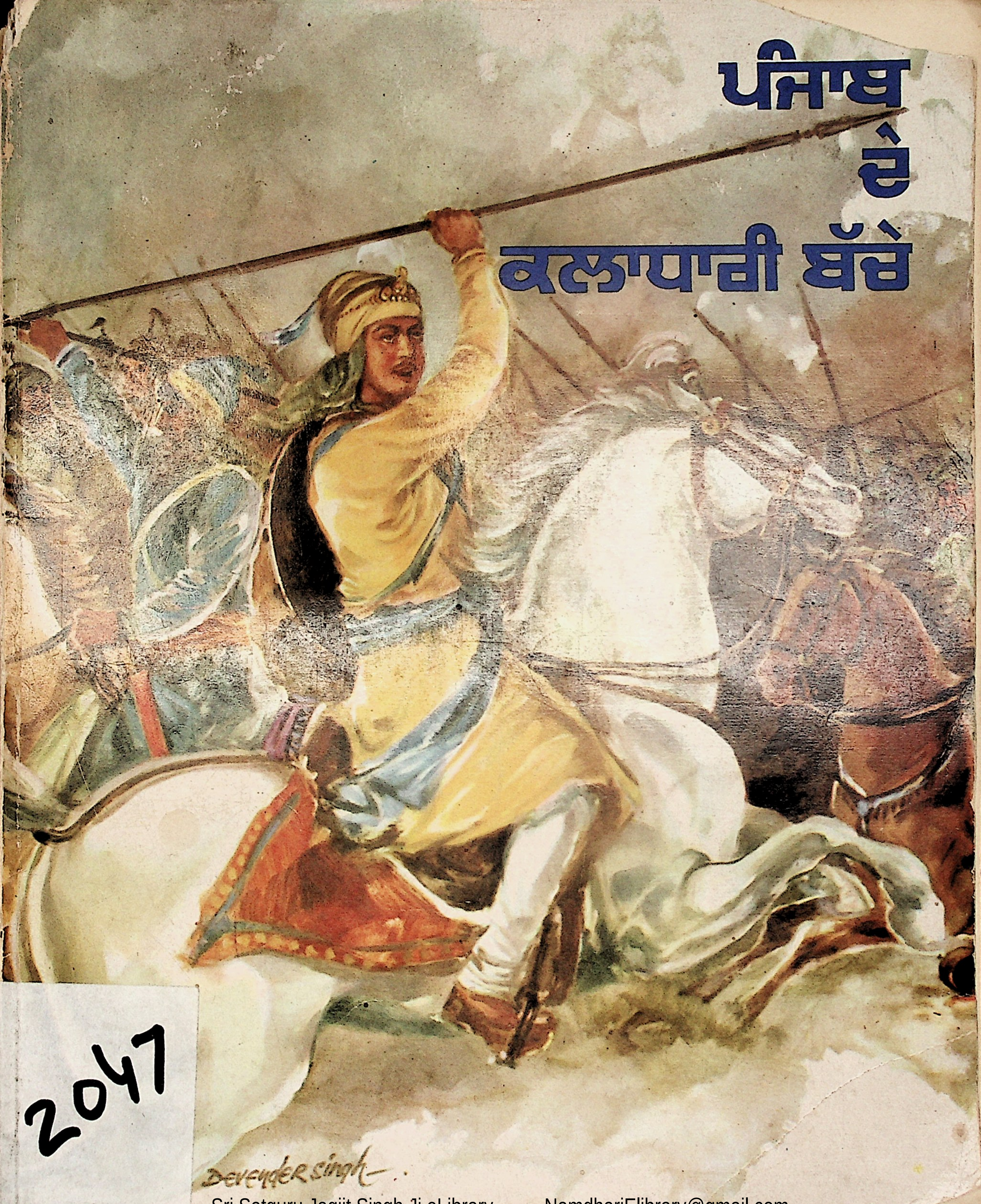
ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਲਾਧਾਰੀ ਬੱਚੇ

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਲਾਧਾਰੀ ਬੱਚੇ

ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਜੀ ਨੂੰ
ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਭੇਟ
[illegible]
ਕੀਤਾ।
[illegible]
ਸੰਪਾਦਕ
2-7-80

ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ
1979

ਚਿੱਤ੍ਰਕਾਰ :
ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਰਟਿਸਟ,ਪਰਵਾਨੂ (ਹਿ: ਪ੍ਰ:)

ਟਾਈਟਲ ਕਵਰ :
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, 1704 ਈ: ਦੇ ਚਮਕੌਰ–ਯੁੱਧ ਵਿਚ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ

ਨੂੰ

ਸਮਰਪਤ

—ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ
ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ, ਪੰਜਾਬ
(ਭਾਰਤ)

ਤਤਕਰਾ

ਸਾਡਾ ਕਲਾਧਾਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਵਿਰਸਾ
ਅਤੇ ਬਾਲ–ਵਰ੍ਹਾ

1959 ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੱਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੰਘ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਦੀ 20ਵੀਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਨੇ ਸਾਲ 1979 ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਲ ਵਰ੍ਹਾ" ਚੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਲ, ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਖ ਮੰਤਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਵਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸੰਘ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਰਪਣ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਨੰਨ੍ਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰਖਣ ਲਈ, ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਹੋ ਸਕੇਗਾ, ਕਰਨਗੇ :

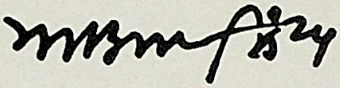
ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜਨਕ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ, ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਦਿਲ ਪ੍ਰਚਾਵੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਏ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਰਖਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆਂ ਪ੍ਰਮੰਨਿਆਂ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੁਝ ਹੋਣਹਾਰ ਬੱਚਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਹਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਕਰਨਾਂ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਵਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਦੇ ਇਨਚਾਰਜ, ਸੰਯੁਕਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸ੍ਰ: ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰ ਜੇ. ਐਸ. ਨੇਕੀ (ਪੀ. ਜੀ. ਆਈ.) ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਰਖਿੱਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਸੁਝਾ ਵੀ ਦਿੱਤੇ।

ਸੰਯੁਕਤ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਨੇ, ਇਸ ਪ੍ਰਜੈਕਟ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਲੇਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਤੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਾਦਨ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਆਰ. ਜੀ. ਵਰਮਾ ਨੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਡਾ: ਨੇਕੀ ਨੇ ਇਸਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਇਹ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਕਿ ਮਹਾਨ ਬੱਚੇ ਇਕੋ ਲੜੀ ਦੇ ਮੋਤੀ ਹਨ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਮੰਤਵ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਕੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਮੰਤਵ ਅਵੱਸ਼ਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਯਤਨ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਰਥਕ ਹੋਣਗੇ ਜੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚੇ, ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਹਾਦਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਢਾਲਣਗੇ।

ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਮੈਂ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

(ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ,)
ਮੰਤਰੀ, ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।

ਮੁੱਖ ਬੰਧ

ਸੱਚ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇਤਨਾ ਨੇੜੇ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਆਮ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਸੱਚ ਹੈ। ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਾਹਰਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਸੱਚ ਅਸਲ ਜਾਂ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਬਿਆਨਾਂ, ਕਾਰਜਾਂ ਜਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਦਰਸ਼ਕ ਸੋਚ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਰਬਵਿਆਪੀ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਸਮਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਧਾਰਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ਇਹ ਗਲਤ ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰੀਤ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗਿਆਨ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਜੱਰਬੇ ਜਾਂ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦੁਆਰਾ ਵਸਤੂਆਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚ ਦੀ ਪਕੜ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਦਾ ਤਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਮੁੱਢਲੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗਿਆਨ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਢੰਗ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪਰਸਪਰ ਕ੍ਰਿਆ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪੋ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗਡਮਡ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਇਕ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵਖਰਾ ਕਰਨਾ ਇਕ ਬੇਕਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਤੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅਕਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਅਤੇ ਕੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੱਚੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਨ ਲਈ ਤੱਥ ਅਵੱਸ਼ ਠੀਕ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਕੁਠਾਲੀ ਵਿਚ ਪਰਖੇ ਹੋਏ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਉਹੀ ਗਿਆਨ ਅਰਥ-ਪੂਰਣ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਘਟਨਾਵੀਂ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਚਾ ਹੋਵੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਿਆਨ ਹੈ ਅਤੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਾਸਤਵਿਕ ਜਾਂ ਸੱਚੇ ਤੱਥਾਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਟੁਟੇ ਫੁਟੇ ਤੱਥ ਕੇਵਲ ਟੁਟਿਆ ਫੁਟਿਆ ਜਾਂ ਝੂਠਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਰੰਤੂ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਕਤ ਦਲੀਲ ਵਿਚ ਇਕ ਵਾਧਾ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਜਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਤ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਲਤ ਵਿਚਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ, ਦਰੁਸਤੀ ਅਤੇ ਸੱਚਾਈ ਪੱਖੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜੋ ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੱਥ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਕਾਰਣ ਇਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਘਟ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁਰਾਤਨ ਘਟਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਉਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਕਾਲਪਨਿਕ ਉਡਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਪਟ ਗਈ ਹੋਵੇ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੇਵਤੇ, ਦੇਵੀਆਂ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਬਸੇਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ, ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਤਹਿ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਾਰਦਾਤ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਅਸਲ ਤੱਥ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਸੁਲਝੀ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਛਾਣ ਬੀਣ ਜੋ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਰੱਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ, ਹੈਰਾਨੀ ਭਰੇ ਅਤੇ ਤ੍ਰਭਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਥ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਖਨਿਉਂ ਤਿਖੀ ਧਾਰ ਇਸਦੇ ਰਹੱਸ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਖੋਜੀ ਦਾ ਖੁੰਢਾ ਫ਼ਾਹੁੜਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਨਿਰੋਲ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਸਮਝਕੇ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਇਕ ਮਹਾਨ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨਰ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ, ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਬਲੋਚੀਥੀਰਿਆਮ ਵਾਂਗ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਕਾਹਾਰੀ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੂਚਕ ਹੈ। ਡਾਰਵਿਨ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਸਬੂਤਾਂ ਤੋਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਮਿਥਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਫੋਲੋ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇਗੀ।

ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਮਿਥਿਹਾਸ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਹੋਵੇ । ਪਰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਨਿੰਦ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ 13 ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਲ-ਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕੁਝ ਉੱਘੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਇਕਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਸਬੰਧ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਹੈ । ਧਰੂ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਤੇ ਨਚਿਕੇਤਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਹੈ । ਲਵ-ਕੁਸ਼ ਦਾ ਸਬੰਧ ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ, ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਅਤੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣੇ ਸਨ । ਨਾਮਧਾਰੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਬੱਬਰ-ਅਕਾਲੀ ਬਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਗ-ਪਗ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸਵੈ ਆਤਮ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਵਿਲੱਖਣ ਸਨ, ਬਹੁਤਾ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਅਜੇ ਬਾਲ ਸਨ ।

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਿਉਂਤਗਤ ਸਮਰੂਪਤਾ ਸਾਰੇ ਨਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਮਾਲਾ ਦੇ ਹੀਰੇ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਸੁਤੰਤਰ ਜੀਵਨ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ । ਪਹਿਲੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਤਿ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਹਿਕੇ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੀ । ਬਾਲ-ਗੁਰੂ ਨੇ ਗੁਰਆਈ ਨੂੰ ਇਸ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਕ ਪ੍ਰੌੜ੍ਹ ਮਨੁੱਖ ਹੋਣ । ਅਨੇਕਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ । ਅੱਜ ਵੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । " ਜਿਸ ਡਿਠੇ ਸਭ ਦੁਖ ਜਾਇ" ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੱਥੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਅਤਿਆਚਾਰ ਸਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਿਆਰ ਦਾ ਬੀਜ ਬੋ ਦਿਤਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਸਤਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਵੇਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ । ਉਸ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦੈਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਨਿਸਫ਼ਲ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਲਵ ਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੇ, ਜੋ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੀ ਅੰਸ਼ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਹੱਥੋਂ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਸ਼ਟ ਝਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਰਸ਼ਕ ਰਾਜਾ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਰਭਵਤੀ–ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇਣਾ ਪਿਆ । ਨਚਿਕੇਤਾ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਾਇਕ ਹੈ । ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦੁਖ ਉਸ ਲਈ ਅਸਹਿ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਯਮਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਲੀ ਦੇਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ । ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਯਮਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਦਿਤੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਨਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਮੁੜ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਉਪਰੰਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਿਆ ।

ਸਿੱਖ ਕਾਲ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਬਾਲ ਨਾਇਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣਾ, ਅਜਿੱਤ ਹੋਣਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼, ਵਿਲੱਖਣ ਤੇ ਬੇ-ਨਜ਼ੀਰ ਹੈ ।

ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਿਤੀ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਭਰ ਕਾਰਨਾਮੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਾਰਨਾ ਸਿਖਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਤੁੱਛ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ।

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਵੱਧੇ ਫੁਲੇ ਹਨ । ਇਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਤੇ ਨਾਇਕ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਹੋਏ ਹਨ । ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸੰਵਰਗਵਾਸੀ ਸੀ.ਐਫ. ਐਂਡਰੀਊਜ਼ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੇ "ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਈਸਾਵਾਂ" ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਹੁਣੇ ਜਿਹੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪਖੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਥ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਪਰਫੁਲਤ ਹੋਈ। ਪੂਰਨ ਭਗਤ ਉਸ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਕਥਾ ਜੋਗੀ-ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਦੀ ਕਥਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹਦ ਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪੂਰਨ ਜੋ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ ਤੇ ਹੀਰ ਜੋ ਇਸ਼ਕ ਮਿਜਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ, ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਿਆਲਕੋਟ ਦੇ ਸਨ। ਅਤੇ ਬੁਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਜੋ ਮਹਾਨ ਸੂਫੀ ਰਹੱਸਵਾਦੀ ਕਵੀ ਤੇ ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਜੋ ਹੀਰ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੈ, ਇਕੋ ਹੀ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੇ ਸ਼ਗਿਰਦ ਸਨ। ਕੀ ਇਸ਼ਕ ਮਿਜਾਜ਼ੀ ਤੇ ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ ਇਕੋ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ? ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਰੰਪਰਾ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਧਾਰਣੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਆਸ਼ਕਾਂ, ਯੋਧਿਆਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਤੇ ਧਰਮੀਆਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਵੀ ਉਚੇ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਦੁਹਰਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ 1979 ਦੇ ਬਾਲ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਵਧੀਆ ਸੁਗਾਤ ਹੈ।

ਸ੍ਰ: ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਜੋ ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਾਲੇ ਜਾਇੰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਹਨ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਾਲ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਏ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਕੰਮ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰ: ਪਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਅਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਮੰਤਰੀ, ਸ੍ਰ: ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਜੈਕਟ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਪੀ. ਜੀ. ਆਈ., ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ। (ਡਾ:) ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ

ਧਰੂ-ਭਗਤ

(ਉਹ ਬੱਚਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ 'ਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ)

ਪ੍ਰੋ. ਆਰ. ਜੀ. ਵਰਮਾ

ਭਾਰਤੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਧਰੂ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ-ਇਰਾਦੇ ਉੱਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਕ ਅਖੌਤ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਰਤੀ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਗੂੜ੍ਹੀ ਛਾਪ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਧਰਮ-ਨਿਰਪੇਖ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਸ ਉੱਚ-ਹੌਸਲੇ ਤੇ ਹਿੰਮਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੱਚੇ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕ-ਕਵੀ ਧਰੂ ਭਗਤ ਦਾ "ਕਿੱਸਾ" ਗਾ-ਗਾ ਕੇ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਫਿਰਤੂ-ਘਿਰਤੂ ਰਾਸ-ਮੰਡਲੀਆਂ ਅਕਸਰ ਧਰੂ ਭਗਤ ਦਾ ਨਾਟਕ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾਇਆ ਵੀ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਕਥਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਨਾਰਦ ਦਾ "ਵਿਸ਼ਨੂੰਪੁਰਾਣ" ਅਤੇ ਇਸ ਤੇ ਆਧਾਰਤ 'ਸੁੱਖ ਸਾਗਰ' ਹੈ। ਸੁਖਦੇਵ ਰਿਸ਼ੀ, ਇਹ ਕਥਾ ਰਾਜਾ ਪਾਰੀਖਸ਼ਤ ਜੋ ਮਹਾਂਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਨੁੱਸ਼ ਧਾਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਸੁਣਾਂਦੇ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਰਾਪ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਤਕਸ਼ਕ ਦੇ ਡੱਸਣ ਨਾਲ ਇਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਕਥਾ ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰ ਸਹਿਤ ਕਹੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਰੋਦੀ 'ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ' ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤਕ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਥਾ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਂਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਕਥਾ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦੀ ਹੈ :

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਉੱਤਾਨਪਾਦ ਮਹਾਨ ਸ੍ਵੈਭੂ ਮਨੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ, ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਰਾਣੀ 'ਸਰੁੱਚੀ' ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਉੱਤਮ ਸੀ। ਉਸੇ ਪਲ ਉਥੇ ਵੱਡੀ ਰਾਣੀ ਸੁਨੀਤੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਧਰੂ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਤਰੇਏ ਭਰਾ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਦੂਸਰੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਲਈ ਉਸੇ ਸਮਾਨ ਅਭਿਲਾਖੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਕਿ ਧਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾਉਣ ਨਾਲ ਕਿਧਰੇ ਸਰੁੱਚੀ, ਜੋ ਉਥੇ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ, ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਾ-ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਚਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ ਆ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ ਤੇ ਜੇਤੂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਹੱਥੋਂ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਠੱਠਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਧਰੂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਝਾੜਿਆ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਕੁੱਖ ਚੋਂ, ਜਨਮ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਕੇਵਲ ਉਸ ਦੀ ਕੁੱਖ ਚੋਂ ਜਨਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹੀ ਹੈ।

ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਬੋਲਾਂ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਹੋਇਆ ਧਰੂ, ਜ਼ਾਰੋ-ਜ਼ਾਰ ਰੋਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਰੋਂਦਿਆਂ ਤੇ ਹਰਕੋਰੇ ਭਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਸਰੁੱਚੀ ਦੀ ਅਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਟੀਕਾ-ਟਿੱਪਣੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ

ਮਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੁਨੀਤੀ ਨੇ ਮਨ 'ਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰੋਸ ਦਬਾਉਂਦਿਆਂ ਤੇ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਦਿਆਂ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਣ ਦੀ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਕੇ ਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।

ਮਾਤਾ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿਆਣਾ ਬਣਦਿਆਂ, ਉਸ ਨੇ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਈ ਕਮੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ, ਅਰਦਾਸ ਤੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਹਿਤ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਰਤਾ ਵੀ ਦੇਰ ਨਾ ਲਾਈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਹੀ ਘਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ।

ਧਰੂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ-ਸੰਕਲਪ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ, ਜੋ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਨ, ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹਊਆ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਦੁੱਖਣ ਲਗ ਪਏ, ਛਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਭੌਰੀਆਂ ਨੇ ਤੁਰਨਾ ਔਖਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਨਿਧੱੜਕ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੀ ਗਿਆ।

ਅਜਿਹਾ ਵਾਪਰਿਆ ਕਿ ਨਾਰਦ ਮੁਨੀ, ਜੋ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਹਾਨ ਭਗਤ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਦੂਤ ਸੀ, ਉਸੇ ਰਾਹ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਕੋ ਬੁਰਕੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਧਾ ਤੇ ਉਸ ਵਲ ਰੁਖ ਕੀਤਾ। ਰਿਸ਼ੀ ਤ੍ਰੈਕਾਲ-ਦਰਸ਼ੀ ਅਰਥਾਤ ਸਰਬ ਗਿਆਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰਤ ਹੀ ਧਰੂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੇ ਤਾਹਨੇ-ਮਿਹਣਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਦੇ ਸੁੱਖ ਨੂੰ ਤਿਆਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਧਰੂ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਧਰੂ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆ ਸਕੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਧਰੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮਨ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਤੇ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਲਗਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਧਰੂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ, ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਬੇਅਰਥ ਵਿਚਾਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸੌਖਾ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਧਰੂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਧਰ ਝੁਕੇ। ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਉਚਾਰਿਆ "ਓਮ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸੁਦੇਵਾ" ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਉਹ ਇਸ ਮੰਤਰ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਜੱਪਣਾ ਜਾਰੀ ਰਖੇਗਾ ਤਾਂ ਨਾਰਾਇਣ ਉਸ ਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰਨਗੇ। ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਧਾ ਮਧੂਬਨ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਿਆ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਸੰਜੋਗ ਨਾਲ ਇਹ ਉਹੀ ਜੰਗਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਮਗਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਦੇ ਭਰਾਤਾ ਸ਼ਤਰੂਘਨ ਨੇ ਮਥੁਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਬਣਿਆ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਬਾਦ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਬੰਧਿਤ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਾਰਾਇਣ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਤੇ ਬੇਨਜ਼ੀਰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਹੂਬਹੂ ਵਰਣਨ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਕੇ (ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤੇ) ਧਰੂ ਨੇ ਮੰਤਰ ਦਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਦੀ ਤੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸੱਚੀ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਗੇ।

ਧਰੂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਲੱਗਪੱਗ ਉਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋ-ਵੇਗ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਪਰ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰਿਣੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਪਾਬੰਦ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉਸ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਉਹ ਮਾਰਗ ਦਰਸਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਚੱਲਕੇ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਧਰੂ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦਾ ਮਿਲਣਾ, ਉਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਸ਼ੁਭ ਹੈ । ਅਤਿਅੰਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ, ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਲਈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਮਨ 'ਚ ਰਖਦਿਆਂ, ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਖਬੇ ਸੱਜੇ ਵੇਖਿਆਂ, ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਧਾ ਮਧੂਬਨ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਉਹ ਭੁਲੇਵਿਆਂ ਭਰੇ ਜੰਗਲਾਂ, ਤੇਜ਼ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਨਦੀਆਂ, ਪਿਆਸ ਤੇ ਭੁੱਖ ਦੇ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤਾਂ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਚਾਲ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ ।

ਧਰੂ ਨੂੰ ਮਧੂਬਨ ਜਾਣ ਲਈ ਤੋਰਨ ਮਗਰੋਂ, ਨਾਰਦ ਜੀ ਖੁਦ ਸਮਰੀਤਨ ਵਲ, ਧਰੂ ਦੇ ਦੁੱਖੀ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ-ਨਿਸ਼ਚੇ ਬਾਰੇ ਸੂਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲ ਪਏ । ਨਾਰਦ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਗਮ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਉਤਾਨਪਾਦ ਤੇ ਰਾਣੀ ਸੁਨੀਤੀ ਦੁੱਖੀ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਧਰੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਤੇ ਟਿੱਚਰ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਤੇ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਡਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਧਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਅਤਿਅੰਤ ਮਾੜੀ ਘਟਨਾ ਨਾ ਵਾਪਰ ਗਈ ਹੋਵੇ । ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਬੱਚਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਦ੍ਰਿੜ-ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਕ ਅਰਾਮ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿੱਤਾ । ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਤੀਬਰਤਾ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ

ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਧਰੂ ਜੋ ਸੱਚਾ ਖੋਜੀ ਸੀ, ਨਰਾਇਣ ਯਕੀਨਨ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਗੇ। ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਉਦਾਸ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਅਕਸਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਤਾ ਦੇ ਚੋਭਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਨਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸੀ, ਨਾਰਦ ਜੀ, ਧਰੂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਕੇ, ਬ੍ਰਹਮ-ਲੋਕ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ।

ਧਰੂ ਮਧੂਬਨ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਲਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਹ ਕੋਈ ਅਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਇਕ ਅਤਿਅੰਤ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਆਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਮਨਾ ਦੇ ਬਰਫੀਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਇਕ ਲੱਤ ਦੇ ਭਾਰ ਖਲੋ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸਰੂਪ ਤੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਡੂੰਘੇ ਧਿਆਨ 'ਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। "ਓਮ ਨਮੋ ਭਗਵਤੇ ਵਾਸੁਦੇਵਾ" ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਗੂੰਜ, ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਧਰੂ ਤਿੰਨ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਇਕ ਵਾਰ ਭੋਜਨ ਕਰਦਾ। ਦੂਸਰੇ ਮਹੀਨੇ ਉਹ ਸੱਤ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਭੋਜਨ ਕਰਦਾ। ਤੀਸਰੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਉਸ ਦਾ ਭੋਜਨ ਇਕੋ ਵਕਤ ਨੇੜੇ ਉੱਗੇ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਚੌਥੇ ਮਹੀਨੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਭੋਜਨ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪੀਂਦਾ ਸੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹ ਕੇਵਲ ਪੌਣ-ਹਾਰੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸੁਕਦਾ ਜਾਂਦਾ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਚਮਕਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ।

ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, ਜੇਕਰ ਧਰੂ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਸਵਰਗ ਲੋਕ ਦੇ ਦੇਵਦੂਤਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੱਧ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਚੇਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਅਪਸਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਾਚ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਧਿਆਨ ਭੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛਲ-ਕਪਟ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪਰ ਧਰੂ ਨਿਰਵਿਘਨ ਆਪਣੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਚਟਾਨ ਵਾਂਗੂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਿਹਾ।

ਛੇਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ, ਧਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਲੀਨ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਰਹੀ ਹਵਾ ਰੁਕ ਗਈ ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਅਹਿਲ ਰਹੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਹਰ ਦੀ ਹਵਾ ਵੀ ਰੁਕ ਗਈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਨਵਾਂ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋਣ ਲਗੀ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਦੇਵਤੇ ਆਪਣੇ ਆਗੂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨਾਲ ਨਾਰਾਇਣ ਕੋਲ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਕਿ ਜਿਸ ਸੰਕਟ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕੋਈ ਉਪਾਅ ਲੱਭੋ ਅਤੇ ਜੋ ਹਵਾ ਨਾ ਚਲਣ ਕਰਕੇ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਉਸ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੁਟਕਾਰਾ ਦੁਆਓ।

ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ, ਨਾਰਾਇਣ ਭਗਵਾਨ ਆਪਣੇ ਸੰਪੂਰਨ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਧਰੂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ਪਰ ਧਰੂ ਵੇਖ ਨਾ ਸਕਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੰਦ ਸਨ ਅਤੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਸਤ ਸੀ। ਧਰੂ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸਤਿ ਸਰੂਪ ਅਰਥਾਤ ਮੂਲ-ਵਸਤੂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਰਾਬੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

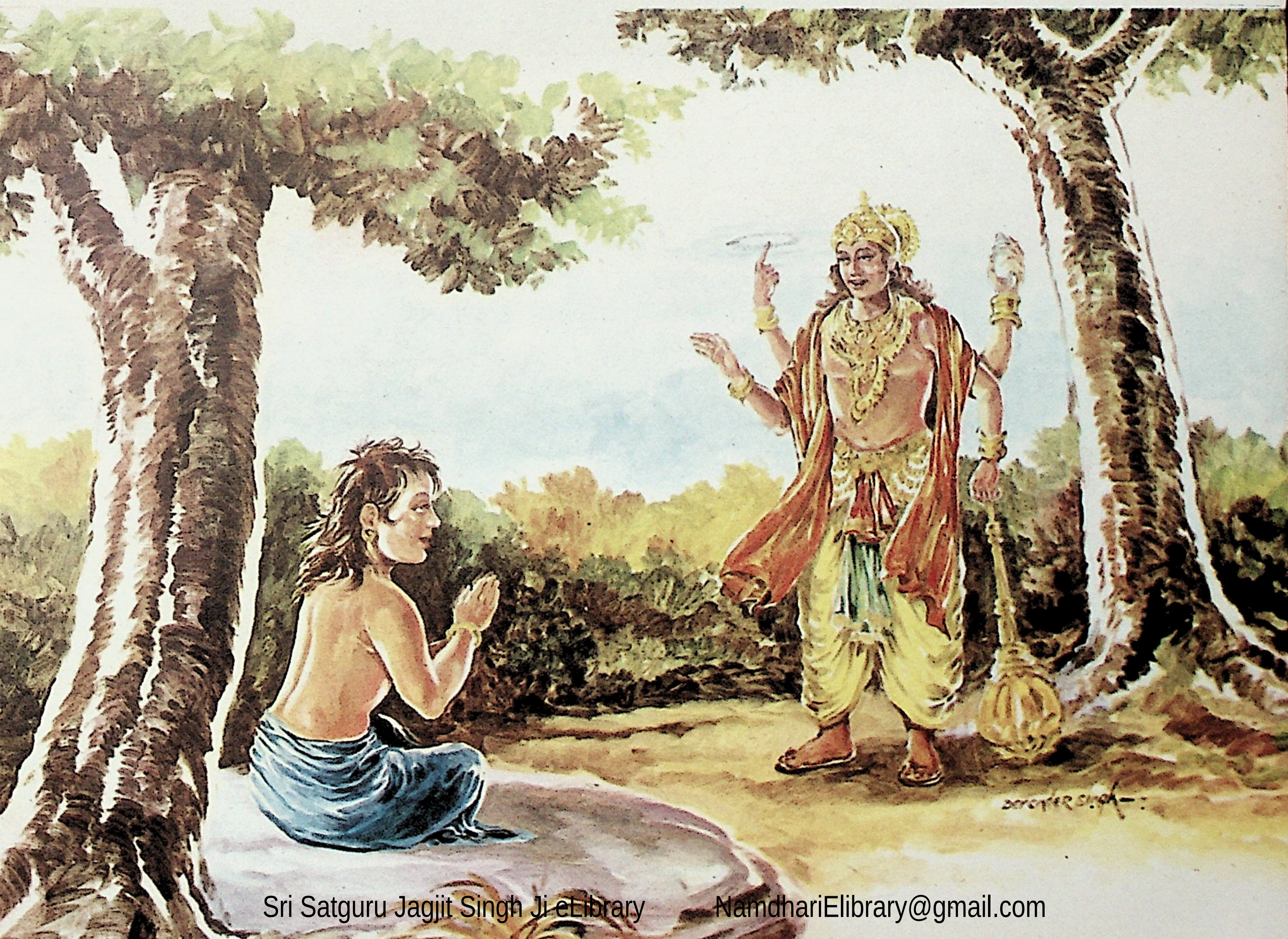
ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਫਿਰ ਇਕ ਚਾਲ ਚਲੀ। ਉਸ ਨੇ ਧਰੂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਆਪਣੇ ਤੇਜੱਸਵੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਸਮੇਟ ਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਤਮਕ-ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਗੁਆ ਕੇ, ਧਰੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਖਲਾਅ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਔਹ ਵੇਖੋ! ਕੰਵਲ ਨੈਨਾਂ ਵਾਲੇ ਨਾਰਾਇਣ ਭਗਵਾਨ ਹੀਰਿਆਂ ਜੜਿਆ ਅਪਣਾ ਮੁਕਟ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ, ਰੱਬੀ-ਨੂਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁਸਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਖੜੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲ ਭੁਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਿਆ।

ਉਹ ਪਲ, ਜੋ ਅਨੰਤ-ਕਾਲ ਜਿਹਾ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ। ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ

ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਘੁੱਟਿਆ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸੱਚੀ ਪਰਸੰਸਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਧਰੂ ਨੂੰ ਸਤਾਂ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਣਭੋਲ ਸੀ, ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ ।

ਧਰੂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਭਗਵਾਨ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੰਖ ਨਾਲ ਛੋਹਿਆ । ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਹੋਇਆ । ਧਰੂ ਦਾ ਮਨ ਅਸਲ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪਰਸੰਸਾ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਸੋਹਿਲੇ ਆਪਮੁਹਾਰੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੁਰਬੱਧ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੋਠਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਪਏ । ਜੋ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਸਾਰੰਸ਼ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਤੇਜ-ਪਰਤਾਪ 'ਚ ਵੇਖਣਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂ-ਅਨੰਦ, ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ।

ਨਾਰਾਇਣ, ਧਰੂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਤਪੱਸਿਆ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰੂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਰ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕਿਹਾ । ਪਰ ਧਰੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਬਚੀ ਸੀ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਧਰੂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਬੈਠਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋਣ ਲਈ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰਾਜਭਾਗ ਉਤੇ ਇਕ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਵਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਮਤਰੇਆ ਭਰਾ ਉੱਤਮ ਬੜੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਤਾ ਵੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਤਿਆਗਿਆ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਫਿਰ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਧਰੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਵਾਪਸ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਕੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ । ਧਰੂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ।

ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਧਰੂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ । ਪੁਰਾਣੇ ਮਾਲੀ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਬਿਭੂਤੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਲ ਸੁਆਹ ਤੇ ਮਿੱਟੀ-ਘੱਟੇ ਕਾਰਨ ਜਟਾਂ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸਨ । ਉਹ ਇਸ ਖੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਜੇ ਕੋਲ ਦੌੜਿਆ । ਰਾਜਾ ਤੇ ਰਾਣੀ ਸੁਨੀਤੀ ਇਸ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਖਬਰ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਧਰੂ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਘਰ ਤਿਆਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਕਦੇ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ । ਠੀਕ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਆ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਆਂਦੀ ਗਈ ਖ਼ਬਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ । ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਣੀ, ਉੱਤਮ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਵਾਸੀ ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਘਰ ਪਰਤਣ ਤੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਹਿਣ ਲਈ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਜਦੋਂ ਧਰੂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਜਲੂਸ ਉਸ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾਈ । ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਤਾ ਸਰੁੱਚੀ ਉਸ ਦੇ ਧਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇਂਦਰ-ਬਿੰਦੂ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹੋ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਉਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਾਰਾਇਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤੇਜਸਵੀ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ ਸੀ । ਜੋ ਵਰਦਾਨ ਅਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਰਿਣੀ ਸੀ ।

ਤਪਸਵੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਮੁੰਡਨ-ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਗਹਿਣੇ ਪੁਆਕੇ ਮੁਕਟ ਵਾਲਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਚਲੇ ਗਏ । ਨਾਰਦ ਜੀ ਦੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਲੋਕ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਧਰੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤਿਅੰਤ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਦੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਹੋ ਹੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਸਨ ।

ਅਜਿਹੀਆਂ ਆਮ ਕਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗੂ ਇਹ ਕਥਾ ਵੀ ਇਥੇ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਧਰੂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਅਜੇ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ।

ਉੱਤਾਨਪਾਦ ਨੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ-ਕਲਾ ਵਿਚ ਧਰੂ ਨੂੰ ਨਿਪੁਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਵਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ । ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਇਕ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਖਾਈ । ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਧਰੂ ਉਸ ਦਾ ਯੋਗ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਦੂਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੱਗਣ ਲਈ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ।

ਧਰੂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੌਰਾਨ, ਉਸ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੇ ਸੱਚਮੁਚ ਅਮਨ ਦੇ ਦਿਨ ਦੇਖੇ । ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ । ਲੋਕ ਖੁਸ਼ ਸਨ । ਉਸ ਦਾ ਭਰਾ ਉੱਤਮ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਧਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੜੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਸਰੁੱਚੀ ਨੇ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਸੀ, ਧਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਸਕੀ ਮਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ । ਸਭ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਸੀ ।

ਫਿਰ, ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਿਆ । ਖੁਸ਼ੀ ਅਸਥਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋਈ । ਉੱਤਮ, ਜੋ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਨ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕੁਬੇਰ (ਧਨ ਦਾ ਦੇਵਤਾ) ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ । ਉਸਦਾ ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਯਕਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਕ ਬਲਵਾਨ ਯੋਧੇ ਨੇ ਉੱਤਮ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ । ਜਦੋਂ ਧਰੂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲੀ, ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਲੱਖ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਯਕਸ਼ ਮਾਰੇ ਗਏ ਜਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ । "ਦੇਵਤਿਆਂ" ਵਿਚ ਘਬਰਾਹਟ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ । ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਧਰੂ ਸ਼ਾਇਦ "ਨਾਰਾਇਣ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰ ਦੀ" ਜੋ ਸਭਨਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਿਆਨਕ ਹਥਿਆਰ ਹੈ, ਵਰਤੋਂ ਕਰੇ । ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਭਾਂਬੜ ਮਚੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਬ੍ਰਹਮਾ ਕੋਲ ਘਲੂ-ਘਾਰਾ ਬੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਵਿਚ ਪੈਣ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋਈ ।

ਕਰੋਧ ਅਧੀਨ ਹੋ ਜਾਣ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਧਰੂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉੱਤੇ ਗੁੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਦਲੇ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇ। ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਰ ਧਰੂ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਲੜਾਈ-ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਸੱਟ ਵਜੀ। ਸਰੁੱਚੀ ਉੱਤਮ ਦੇ ਸ਼ਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤਮ-ਸੰਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਚਲੀ ਗਈ, ਬਾਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ, ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਉਹ ਬਲਦੀ ਚਿਤਾ ਵਿਚ ਜਲ ਮਰੀ। ਧਰੂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗਾ ਤੇ ਖ਼ੁਦ ਨੂੰ ਅਰਾਧਨਾ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਲਾ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਧਰੂ ਦਾ ਇਸ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਖਤਮ ਹੋਣ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਨਾਰਾਇਣ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਵ ਲੋਕ ਲੈ ਆਉਣ ਲਈ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਉੱਡਣ ਖਟੋਲਾ (ਵਿਮਾਨ) ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਉੱਗਣ ਵਾਲੇ ਫੁਲਾਂ ਅਤੇ ਝੰਡੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਸੁਨੀਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਧਰੁਵ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਤਾ ਸਰੁੱਚੀ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਿਆਲ ਆਇਆ। ਧਰੂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਛੇ ਮਾਤਲੋਕ ਵਿਚ ਹੀ ਛਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਡਾਨ ਵਿਚ ਸਰੁੱਚੀ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਧਰੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇੱਲਾ ਸਣੇ, ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਟਿਕਾਣੇ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਸਫਰ ਕੀਤਾ।

ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਧਰੂ ਨੂੰ ਤਾਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਮਾਣ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ ਹੁਣ ਤਕ ਧਰੂ-ਤਾਰਾ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤਾਰਾ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਇਕ ਲਘੁਰਿਸ਼ੀ ਤਾਰਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਸਹਿਤ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਧਰੂ-ਤਾਰਾ (ਧਰੂ) ਸਥਿਰ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਨਛੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤਾਈਂ ਕਿ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਜਾਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਸਾਗਰਾਂ ਵਿਚ ਜਹਾਜ਼ਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਠੀਕ ਦਿਸ਼ਾ ਲੱਭਣ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਾਫੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਧਰੂ- ਬੰਸ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਹਨਾਂ ਬੰਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜੋ ਧਰੂ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਚੋਂ ਲੰਘਿਆ। ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੰਕਟ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੁਦ ਭਗਵਾਨ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੇਂ ਹੀ ਜੀਵ ਨਰਸਿੰਘ, ਜੋ ਅੱਧਾ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਰੂਪ ਸੀ, ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ "ਨਰਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ" ਕਰਕੇ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰੁਵ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਜਿਹੇ ਮਹਾਨ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਲ-ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚਮਕਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸਾਰੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਮੰਤਵ ਅਕਸਰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰੂ ਦੀ ਕਥਾ ਦਾ ਮੰਤਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ-ਪੂਰਵਕ ਕੀਤਾ ਯਤਨ ਜ਼ਰੂਰ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲੀ-ਇੱਛਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਵਾਲਾ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਧਰੂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ। ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ—'ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ', 'ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ !' ਫਿਰ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵੀ ਅਲੱਭ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ

ਡਾ: ਬੀ. ਐਨ. ਗੋਸਵਾਮੀ

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਭਾਰਤੀ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਲੰਮੀ ਪਰਪਾਟੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦਰਜਾ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਅਨਾਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਸਨੇ ਨਾਸਤਿਕਤਾ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਆਸਤਿਕਤਾ ਦੀ ਜੋਤ ਜਗਾਈ। ਮੂਲ-ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਮੂਲਥਾਨ (ਮੁੱਖ ਸ਼ਹਿਰ) ਜਾਂ ਮੁਲਤਾਨ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਬੰਧ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਡੇ-ਵਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਰ ਅਨੋਖਾ ਨਿਦਨੀ ਅਖੌਤ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ :

''ਚਹਾਰ ਚੀਜ਼ ਅਸਤ ਤੋਫਾ-ਏ ਮੁਲਤਾਨ
ਗਰਦ, ਗਰਮਾ, ਗਦਾ ਵਾ ਗੋਰਿਸਤਾਨ

(''ਮੁਲਤਾਨ ਵਿਚ ਚਾਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗਰਦਾ, ਗਰਮੀ, ਮੰਗਤੇ ਅਤੇ ਕਬਰਿਸਤਾਨ ਆਮ ਹਨ)

ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਨਿਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁਲਤਾਨ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਸ਼ਯਪਾ-ਪੁਰੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ੋਮਣੀ, ਰੱਬੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰੇ, ''ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪੁਰਾਣ'' ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਕੇਵਲ ਕਥਾ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਧੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ-ਸ਼ੌਕਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਜਿਵੇਂ ਗੀਤਾਂ, ਡਰਾਮੇ, ਸਾਹਿਤ, ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਕਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ, ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਦੌਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾਂ ਸਬੰਧੀ ਸਾਹਿਤ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਉਸਦੀ ਕਥਾ ਬਦੀ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਮਿਆਂ ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਉਤੇ ਇਕ ਲੰਮੀ ਅੰਧੇਰੀ ਰਾਤ ਛਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਜਗਮਗਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

DEVENDER SINGH

ਭਗਵਤ ਪੁਰਾਣ :

ਇਸ ਨੂੰ ਦੈਂਤਾਂ ਜਾਂ ਰਾਖ਼ਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦਸਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਖੋਹਣ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ, ਦੈਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਿੱਤ ਅਜੇ ਤਕ ਤਾਜ਼ੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਮੋਢੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ "ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ" ਵਰਸ਼ਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸਤੇ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਇੱਟ-ਪੱਥਰ ਦਾ ਵੈਰ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਸਨੇ ਇਕ ਅਸਾਧਾਰਣ ਤਰੀਕਾ ਅਪਨਾਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ ਤਪੱਸਿਆ ਨਾਲ ਸਿਰਜਣਹਾਰ, "ਬ੍ਰਹਮਾ" ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਖੱਬੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਤੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਪਰ ਕਰ ਲਈਆਂ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਭੁਖਾ ਰਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਨਿਰਾ ਪਿੰਜਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜੋ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਖੜਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਉਸਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੇ ਪਿੰਜਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਗ ਪਈਆਂ। ਦੇਵਤੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਡਰ ਨਾਲ ਕੰਬਣ ਲਗ ਪਏ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਇਕ ਦੈਂਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਅਕਾਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਹਾਨ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਹਰਨਾਕਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਛਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕਿਆ। ਵਰਦਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੈਂਤ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਠਿਨ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਮੰਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਕਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, "ਨਾ ਉਸਨੂੰ ਆਦਮੀ ਮਾਰ ਸਕੇ, ਨਾ ਜਾਨਵਰ, ਨਾ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਮਰੇ ਨਾ ਰਾਤ ਵੇਲੇ, ਨਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਨਾ ਹਵਾ ਵਿਚ, ਨਾ ਅੰਦਰ ਨਾਂ ਬਾਹਰ"!

ਇਕ ਪਲ ਲਈ ਤਾਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵੀ ਕੰਬ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਵਰਦਾਨ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਵਚਨ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੈਂਤ-ਰਾਜੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਅਤੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ, ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਨੂਰਾਨੀ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਹੁਣ ਆਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰੰਤੂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਈ ਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਉਹ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਤੜਪਣ ਲਗਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪੱਕਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਦੀਵੀ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਕੋਈ ਵੀ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸਤੇ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਚਲਦਾ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਤ੍ਰਿਲੋਕੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਹੁਕਮ ਚਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨਾਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤਲ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕ ਲਿਆ।

ਪਰੰਤੂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰੇਕ ਉਪੱਦਰ ਵੇਲੇ ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਹਰੀ, ਨੂੰ ਦੁੱਖੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਉਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੀ ਪਤਨੀ ਕਯਾਧੂ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਜੰਮਿਆ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਦੈਂਤ-ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਨਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਉਮਰ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪਰੰਤੂ ਸਿਆਣਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੌੜ੍ਹ ਸੀ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਸੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਇਕ ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਜੇ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਏ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਮਹਾਂ ਰਿਸ਼ੀ "ਨਾਰਦ" ਨੇ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ "ਇੰਦਰ" ਹਥੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਸੀ। ਨਾਰਦ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਦੈਂਤ-ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੀ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ਼ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਣ ਵੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਥੇ ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੇ ਅਣਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਭੇਦ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਸੱਚੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਸਮਰਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਪਰਮ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਲਕ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ, ਜੋ ਹੁਣ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਹੀ ਸੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦੈਂਤ ਰਾਜੇ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਖਰੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਖਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਰਤੀ ਭਰ ਡਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਹਰੀ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ।

ਉਪਾਸਨਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬੇ-ਮੁੱਖ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦਈ ਤੋਂ ਨਿਰਦਈ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਪਰੰਤੂ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਕੇਵਲ "ਹਰੀ" ਦਾ ਹੀ ਨਾਂ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਵਰਣਮਾਲਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੱਖਰ "ਹਰੀ" ਸ਼ਬਦ ਲਈ ਹੀ ਜਾਪਦੇ ਸ਼ਨ, ਉਸ ਲਈ ਸੱਚੀ-ਮੁੱਚੀ ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ "ਹਰੀ" ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਸੀ। ਦੈਂਤ-ਰਾਜੇ ਦੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪਤਿਤ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ, ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਅਜੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਇਸ ਝੁਕਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਿਆ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਵੇਲੇ, ਜਦੋਂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੇ ਖੁਦ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਅਧਿ-ਆਪਕਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵੇਖਣੀ ਚਾਹੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਮਨੋ ਬਿਰਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਜਾਣਨ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੈਵੀ-ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਹੀ ਹਰੀ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਵਿਚ, ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਬੱਚੇ ਤੇ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਆਂਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਸੀ।

ਇਸ ਤੇ ਪਿਤਾ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸ਼ੈਤਾਨ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਾਲਕ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਪਰੰਤੂ ਇਕ ਸੱਚੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਇਤਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ

ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਪੱਥਰ ਦੀ ਸਿਲ੍ਹ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ ; ਉਹ ਤਰ ਕੇ ਸਤ੍ਹਾ ਤੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਇਹ ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਛੂਹੰਦਿਆਂ ਹੀ ਠੰਡੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੂੰ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਖੱਡ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਵੀ ਉਸ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਭਿਆਨਕ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੱਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਉਤੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ; ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਇਕ ਝਰੀਟ ਵੀ ਨਾ ਆਈ ; ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਅਤੇ ਸੱਚਾ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ, ਹਰੇਕ ਅਸਫਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹਠ-ਧਰਮੀ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮਾਰ ਮੁਕਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਚਮਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨ ਵਿਚੋਂ ਕਢੀ, ਪਰੰਤੂ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜਾ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ, ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਲਾਸਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ, ਜਿਸਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਕੰਬਦੇ ਸਨ, ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ, ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਖੜਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫ਼ਿਰ ਵੀ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਡਰਾ ਸਕਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ। "ਹੋਰ ਕਿਸ ਬਾਰੇ" ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹਰੀ ਬਾਰੇ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ"।

ਹਰਨਾਕਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਿਆ, ਉਸਦਾ ਡਰਾਉਣਾ ਹਾਸਾ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਹੁਣ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਘੂਰਿਆ। "ਕੀ ਹਰੀ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਪੁਛਿਆ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ, ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਥੰਮ੍ਹ ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ ?" ਉਸਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁਛਿਆ। "ਜੇ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਥੰਮ੍ਹ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਗਾ ਹਾਂ, ਵੇਖੋ ਹਰੀ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ?" ਸੱਚੀ ਮੁਚੀਂ ਉਹ ਇਸ ਥੰਮ੍ਹ ਵਿਚ ਹੈ," ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਭਰੋਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਇਸ ਤੇ ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੇ ਥੰਮ੍ਹ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਥੰਮ੍ਹ ਕੜਕਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਦੋ ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਨੋਖਾ ਜੀਵ ਨਿਕਲਿਆ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਜਾਂ ਦੈਂਤ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੇਖਿਆ। ਇਹ ਨਰਸਿੰਘ ਸੀ, ਅੱਧਾ ਆਦਮੀ, ਅੱਧਾ ਸ਼ੇਰ, ਇਕ ਨਵਾਂ ਰੂਪ, ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਧਾਰਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਬੁਰਜ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਧੌਣ ਦੇ ਵਾਲ ਆਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬਦਲਾਂ ਨੂੰ ਹੁੱਝਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਵਾਲ ਸਿਧੇ ਖੜੇ ਸਨ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅੰਗਾਰੇ ਸੁਟ ਰਹੀਆਂ ਸਨ; ਉਸਦੀ ਖੂਨ-ਪਿਆਸੀ ਜੀਭ ਖੂੰਖਾਰ ਤੇਜ਼ ਦੰਦਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿਚੋਂ ਸੀਖ ਵਾਂਗ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਲਟਕ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿਚ, ਹਰੀ ਦੀਆਂ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਵਸਤੂਆਂ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਸੰਖ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉੱਚੀ ਚੀਕ ਮਾਰਦਿਆਂ, ਨਰਸਿੰਘ ਨੇ ਦੈਂਤ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਚੁੱਕ ਲਿਆ, ਅਤੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਬੈਠਦੇ ਹੋਏ, ਹਰਨਾਕਸ਼ ਦੇ ਢਿੱਡ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਦੋ ਟੋਟੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਹਰਨਾਕਸ਼ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਨੇ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾ ਦਿਨ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਤ, ਉਹ ਨਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਵਾ ਵਿਚ, ਨਾ ਅੰਦਰ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਾਹਰ। ਹਰਨਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਵਰਦਾਨ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵੇਰ ਮੁੜ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਬਚਾ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਣ ਹੋਇਆ। ਹਰੀ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫੇਰ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਨਰਸਿੰਘ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੀ ਜਵਾਲਾ ਜੋ ਇਕ ਵਾਰੀ ਭੜਕ ਜਾਂਦੀ, ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਠੰਡੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਤਿੰਨੇ ਲੋਕ, ਕਹਾਣੀ 'ਚ ਇਵੇਂ ਹੀ ਦਸਿਆ ਹੈ, ਠਠੰਬਰ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਵੇਰ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਰੀ ਦੇ ਇਸ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣਾ ਦਿਆਲੂ ਰੂਪ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਸਾਧਾਰਣ ਨਿਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਏਕ ਹੈਂ, ਅਨੇਕ ਹੈਂ। ਹੇ ਵਾਸੂਦੇਵਾ ! ਤੂੰ ਸਭ ਦਾ ਆਦਿ ਹੈਂ ; ਸਭ ਤੇਰੀ

ਹੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੈਂ, ਅਲੱਪ ਹੈਂ, ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈਂ, ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈਂ, ਤੂੰ ਹੀਂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਹੈਂ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੀ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ। ਹੇ ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ ! ਸਭ ਤੇਰੀ ਹੀ ਸ਼ਾਨ ਹੈ"। ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਉੱਸਤਤ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੋਈ, ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੇਰੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਹੈ ? ਪਰੰਤੂ ਸੱਚਾ ਭਗਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਨੇ ਹਰੀ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਲਈ ਥਾਂ ਮੰਗਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਾ ਮੰਗਿਆ।

ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਅਜਿਹਾ ਭਗਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਤਾਨ ਦਾ ਨਾਂ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ; ਉਮਰ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਸਿਆਣਪ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹ, ਸਰੀਰ ਪਖੋਂ ਕੋਮਲ ਪਰੰਤੂ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਿਚ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗ ਪੱਕਾ ; ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਪਰੰਤੂ, ਜਿਸਨੇ ਨਿਰੋਲ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ।

ਨਚਿਕੇਤਾ

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਾਘਾ

ਯਜੁਰ ਵੇਦ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਹਿਤਾ ਵੈਦਿਕ ਬਲੀ-ਰਸਮਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਰ ਹਨ। ਕੀ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਵਾਜ ਸ੍ਰਵ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਤਰ ਨਚਿਕੇਤਾ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਜਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਿਰਦੇਈ ਗਵਾਹੀ ਪੂਰਵ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਲਿਪਤ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਕਰਤਾ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਆਸਾਧਾਰਣ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਗਰੰਥ ਪਸ਼ੂ ਬਲੀ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਸ਼ਬਲੀ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਯਕੀਨਨ ਹੀ, ਬਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਨਰ-ਬਲੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸਨ।

ਤੈਤਿਰੀਯ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਅਤੇ ਕਠ-ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਮਾਸੂਮ ਬਾਲਕ ਨਚਿਕੇਤਾ ਦੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਥਾ ਦਰਜ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਲਕ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿਤਾ ਵਾਜਸ੍ਰਵ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਯੱਮ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਚਨ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਲਏ ਮਸ਼ਵਰੇ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸਨੇ ਯੱਗ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਉਸ ਕੋਲ ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਸਭ ਕੁਝ ਲੁਟਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਸਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਦਿਲੀ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਭਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੁਲੇ ਗੱਫੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ ਨਰਮੀ ਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੀ ਰਹੇ। ਦੇਵਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੰਪਤੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੀ ਪਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਭੇਂਟ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇਵੇ।

ਵਾਜਸ੍ਰਵ ਅਤਿ ਦੈਵੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਚਿਕੇਤਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁਤਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਾਲਕ ਅਤਿ ਮਾਸੂਮ ਸੀ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਉਸਦੀ ਬਲੀ ਦੇਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਦਿਲ ਕੰਬਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਲਝਨ ਵਿਚ ਸੀ। ਜਿੰਨਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਉਤਨੀ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਝਿਜਕ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਉਹ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੈਠਾ ਅੱਖਾਂ ਪਾੜ ਪਾੜ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲਦਾ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਮਸਲੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੋ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਨਚਿਕੇਤਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਸ ਤਿੱਖੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਤਾੜਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਗੜਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਹਾਲਤ ਉਸ ਲਈ ਅਸਹਿ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਭੋਰਾਂ ਭੋਰਾ ਭੇਂਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਦੇਵਤੇ ਟਸ ਤੋਂ ਮਸ ਨਾ ਹੋਏ। ਨਚਿਕੇਤਾ ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਲਿਆ ਕਿ ਦੇਵਤੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹੈ ? ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਖਿੱਚੋ-ਤਾਣ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਵਿਚ ਲਮਕਦੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਜੇ ਨਚਿਕੇਤਾ ਆਪਣ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਯਕੀਨਨ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਬਗੈਰ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਠੁਕਰਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਟੇਢੇ ਢੰਗ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ।

"ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ", ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪਲੇਠਾ ਬੱਚਾ ਕਿਸ ਦੇ ਲਈ ਰਖਿਆ, ਹੈ ?'

ਵਾਜਸ੍ਰਵ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ

ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਇਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ। ਪਰ ਪਿਤਾ ਨੇ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਨਚਿਕੇਤਾ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਇਹੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਸਿਰੜਪਣੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਗਿਛ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਚਿੜ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਯਮ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੌਂਪਣਾ।"

ਨਚਿਕੇਤਾ ਦੀ ਚਾਲ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਬਲੀ ਯਮ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਲੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਭੇਟ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਯਤਨ ਨੂੰ ਸਫਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰੱਬੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਰੀ ਜਜ਼ਬਾਤ ਉਸ ਤੇ ਹਾਵੀ ਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਕਹੇ ਬਗੈਰ ਉਹ ਯਮ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਰਾਹ ਵਿਚ, ਉਸ ਨੇ ਹਵਾ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ "ਓ, ਨੇਕ ਦਿਲ ਬਾਲਕ ਜਾਵੋ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਮ ਦੀ ਦਹਿਲੀਜ਼ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੋ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਤਿੰਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੀ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਪੁੱਛੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਛੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਕੀ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭੋਗ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਹ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਕੀ ਖਾਧਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤਹਾਨੂੰ ਉੱਤਰ ਦੇਣਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਗੱਫੇ ਉਡਾਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਪੁੱਛੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਕੀ ਖਾਧਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਛਕਿਆ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਰਾਤਾਂ ਉਪਰੰਤ ਯਮ ਵਾਪਸ ਆਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਮਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਇੰਨੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਯਮ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਗੈਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਕੀ ਕੁਝ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਆਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭੋਗ ਲਾਇਆ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਛੱਕਿਆ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਯਮ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢਿੱਡ ਵਿਚ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਯਮ ਹੱਕਾ ਬੱਕਾ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਉਸ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ ਨੇ ਯਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਲਵਾਨ ਬਾਲਕ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਲੁਟੇਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ। ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇਤੂ ਬਾਲਕ ਦੇਵਤੇ ਅਗੇ ਖੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਪਵਿੱਤਰ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਡੂੰਘਾਈ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਹਿਮਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੂੰਹ ਵੱਟੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਤਕ ਵੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲਾਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠਦਾ ਹੈ।

ਪਰਾਹੁਣਚਾਰਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਪਾਬੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਮਹਿਮਾਨ ਦੇ ਲਈ ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਭੁੰਨ ਕੇ ਮਹਿਮਾਨ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਵਰਤ ਰਖਣਾ ਪੁੰਨ ਹੈ ਪਰ ਅਜਨਬੀ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨੀ ਪਾਪ ਹੈ। ਨਚਿਕੇਤਾ ਦੀ ਜਿਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਯਮ ਦੀ ਹਾਰ।

ਇਸ ਮਹਾਨ ਲੜਕੇ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਅਪਰਾਹੁਣਚਾਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਵਰ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੰਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁਖੀ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਅਸਚਰਜ ਕਰ ਸਕੇ। ਯਮ ਨੇ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੀ ਮੰਗ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਇਹ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗ-ਬਲੀ ਦਾ ਭੇਦ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਯਮ ਨੇ ਇਹ ਮੰਗ ਵੀ ਮੰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਪਸੀਨਾ ਛੁਟਾਉਣ ਵਾਲੀ ਤੀਜੀ ਮੰਗ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਲੜਕੇ ਨੇ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਯਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖੂੰਜੇ ਲਗਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭੇਦ ਬਹੁਤ ਗੁਪਤ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੋਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗੁਪਤ ਰਖਣਾ ਕੇਵਲ ਯਮ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਯਮ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਬਾਲਕ ਅਤੇ ਦੀਖਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਮ੍ਰਿਤਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਯਮ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ ਕਿ ਨਚਿਕੇਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਯਮ ਨੂੰ ਦਸਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਇਸ ਸ਼ੰਕੇ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ। ਯਮ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ," ਇਸ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਉਲਝਣ ਵਿਚ ਹਨ ਕਿ ਕੀ ਮਰਨ ਪਿਛੋਂ ਜੀਵਨ ਲੀਲ੍ਹਾ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਹੈ।" ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯਮ ਉਸ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬਚਨਬੱਧ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਟੇਢੀ ਖੀਰ ਹੈ ਅਤੇ ਯਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੂਜਾ ਇਸ ਗੁੱਥੀ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ। ਯਮ ਨੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਤੋਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਟਾਲ ਮਟੋਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ :—

ਸ਼ਲੋਕ

"ਨਾਸ਼ਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੁਰਲੱਭ ਹਨ,
ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਮੰਗੋ,
ਉਹ ਪਰੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ ਸੰਗੀਤ ਜੋ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਲੈ ਲਵੋ,
ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣ ਲਵੋ।

ਇਸ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨਾ ਫਸਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਵਾਗਵਣ ਦੇ ਰਹੱਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੁਣ ਯਮ ਲਈ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਉਸ ਨੇ ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੂੰ ਨਿਮਨ ਪਰਵਚਨ ਕੀਤਾ :

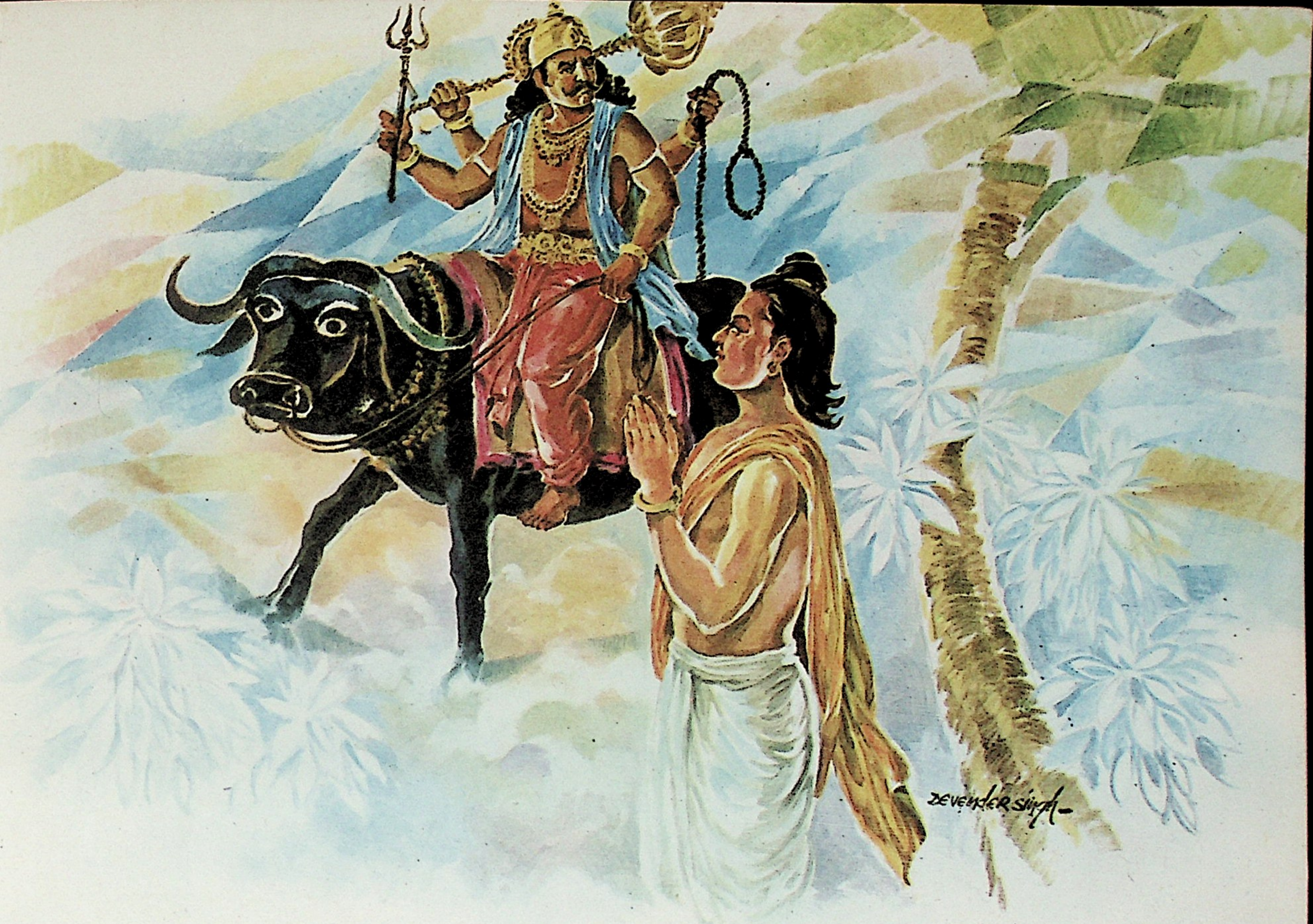
"ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਦੋ ਮਾਰਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਹਨ, ਇੱਕ ਨੇਕੀ ਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਇੰਦਰੀ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਲੋਕ ਪਹਿਲੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਚੁਣਦੇ ਹਨ, ਅਗਿਆਨੀ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਹੰਕਾਰ ਵਸ ਦੂਜੇ ਰਾਹ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਧਰ ਉਧਰ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਾਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਅਗਿਆਨੀ ਲੋਕ ਉੱਚ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਅਤੇ ਅਗਲਾ ਜਨਮ ਸਵਾਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਮੂਰਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਬਾਹਰੀ ਚਮਕ-ਦਮਕ ਨਾਲ ਚੁੰਧਿਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਚਿੱਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਸੂਝ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਦੂਜੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਨੂੰ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੱਈ ਅੱਖ ਤੇ ਪਰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਨੀਝ ਨਾਲ ਜਾਂਚਣ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ। ਜਿਹੜਾ ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਖ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ । ਆਤਮਾ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੀ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਅਮਰ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੈ। ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਮਾਰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਤਲਵਾਰ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਚੀਰ ਜਾਂ ਪਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਅੱਗ ਇਸ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਪਾਣੀ ਗਿੱਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਹਵਾ ਸੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣਾ ਚੋਲਾ ਬਦਲ ਕੇ ਨਵੀਂ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਛੋਟੇ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ (ਮਨੁੱਖ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਟਿਕਾਊ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੂਰ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਤੀ ਪਈ ਹਰ ਥਾਂ ਫਿਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰ ਗ੍ਰੰਥ ਆਤਮਾ ਦੇ ਗੁਪਤ ਮੰਡਲ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਇਹ ਦਿਆਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭੇਦ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ।" ਨਚਿਕੇਤਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਲਕ ਦੇ ਇਸ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦੇਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਯਮ ਨੇ ਇਹ ਪਰਵਚਨ ਕੀਤਾ :—

"ਇਕ ਦਾਣੇ ਵਾਂਗ, ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਪੱਕਦਾ ਹੈ, ਦਾਣੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਡਰ, ਬੁਢਾਪਾ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਪਿਆਸ ਨਾਸ਼ਵਾਨ-ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਤੋਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਤਮਕ-ਜਹਾਜ਼ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਦਿ-ਕਾਲ ਦੀ ਅਗਨ ਤੋਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਮੁੜ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਤਮਾ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ। ਅੰਗੂਠੇ ਦੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਪੁਰਖ ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਾਣੀ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੋਰ ਵੱਡਾ ਛੰਭ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਿਆੜੀਆਂ ਅੱਗ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਗ ਵਿਚ ਹੀ ਡਿਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕੋ ਆਤਮਾ ਆਪਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਅਨੇਕ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਅੱਖਾਂ, ਕੰਨਾਂ, ਨਾਸਾਂ, ਮੂੰਹ, ਨਾਭੀ ਜਾਂ ਗੁਪਤ ਇੰਦ੍ਰੀ ਤੇ ਰੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ । ਸਾਨੂੰ ਹੱਡੀਆਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਬੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਿਛੋਂ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਦੀ ਇਕਾਈ ਵਿਆਪਕ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਆਵਾਗਣ ਵਿਚ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਬ੍ਰਿਛ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਜਜ਼ਬ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਹੈ। ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਮੌਤ ਮਾਲਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹਨ ਉਹ ਮਾਲਕ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨਚਦੇ ਹਨ। ਆਤਮਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਅਕਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਇਹ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਰੱਥ ਹੈ, ਮਸਤਕ ਰਥਵਾਨ ਹੈ, ਦਿਮਾਗ (ਮਣ) ਵਾਗਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੰਦਰੀਆਂ ਘੋੜੇ ਹਨ । ਮਸਤਕ (ਬੁਧੀ) ਤੋਂ ਅਗੇ ਅਦਿਖ ਸ਼ਾਂਤ ਪਦ (ਆਪਾ) ਹੈ।

ਆਦਿਖ ਪਦ (ਆਪਾ) ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੂੰ ਖੰਨਿਉਂ ਤਿੱਖੀ ਧਾਰ ਉਤੇ ਚਲਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਰਵਾਨ ਵਿਚ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰ ਵੇਖਣ ਅਤੇ ਚਿੰਤਨ ਨਾਲ ਅਸਲ ਆਪੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਹ ਬਾਹਰ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ (ਇਕ ਆਤਮਾ) ਦੀ ਪੂਰਨ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ (ਸਰਵਿਆਪਕ ਆਤਮਾ) ਬੁਨਿਆਦੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਆਵਾਗਵਣ (ਮੁੜ ਦੇਹ ਧਾਰਨੀ) ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਮਾਲਕ ਹਰ ਇਕ ਦਸਾਂ ਦਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕਿਲ੍ਹੇ, ਅਰਥਾਤ ਜੀਵ ਅੰਦਰ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਅੰਦਰ ਕੌਣ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਧੰਨ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ-ਪਦ ਦਾ ਰਾਹ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਨਚਿਕੇਤਾ ਨੇ ਮੌਤ ਤੇ ਫਤਿਹ, ਪਾ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੌਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਿਤ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਚਮਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਆਪਾ ਉਸ ਵਿਚ ਚਮਕ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੌਤ ਨੂੰ

ਪਟਕ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਯਮ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਆਪਣੇ ਨਾਸ਼ਵਾਨ ਆਪੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਸਦਾ ਬਹਾਰ ਅਮਰ ਆਪੇ ਨੂੰ ਤਕਿਆ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਅਤਿ ਪਿਆਰੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਤੇਰਿਯਾ ਬ੍ਰਹਮਨ ਵਿਚ, ਅਸੀਂ ਯੁੱਧਿਆ ਦੇ ਬੇਔਲਾਦ ਰਾਜੇ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਵਰਣ ਦੇਵਤਾ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਐਪਰ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰੋਹਤ ਨੇ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸੁਨਹਿਸ਼ਪਾ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਅਜਗਰਤ ਨੇ 100 ਗਊਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ। 200 ਗਊਆਂ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਤੇ, ਅਜਗਰਤ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦੇ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲਈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਸਲੀਵੀ ਨੇ ਇਕ ਭੁਖੇ ਬਾਜ਼ ਤੋਂ ਇਕ ਕਬੂਤਰ ਨੂੰ, ਉਸ ਦੇ ਵਜਨ ਬਰਾਬਰ ਆਪਣੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਕੇ ਨਿਸਤਾਰ ਵਜੋਂ ਦੇ ਕੇ, ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਇਆ ਸੀ।

ਵਸ਼ਵਨਤਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਲਈ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਫੋਨੀਸ਼ਅਨ ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਰਥੀਜੀਅਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਾਕ ਅਤੇ ਜ਼ੇਫਥਾ ਦੀ ਧੀ ਦੀਆਂ ਯਹੂਦੀ ਪੁਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ, ਪਿਤਾ ਦਾ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼

ਡਾ: ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੋਹਲੀ

1

ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਨੇ ਮਹਾਨ ਮਹਾਂਕਾਵਿ, ਰਾਮਾਇਣ, ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇਸਦੇ ਛੇ ਕਾਂਡ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਰਾਵਣ ਉਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤਕ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਸਤਵੇਂ ਕਾਂਡ ਨੂੰ ਉਤਰ ਕਾਂਡ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਇਥੇ ਸਾਡਾ ਸੰਬੰਧ ਇਸ ਕਾਂਡ ਦੇ ਦੋ ਨਾਇਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਰਾਮ ਦੀ ਰਾਵਣ ਉਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਸੀਤਾ ਦਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਰਾਮ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੇਣੀ ਪਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਸੀਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਦੋਸ਼ਤਾ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਸਿਧ ਹੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਰਾਮ ਅਤੇ ਸੀਤਾ ਚੋਦਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਬਨਵਾਸ ਕੱਟਕੇ ਵਾਪਸ ਅਯੁੱਧਿਆ ਆਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਬੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੂੰ ਰਾਜ ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਗਈ ਅਤੇ ਅਯੁੱਧਿਆ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ।

2

ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨਿਆਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਆਕਾਰੀ, ਦਿਆਲੂ ਅਤੇ ਨੇਕਦਿਲ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਮਾਨ-ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਧੋਬੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਉਤੇ ਬਦਕਾਰੀ ਵਜੋਂ ਉਸਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪੜੋਸੀਆਂ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜੇ ਰਾਮ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਦੂਸਰੇ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਮੁੜ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸਦੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਫੈਲ ਗਏ ਅਤੇ ਇਹ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਤਕ ਵੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣ ਤੇ ਕਿ ਲੋਕ ਉਸਦੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਕਾਰਨ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸਨ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਰਾਵਣ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ ਵੀ ਵਾਪਸ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਾੜੀ ਉਦਾਹਰਣ ਕਾਇਮ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਨਿੰਦਾ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ

ਲਛਮਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਲਿਜਾਕੇ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਛੱਡ ਆਵੇ। ਲਛਮਣ ਨੂੰ ਰਾਜੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪਈ ਭਾਵੇਂ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਲਿਜਾਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ, ਗੰਗਾ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ, ਰੋਂਦੀ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਆਇਆ।

3

ਇਹ ਸਥਾਨ, ਜਿਥੇ ਲਛਮਣ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਆਇਆ ਸੀ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਰਨ ਲਈ ਜਿਥੇ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤਿਆਗੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਬੜੀ ਇਜ਼ਤ ਨਾਲ ਰਖਿਆ। ਸੀਤਾ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਗਰਭਵਤੀ ਸਨ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜੋੜੇ ਲੜਕੇ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਹੇਠ ਵੱਡੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਰਿਸ਼ੀ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਰੇ ਢੰਗ ਸਿਖ ਲਏ ਅਤੇ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਆਦਿ ਚਲਾਉਣ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਰਚੀ ਰਮਾਇਣ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਇਕੱਠ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਪੜ੍ਹਦੇ। ਸ੍ਰੋਤਾਗਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੋਹਾਂ ਜੋੜੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਮਾਇਣ ਪੜ੍ਹੀ। ਇਹ ਅਜਿਹੀ ਸੁਰੀਲੀ ਅਤੇ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਈ ਗਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸ੍ਰੋਤਾਗਣ ਮੰਤਰ ਮੁਗਧ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਅਵਸਰ ਰਾਜੇ ਰਾਹੀਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲੀ (ਅਸ਼ਵਮੇਧ-ਯੱਗ) ਦੇਣ ਦੇ ਉਤਸਵ ਦਾ ਆਰੰਭ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੜਕੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਅਵਸਰ ਉਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

4

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਬਲੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜੇ ਵਲੋਂ ਦਿਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਤਾਬੇਦਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਲੀ ਦਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਫੜਣ ਦਾ ਹੌਂਸਲਾਂ ਕਰਦਾ, ਉਸਨੂੰ ਵਿਦਰੋਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਯੁੱਧ ਬਣ ਨਿਬੜਦਾ। ਘੋੜਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਦੇ ਕਈ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਘੋੜਾ ਵਾਪਿਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਿਆ।

ਲਉ, ਇਕ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰਿਆ ਐਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਜੁੜਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਨੀ ਪਏਗੀ। ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਬਹਾਦਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਮ ਦੀ ਤਗੜੀ ਫ਼ੌਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦੇ ਤਰਲੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਵੀ ਅਸਫਲ ਰਹੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਭੁੱਲ ਨਾ ਸਕੇ ਕਿ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਸੀ।

5

ਬਾਲਮੀਕ ਰਾਮਾਇਣ ਦੇ ਸਤਵੇਂ ਕਾਂਡ ਵਿਚ, ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਰਾਮ ਦੀ ਵੱਡੀ ਫ਼ੌਜ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯੁੱਧ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨੇੜੇ (ਸਦੀਵਤਾ ਦਾ ਤਲਾਬ) ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸਥਾਨ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਦੀਵਤਾ ਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਤਾਲ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਪਰ ਦਸੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਜੀਵਤ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਵਡਿਆਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿਖਾਂ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਮਾਇਣ ਵਿਚ ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲ ਅਤੇ ਫ਼ੌਜਾਂ ਜਾਂ ਹਾਰ ਗਈਆਂ ਜਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਇਕਲੇ ਰਹਿ ਗਏ ਤਾਂ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਲਲਕਾਰਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ "ਬੱਚਿਓ, ਤੁਹਾਡੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਕੌਣ ਹਨ ?" ਜੁੜਵੇਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਮਿਥਿਲਾ ਦੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੀ ਧੀ ਸੀਤਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਾਂ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੀ ਅਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਭਰਾ ਹਾਂ। ਸੁਣ ; ਓ ਰਘੁਰਾਇ (ਰਘੂ ਦੀ ਕੁਲ ਦਾ ਰਾਜਾ)" ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾ ਸੁੱਟੇ। ਬਾਦ ਵਿਚ ਤੀਬਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਵੀ ਹਾਰ ਗਏ। ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਤਾ ਨੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਪਾਤਾਲ ਤੋਂ ਸਦੀਵਤਾ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਿਆਂਦਾਂ ਤਾਂ ਕਿ ਜੋ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਕੀਤਾ ਜਾਏ। ਪਰ ਰਾਮ ਅਵਤਾਰ, ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀਤਾ ਦੀ ਇਸ ਸਹੁੰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ," ਜੇ ਮਨ, ਵਚਨ ਅਤੇ ਕਰਮ ਰਾਹੀਂ, ਮੈਂ ਕਦੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਪੁਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਵਨ ਮਿਲ ਜਾਏ। ਸਾਰੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਜੋ ਤਬਾਹ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ, ਮੁੜ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ, ਸੀਤਾ ਅਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਪੁਤਰਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਗਿਆ।

6

ਪਰ ਹਾਲਾਂ ਇਹ ਪਰੀਖਿਆ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਮਾਇਣ ਦੇ ਉੱਤਰ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਇਹ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਣ ਤੇ ਕਿ ਇਹ ਦੋ ਜਵਾਨ ਸੀਤਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਨੇ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸੀਤਾ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕ ਕ ਆਪਣੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਸਿਧ ਕਰੇ। ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਜੁੜਵੇਂ ਬਚੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਹੀ ਪੁੱਤਰ ਹਨ।

ਭਾਵੇਂ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਰਿਸ਼ੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਹਾਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਸੀਤਾ ਸਹੁੰ ਦੀ ਪਰੀਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰੇ ਤਾਂਕਿ ਉਸਦੀ ਪਰਜਾ ਵਲੋਂ ਉਸ ਉਤੇ ਉਂਗਲੀ ਨਾ ਚੁੱਕ ਸਕੇ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਾ ਸਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਸੀਤਾ ਨੇ ਸਹੁੰ ਚੁੱਕੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਪੁਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤਕ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਛਿਪਾ ਲਏ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲੇ, ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ। ਉਸਨੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਪਲ ਉਸਨੂੰ ਲੈਕੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਦੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਲੈਣ ਲਈ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਅੱਗੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਤਰਲੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਾ ਆਏ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦੁਆਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੀਤਾ ਉਸਨੂੰ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁੜ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਮਿਲਣ ਤੇ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ।

7

ਸੀਤਾ ਦੇ ਵਿਯੋਗ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਜੀਵਤ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਰਾਮਅਵਤਾਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਵ ਨੂੰ ਰਾਜਗੱਦੀ ਮਿਲੀ। ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਕੁਸ਼ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਪੂਰਬ ਵਿਚ ਭਰਤ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ, ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਲਕਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ, ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸ਼ਤਰੂਘਣ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ।

ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਮ੍ਰਿਤੂ ਤਕ ਮਦਰ ਦੇਸ (ਅਰਥਾਤ ਪੰਜਾਬ) ਉਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਲਵ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੇ ਕਸੂਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਛਡ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਮਾਤਰ ਭੂਮੀ ਉਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਵੈਜੀਵਨੀ "ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ" ਜੋ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਵਿਚ ਲਵ ਅਤੇ ਕੁਸ਼, ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਰਾਜਾ ਰਘੂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਸੂਰਜਵੰਸ਼ੀ ਦਸਿਆ ਹੈ।

ਪੂਰਨ ਭਗਤ

ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲ

ਜਿਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਬਹੁਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਲਵਾਨ ਜਾਂ ਸਲਵਾਹਨ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਰਾਜਾ "ਪ੍ਰਵਤਿਕਾ" ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸਕਲਾ ਸੀ ਜੋ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ । ਉਸ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦਾ ਨਾਂ ਇੱਛਰਾਂ ਸੀ । ਭਾਵੇਂ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਲਈ ਤਰਸਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ਬੁੱਢੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿਛੋਂ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਨੇਕ ਧਾਰਮਕ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਬਾਰ ਬਾਰ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਚੜ੍ਹਾਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਕ ਰਸਮਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ । ਪਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਹੋਈ । ਅਖੀਰ ਇਕ ਦਿਨ, ਅਜਿਹਾ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਮਹਾਨ ਯੋਗੀ ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਪਾਏ । ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ । ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਭਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ । ਯੋਗੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਸਖ਼ਤ ਸ਼ਰਤ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ । ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਉਦੋਂ ਤਕ ਵੱਖ ਰਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ 12 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁਕੰਮਲ ਨਾ ਕਰ ਲਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਰਾਣੀ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਵੇਖਣ ।

ਰਾਣੀ ਗਰਭਵਤੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ ਗਈਆਂ । ਹਰ ਇਕ ਮੰਦਰ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ । ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਉਤੇ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਝਲਕ ਨਾ ਵੇਖ ਸਕੇ ਅਤੇ ਯੋਗੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਦੀ ਭਾਗੀ ਨਾ ਬਣ ਜਾਵੇ । ਜਨਮਿਆਂ ਬੱਚਾ ਚੰਦ ਤੋਂ ਵੀ ਸੋਹਣਾ ਸੀ । ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਯੋਗੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਸੁੰਦਰ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਨਾਂ "ਪੂਰਨ" ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹਰ ਪਖੋਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਰੀਝਵਾਨ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕ ਲਾਲਸਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣਾ ਪਿਆ । ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਮਾਂ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ । ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਰਾਜਾ ਕੋਲ, ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡੂੰਘਾ ਸੋਚਣ ਦਾਂ ਸਮਾਂ ਹੀ ਘਟ ਸੀ । ਸਮਾਂ ਲੰਘਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਘਟਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰੀ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ । ਉਥੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਲੱਕੜੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਰਹੀ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਤੇ ਜਾ ਪਈਆਂ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਕਰ ਲਿਆ । ਪੇਂਡੂ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਅਤੇ ਭਾਰ-ਚੁਕਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਰਾਜਾ ਲੜਕੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਮੋਹਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕਦਮ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਕੀ ਦਾ ਹੱਥ ਮੰਗਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੂਣਾ-ਜੋ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦਾ ਨਾਂ ਸੀ, ਰਾਣੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਿਲ ਬਣਵਾਇਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਨਾਲ ਸਜਵਾਇਆ । ਉਹ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਰਾਣੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਟੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ । ਉਸਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਘਟੋ ਘਟ ਰਾਜਾ ਅੱਵਸ਼ ਇਹੋ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਰਾਣੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀ ਸੀ । ਲੂਣਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸ਼ਬਾਬ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਆਦਮੀ ਉਤੇ ਬਰਬਾਦ ਕਰ

ਰਹੀ ਸੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਾ ਅਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਹ ਦਿਲ ਹੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੀ ਕਿ ਰਾਜਾ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ ਗੁਣਾ ਵਡੇਰਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਰ-ਜਵਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਦੀ ਹਕਦਾਰ ਸੀ ਪਰ ਪਿਆਰ 'ਚ ਪਾਗਲ ਹੋਏ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਉਸ ਭੋਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕ-ਲਿਆ ਜਿਥੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ-ਦਿਖਿਆ ਲਈ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਪੂਰਨ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੂੰ ਦਮਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਚਮਕ ਸੀ। ਰੂਹਾਨੀ ਨੂਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਜ਼ਕ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਦ ਵਾਂਗੂ ਮਿੱਠੇ ਬੋਲ ਝਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਅਮਲ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਜਿਹੇ ਸਨ।

ਸਲਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸੁਆਗਤ ਲਈ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵੇਖਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਫੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਾਉਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਹਰ ਪਖੋਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮੁਕੰਮਲ ਨਮੂਨਾ ਵੇਖਦਿਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਫ਼ੀ ਵਿਚ ਘੁੱਟ ਲਿਆ ਪਰ ਦੂਜੇ ਹੀ ਪਲ ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਭੈੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁੱਝੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਕਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੂਰਨ ਨੇ ਇਸ ਸੁਝਾ ਦਾ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਪਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ।

ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੀ ਸੱਕੀ ਮਾਂ ਇੱਛਰਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪੂਰਨ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦਰਸਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਮਹਿਲ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਵਿਲਾਸੀ ਰਾਜੇ ਦੀ ਚਹੇਤੀ ਪਤਨੀ, ਨੌਜਵਾਨ, ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵਿਗੜੀ ਰਾਣੀ ਲੂਣਾ, ਹੁਣ ਅਜਿਹੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਮੰਤਵ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀਆਂ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਖਾਣਾ ਖਾਂਦੀ, ਭੜਕੀਲੇ ਕੱਪੜ ਪਹਿਨਦੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਕੱਠਿਆਂ ਸ਼ਾਮ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਰਾਜੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਉਸ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਵੜਿਆ, ਤਾਂ ਲੂਣਾ ਪੂਰੇ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਸਹਿਤ ਝੂਲੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਹਿ-ਲਹਾਂਦੇ ਹੋਏ ਚਮੇਲੀ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਖਿਲਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੇਖਣ ਲਈ, ਉਸ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ। ਉਸ ਦੀ ਤੱਕਣੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੀ ਅਦਭੁੱਤ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸੇ ਪਲ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਹੁੰਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਕਿ "ਕਾਮਦੇਵ" ਖੁਦ ਉਸ ਕੋਲ ਚਲ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਝੂਮ ਉਠੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਥਿਰਕਦੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰ ਅੱਗ ਲਗੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਰੇਏ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜਾਂ ਮਹਿਬੂਬ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਰਹੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਇਸ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਨੌਜਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਰਾਜਾ ਉਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਦੀ ਧੀ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਕੀ ਗਲਤ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਛੁਹਣ ਲਈ ਝੁਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਪਿਛਾਂਹ ਖਿਚ ਲਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਠਾਇਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਜਫ਼ੀ ਵਿਚ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਪੂਰਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਪੁਕਾਰਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਂ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕੀਤਾ। ਲੂਣਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਤਿ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲਿਆ ਕੇ ਘੁਟਿਆ ਤੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਘੁੱਟ ਲਿਆ। ਪੂਰਨ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਡਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਉਥੋਂ ਭਜ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਜੱਫ਼ੀ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਲੂਣਾ ਨੇ ਇਕ ਭੂਤਰੀ ਇਸ਼ਤਰੀ ਵਾਂਗੂ ਵਿਹਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਤੇਜਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਝੱਲਪਣੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਪੂਰਨ ਨੇ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਅਪਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਿੰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਲੂਣਾ ਨੇ, ਜਿਹੜੀ ਇਕ ਬੁੱਢੇ ਪਤੀ ਦੇ ਦੁਲਾਰ ਜਾਂ ਲਾਡ-ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵਿਗੜੀ ਹੋਈ ਤੀਵੀਂ ਸੀ, ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ। ਪੂਰਨ ਭੈ-ਰਹਿਤ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਤ੍ਰਿਆ-ਚਲਿੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਚਾਲ ਚਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਮ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢਦੀ ਹੋਈ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਡਿਗ ਪਈ। ਕੀ ਪੂਰਨ ਉਸ ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਤੇ ਕਿਰਤਾਰਥ ਕਰੇਗਾ ?

ਪੂਰਨ ਫਿਰ ਵੀ ਚਟਾਨ ਵਾਂਗੂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਰਿਹਾ। ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਉਹ ਉਥੋਂ ਭੱਜ ਨਿਕਲਿਆ। ਇਸ ਅਪਮਾਨ ਤੋਂ ਘਾਇਲ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਨਾ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ, ਲੂਣਾ ਨੇ ਸ਼ੇਰਨੀ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਪੁਟ ਲਏ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾੜ ਦਿੱਤੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਡੋਬਦਿਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹਿ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜਾ ਦੀ ਆਮਦ ਦੀ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।

ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਲੂਣਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪੂਰਨ ਨੇ ਫੇਰੀ ਪਾਉਣ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਪੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦਾ ਪਿਆਰ ਭਿਅੰਕਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਣਉਚਿਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਫੌਰਨ ਹੀ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਵੱਢਣ ਮਗਰੋਂ ਮਾਰ ਦੇਣ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਸਾਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸ਼ੋਕ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਖਬਰ ਪੂਰਨ ਦੀ ਮਾਂ,ਰਾਣੀ ਇੱਛਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋਣ ਲਗੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਸਦਾਚਾਰ ਦਾ ਪੁਤਲਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗੁਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਲਵਾਨ ਨੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਲੂਣਾ ਝੂਠ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲ ਸਕਦੀ ਹੈ ? ਇਸ 12 ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ, ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹ ਪੂਰਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ?

ਇੱਛਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਦਲੀਲ-ਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਪੂਰਨ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਰਾਜੇ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੂਰਨ ਦੇ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਸੜਕ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਮਗਰੋਂ, ਯੋਗੀ ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਣੀ ਇੱਛਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਰਾਹ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਖੂਹ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਇਕ ਦਰਖ਼ਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਯੋਗੀ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਨੇ, ਜੋ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਖੂਹ ਵਿਚ ਪਈ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਵਲ ਦੌੜਿਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੋਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਉਸ ਮੁਰਦਾ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਮੁੜ ਕੇ ਜਾਨ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਪੂਰਨ ਦੇ ਹੱਥ ਅਤੇ ਪੈਰ ਮੁੜ ਜੋੜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਖੂਹ ਵਿਚ ਸੁਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਚੇਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਿਆ।

ਦੂਸਰੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਦੀ ਵੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਭਿੱਖਿਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਥੇ ਕਿ ਰਾਣੀ ਸੁੰਦਰਾਂ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ਕਿ ਭਿੱਖਿਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਵਾਰ ਪੂਰਨ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਭਿੱਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਪਿਆਲਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਫੇਰੀ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਉਸ ਨੇ ਰਾਣੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਜਾ ਖੜਕਾਇਆ।

ਰਾਣੀ ਦੀਆਂ ਨੌਕਰਾਣੀਆਂ ਇਸ ਰਮਤੇ ਰਹੱਸਵਾਦੀ (ਯੋਗੀ) ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਣ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੱਜ ਕੇ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਈ। ਯੋਗੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਮੋਤੀਆਂ ਦਾ ਭਰਿਆ ਥਾਲ ਲੈ ਆਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਨੇ ਹੱਥ ਨਾ ਲਾਇਆ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਜ਼ਿੱਦ ਕੀਤੀ। ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਪੂਰਨ ਉਹ ਭੇਟਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਯੋਗੀ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਰਨ ਮੁੜ ਸੁੰਦਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ।

ਸੁੰਦਰਾਂ, ਜਿਹੜੀ ਪੂਰਨ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਉੱਤੇ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲ ਦੇ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਮੁੜ ਉਸ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਆਤਮ-ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਯੋਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਰਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਰਾਣੀ ਦੀ ਅਸੀਸ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ।

ਸੁੰਦਰਾਂ, ਨਿਮਾਣੀ ਹੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਈ।

"ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇਤਨੇ ਹੀ ਦਿਆਲੂ ਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ।"

"ਦੱਸ, ਉਹ ਕੀ ਹੈ ? ਜੋ ਤੂੰ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ," ਗੁਰੂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਸੁੰਦਰਾਂ ਅਜੇ ਤਕ ਕੁਆਰੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਨ-ਪਸੰਦ ਵਰ ਦੇ ਲਈ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪੂਰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਲਭ ਪਿਆ ਸੀ, ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਸਹਿਤ ਅਸੀਸ ਦੇਣ ਲਈ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹਾ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੁਝ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਹਿਲਾਂ ਦੀ ਐਸ਼ੋ-ਇਸ਼ਰਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਆਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਚਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਅਦੂਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਪੂਰਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪੂਰਨ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਉਹ ਇਕ ਕਾਮ-ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੀ ਭੁੱਖੀ ਨੌਜਵਾਨ ਇਸਤਰੀ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੂਰਨ ਪਰਛਾਈਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਣੀ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਗਿਆ। ਕਾਦਰਯਾਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ''ਇਹ ਅੱਗ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਮੇਲ'' ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਸੁੰਦਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜ-ਗੱਦੀ ਤੇ ਬਿੱਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਔਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ। ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਪਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸੁਹਾਗ ਸੇਜ਼ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪੂਰਨ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਰਿਹਾ। ਦਿਨ ਨਿਕਲਣ ਤੇ ਉਹ ਸਵੇਰੇ ਦੀ ਸੈਰ ਉੱਤੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰਾਣੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ। ਉਸ ਪਲ ਤੋਂ ਡਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪੂਰਨ ਮਹਿਲ ਤੋਂ

ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਲ ਹੋ ਤੁਰਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ-ਰਖਿਅਕਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਪਰ ਪੂਰਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। "ਤੁਹਾਡਾ ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਣੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ," ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ।

"ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰਾਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਪੂਰਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੱਦ-ਬੰਦੀ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ।

ਪੂਰਨ ਦੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਲੋਭ-ਲਾਲਸਾ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲੂਣਾ ਆਪਣੇ ਅੰਤਹ-ਕਰਣ ਦੀਆਂ ਪੀੜਾਂ ਤੋਂ ਦੁੱਖੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਨੇ ਪੂਰਨ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਫੇਰੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਹੁਣ ਤਕ ਪੂਰਨ ਹਰ ਪਾਸੇ ਰੱਬ ਦੇ ਭਗਤ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ 'ਜੋ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਲੂਣਾ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ।

ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਆਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਖੁੱਲੀ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਬਾਗ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਬੰਜਰ ਅਤੇ ਵੀਰਾਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਪਲ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪੈਰ ਪਾਏ, ਉਹ ਬਾਗ਼ ਇਕ ਵੇਰੀ ਮੁੜ ਹਰਿਆ-ਭਰਿਆ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਰਥਾਤ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਫਲਾਂ ਨਾਲ ਲਦ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਚਮਤਕਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਕੀ ਯੋਗੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿ ਉਹ ਯੋਗੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਖ਼ੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਪੂਰਨ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ। ਸਲਵਾਨ ਇਕ ਪੁਤਰ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਰਖਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਹਿ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ।

"ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਤਾਂ ਹੈ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ ਹੈ ?"

ਲੂਣਾ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਵਹਾਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪਾਂ ਲਈ ਪਛਤਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਪੂਰਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਪਰਦਾ ਲਾਹਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਲੂਣਾ ਨੇ ਪੂਰਨ ਵਿਚ ਹੂਬਹੂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਉਸਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਆਤਮਾ ਦੋਸ਼-ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ-ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਉਠ ਗਈ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਵਿਚ ਇੱਛਰਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਲੀ। ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਤ ਰੋਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਗੁਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਛੋਹ ਸਦਕਾ ਇੱਛਰਾਂ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਰਤ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਫ਼ੀ ਵਿਚ ਘੁਟ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਲੂਣਾ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਗੁੱਸਾ ਜਾਂ ਮੰਦ-ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮੁੜ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਸਦਕਾ, ਲੂਣਾ ਨੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਰਸਾਲ ਚੰਦ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਮ ਕਰਕੇ ਰਸਾਲੂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗੇਰਾ ਰਾਜਾ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਕ ਬਹੁਤੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਤੇ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਨਾਭਾ-ਗੋਬਿੰਦ ਗੜ੍ਹ ਸੜਕ ਉਤੇ, ਭਾਦਸੋਂ ਵਿਖੇ ਇਕ ਕਿੱਲ੍ਹਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਖੰਡਰ ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪੂਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਥਾ ਚਲਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਮੇਲਿਆਂ ਉਤੇ ਇਕੱਠੀ ਹੋਈ ਭੀੜ ਵਿਚ 'ਭੱਟ' ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਢਾਡੀ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅਸਲੇ ਨਾਲੋਂ ਟੁਟ ਕੇ, ਭੋਂ ਤੇ ਡਿੱਗੇ, ਚੰਦ ਦੇ ਟੁੱਕੜੇ ਪੂਰਨ ਨਾਲ ਹੋਏ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾਂ ਸਲੂਕ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਨੌਜਵਾਨ ਲੋਕ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਅਕਸਰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਅਥਰੂ ਸੁਕਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਉਭੇ ਉਭੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ– ਧਰਮ ਦਾ ਸਮਰਥਕ

ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ, ਇਕ ਸੁਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਗਭਰੂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਜੋ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਿਰਾਦਰ ਅਤੇ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਸਹਿਣ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਮਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਸ਼ਤ ਦਰ ਪੁਸ਼ਤ ਦਬੇ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣ ਉਪਰੰਤ, ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਪੁਨਰ ਉੱਥਾਨ ਵਲ ਹੰਭਲਾ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਕਾਫੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੀਣ-ਭਾਵਨਾ ਇਸਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਚੰਗੇ ਤਕੜੇ ਚੇਲੰਜ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਇਸ ਨਵੀਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦਾ ਮਾਣ ਇਜ਼ਤ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਨੇ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲਨ ਨਾਲੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਨਿੱਗਰ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ।

1716 ਵਿਚ ਦਿੱਲੀ ਵਿਖੇ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਤੇ 1746 ਦੇ ਲਗਪਗ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਸਰਦਾਰ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤੀ ਵਿਚਲਾ ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਬੜਾ ਦਬਾਅ ਅਤੇ ਤਣਾਉ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ (ਸਲਤਨਤ) ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਤਹਿਸ਼ ਨਹਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਕੁਟਿਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੱਡੇ ਜਰਨੈਲਾਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੜਾਕੂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਪਾੜ ਪਾਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਲਾਲਚ ਦੇਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਲਚਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਆ ਸਕਿਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਤੱਤ ਖਾਲਸਾ ਕਹਾਉਣ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਹੀ ਛਡਿਆ ਸਗੋਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਲਾਹੌਰ ਉਤੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਉਸ ਨੂੰ.ਹਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਲੜਾਈ ਵੇਲੇ ਸਾਥ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੰਜ ਸੋ ਵਫਾਦਾਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਖੇ ਬੰਦੀ ਬਣਾਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫਾਂਸੀ ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਤਸ਼ੱਦਦ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਾਲ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਵਿਚੋਂ ਅਤੇ ਫੌਜ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਸ਼ੀ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫ਼ਾਂਸੀ ਤੇ ਲਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਫਿਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ, ਤਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਸੁਬੇਗ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ, ਸੁਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਵਈਂ ਪੂਈਂ ਦੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਮ ਵਧੇਰੇ ਵਰਣਨ ਯੋਗ ਹਨ।

ਹੋਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਇਕ ਸੀ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਜਨਮ ਤਾਰੀਕ, ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਸੂਤਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 1716 ਈ: ਸਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਗ ਮਲ ਪੁਰੀ ਦੇ ਘਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਕਸੂਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸੀ, ਜਿਥੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਸਿਆਲਕੋਟ ਆ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਸਥਾਨ ਜ਼ੁਲਮ ਤੋਂ ਸੁਰਖਿਅਤ ਸੀ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਮਾਤਾ ਕੌਰਾਂ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਘਨ੍ਹਈਆ ਜੀ ਦੀ ਪੋਤਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦਸਤੂਰ ਅਨੁਸਾਰ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦਾ ਵਿਆਹ ਦਸ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨੰਦ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਜੋ ਬਟਾਲਾ ਦੇ ਉਪਲ ਗੋਤ ਦੇ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਧੀ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਵਪਾਰੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਚਾਹ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਕੋਈ ਮਜ਼ਹਬੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਿੰਦੂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਸੀਤਾਂ ਦੇ ਮੌਲਵੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿਦਿਆ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਹ ਮੁਸਲਮ ਧਰਮ ਗਰੰਥ ਦਾ ਵੀ ਕੁਝ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦ ਸਨ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਮਸੀਤ ਵਿਚ ਅਬਦੁਲ ਹੱਕ ਨਾਮੀ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਰਾਜ ਵਿਚ ਅਦਨਾ ਨਾਗਰਿਕ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਸੀਤਾਂ ਵਿਚ ਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਉ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਖਰੂਦੀ ਰਵੱਈਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਘਿਰਣਾਯੋਗ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਰੇਆਮ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਰੂਦੀ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ।

ਇਕ ਨਹਿਸ਼ ਦਿਨ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਧਾਰਮਿਕ ਰਸਮ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਦੇਵੀ ਭਵਾਨੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਤਿਲਕ ਲਗਾਕੇ ਸਕੂਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਝੂਠੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨੋਂ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਕ ਲੜਕੇ ਤਾਂ ਇਥੋਂ ਤਕ ਹੱਦ ਟੱਪ ਗਏ ਕਿ ਦੇਵੀ ਭਵਾਨੀ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਵੀ ਕਹਿਣ ਲਗੇ।

ਇਕ ਸਰਦੇ ਪੁਜਦੇ ਪਿਤਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਸੀ, ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਸਹਿਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝਾੜ ਅਤੇ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਈ ਕਿ ਇਹੀ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਅਕਤੀਆਂ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਜਵਾਬੀ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਏ। ਉਦੋਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਨੌਜੁਆਨ ਸੀ; ਅਤੇ ਤੀਬਰ ਉਕਸਾਹਟ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੰਵੇਦੀ ਅਭਿਮਾਨ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਮੁਸਲਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਮੌਲਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਲ ਉਚਿਤ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਲੋਂ ਮੁਸਲਮ ਧਰਮ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤ ਬਾਰੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨਾ, ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਇਹ ਕੇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਅਮੀਰਬੇਗ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਨਰਮੀ ਦਾ ਢੰਗ ਅਪਨਾਇਆ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਲਈ ਜੁਰਮਾਨਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਇਹ ਮਸਲਾ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫੈਲ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚ

ਸੰਪਰਦਾਇਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਅਮੀਰ ਬੇਗ ਨੇ ਇਹ ਕੇਸ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖ਼ਾਨ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਲਾਹੌਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੈਦੀ ਨੂੰ ਐਮਨਾਬਾਦ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ, ਇਥੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਿੰਦੂ ਦੀਵਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਉਚੇ ਅਹੁਦੇ ਉਤੇ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੀਵਾਨ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਅਫ਼ਸਰ ਕੋਲ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਕੋਲ ਦਇਆ ਕਰਨ ਦੇ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਆਸ ਰੱਖਦਾ ਵੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਕੈਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਤਕ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਉਸਨੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਲਖਪਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੌਜਵਾਨ ਲਈ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰੇ, ਇਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੀਵਾਨ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਕੋਲ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਿਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿਤ੍ਰਤਾ ਭਾਵ ਰਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਰਾਏ ਭਰਾ, ਮੁਗ਼ਲ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਕੱਟੜ ਸਮਰਥਕ ਸਨ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਨ। ਜਸਪਤ ਰਾਏ ਕੁਝ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਝੱੜਪ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਲਖਪਤ ਰਾਏ, ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰਖਦਾ ਹੋਇਆ ਕਾਹਨੂੰਵਾਣ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਜਿਸਨੂੰ 1746 ਦੇ ਛੋਟੇ ਘਲੂਘਾਰੇ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਖੁਰਾ ਖੋਜ ਮਿਟਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋਇਆ।

ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਗਵਰਨਰ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਾਓ ਕੇਵਲ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ ਜੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰੇ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੇ ਇਸ ਸੁਝਾਅ ਨੂੰ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੀ, ਵਿਚਾਰੀ ਮਾਂ ਕੌਰਾਂ ਨੇ ਮਾਤਰੀ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੰਦੂ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਉਸਦਾ ਲੜਕਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਤਕ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਅਪਣੇ ਇਰਾਦੇ ਉਤੇ ਅਟੱਲ ਰਿਹਾ।

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਨੰਦ ਕੌਰ ਜੋ ਕੇਸਾਧਾਰੀ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਨਿੱਡਰ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ।

ਕਵੀ ਆਗਰਾ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਦੀਵਾਨ ਸੂਰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਗਵਰਨਰ ਢਿੱਲਾ ਪੈ ਗਿਆ ਪਰ ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਕੱਟੜ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਤਕ ਜਲੂਸ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਪਛਤਾਵਾ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਸਤਿਕ ਲਈ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਗਵਰਨਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਠ ਅਗੇ ਝੁੱਕਣਾ ਪਿਆ।

1734 ਈ: ਵਿਚ ਬਸੰਤ ਪੰਚਮੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਥਾਨ ਨਾਖਾਸ ਜਾਂ ਮਾਰਕਿਟ ਜਗਾਹ ਉਹੀ ਸੀ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਦੋਂ ਉਸਾਰਿਆ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਲਾਹੌਰ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੀ ਵਿਧਵਾ, ਨੰਦ ਕੌਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਮੈਤ੍ਰਿਕ ਸਥਾਨ ਬਟਾਲਾ ਵਿਖੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਈ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਯੋਗਣ ਬਣਕੇ ਦਿਨ ਬਿਤਾਉਣ ਲਗੀ ਅਤੇ ਲੋਕ ਉਸਦੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਜਾਂ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸਦੀ ਯਾਦਗਾਰ "ਮਾਈ ਨੰਦ ਕੌਰ ਦੀ ਖੂਹੀ" ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਦਸਣ ਲਈ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰਾਜ ਕਹਿਕੇ ਨਿੰਦਦੇ ਸਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਧਰਮੀ ਕਟੜ (ਧਰਮੀ) ਕਹਿਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬੇਸ਼ਕ ਉਹ ਸ਼ਹੀਦ ਹੈ ਜਾਂ ਧਰਮੀ, ਹਕੀਕਤ, ਜਾਂ ਯਥਾਰਥ ਜਾਂ ਸਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਅਗੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਸ਼ਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ

ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਮਿਲੇ ਲਾਲਚਾਂ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਕੇ ਧਰਮ ਉਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਸਿਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਾਏ ਪਰ ਸਿਰੜ ਨਾ ਜਾਏ (ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਿਰ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ) ਮਹਾਂਵਾਕ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ

(22 ਦਸੰਬਰ, 1619—13 ਸਤੰਬਰ, 1628)

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਬਦੁਲ ਮਜੀਦ ਖ਼ਾਨ

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਮਰੀਕੀ ਵਿਚਾਰਵਾਨ, ਐਮਰਸਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੇ ਹੁਣ ਜੁਆਨ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ ਉਤੇ ਇਕ ਬੁੱਢਾ ਸਿਰ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅੱਸੀ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਬੁੱਢੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜੁਆਨ ਦਿਲ । ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਚਮਤਕਾਰ ਸੀ । ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਿਰਣ ਸੁੱਟੀ ਜਿਸਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਕ ਚਮਤਕਾਰ ਕਿਹਾ । ਅਤੇ ਫਿਰ, ਇਸ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਬੱਚੇ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੋਸ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪਣਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚੋਲਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, (ਬਾਬਾ) ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ 22 ਦਸੰਬਰ, 1619 ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾਨਕੀ ਸੀ । ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਅਧਿਆਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਜੋਤ ਲਟ ਲਟ ਜਗਦੀ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਉਹ ਇਕ ਅਸਧਾਰਣ ਬੱਚਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਪੱਖੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਿਆਣਾ ਸੀ । ਅਕਸਰ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੁਸਤ, ਫੁਰਤੀਲਾ ਅਤੇ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਓਦੋਂ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਖੁਲ੍ਹਾ ਡੁਲ੍ਹਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਅੱਜ ਵਾਂਗ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਸਮੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਖਿਲਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਲਚਸਪ, ਕਾਲਪਨਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਸਦਾ ਸੀ । ਵਡਿਆਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਦੇਕੇ ਅਤੇ ਕਦੇ ਹਾਸੇ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿਚ ਪਰਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਮੁਹਾਵਰੇ ਬੋਲਦਾ ਸੀ । ਕੁਝ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵਰਗੀਆਂ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਉਸਦੀ ਗੂੜ੍ਹ ਸਿਆਣਪ ਕਰਕੇ, ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰੰਤੂ ਉਹ ਇਸ ਅਸਾਧਾਰਣ ਬੱਚੇ, ਅਟੱਲ ਰਾਏ, ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੋਡਿਆਂ ਤੇ ਬਿਠਾਕੇ ਪਲੋਸਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿੰਦੇ, "ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਤੈਨੂੰ

ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਵਿਖਾਲਾ ਨਾ ਕਰ ਅਤੇ ਤੁੱਛ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰ।" ਅਤੇ ਬਾਲ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਗੰਭੀਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦੇ, "ਸ਼ਕਤੀ ਜੋ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਅਧਿਆਤਮਕ ਦਾਤ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਅਪਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।"

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗੁਰਮੁੱਖ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸੋਨੀ ਖਤਰੀ ਸਿੱਖ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਪੁੱਤਰ, ਮੋਹਨ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ

ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੋਰਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੱਲੇ ਅਤੇ ਗੇਂਦ ਦੀ ਖੇਡ, ਜਿਹੜੀ ਖੂੰਡੀ ਅਤੇ ਖਿਦੋ ਨਾਲ ਖੇਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਖੇਡਣ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਪੈਣ ਤਕ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ। ਖੇਡ ਦੇ ਅੰਤ ਤੇ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਦੀ ਬਲੇ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਦੀ ਵਾਰੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੋਹਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਗੇਂਦ ਨੂੰ ਸੁਟਣ ਅਤੇ ਚੁਕਣ ਦੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਲਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਲੜਕੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਮੋਹਨ ਪਿਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਉਠਿਆ। ਘੁਪ ਅਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਗਿਆ, ਕਾਲੇ ਨਾਗ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਡੱਸ ਲਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਦੌੜੇ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਿਆ ਵੇਖਿਆ। ਗਵਾਂਢ ਵਿਚੋਂ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਹਕੀਮ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਫਨੀਅਰ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਅਸਰ ਕਰ ਗਈ ਸੀ। ਮੋਹਨ ਸੱਪ ਦੇ ਡਸਣ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਆਪਣੇ ਨਿਤਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵੇਰੇ ਉਠਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਦਿਹੁੰ ਚੜ੍ਹੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੂੰਡੀ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਈ, ਖੇਡ ਮੈਦਾਨ ਵਲ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਖਿਲਾੜੀ ਉਸਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਉਥੇ ਖੜੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੋਹਨ ਕਿੱਥੇ ਸੀ ? ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗ਼ੈਰ-ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਖੇਡ ਉਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਮੋਹਨ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਅਤੇ ਮੋਹਨ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਰੋਂਦੇ ਹੋਏ ਵੇਖਿਆ। ਮੋਹਨ ਦਾ ਮਿਰਤਕ ਸਰੀਰ ਚਿੱਟੀ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਫਰਸ਼ ਉਤੇ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੋਹਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਨਹੀਂ ਉਹ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਉਹ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਬਹਾਨਾ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਲੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।"

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਮੋਹਨ ਦੇ ਮਿਰਤਕ ਸਰੀਰ ਵਲ ਵਧੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੂੰਡੀ ਦਾ ਗੋਲ ਪਾਸਾ ਮੋਹਨ ਦੀ ਧੌਣ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਉਠ, ਮੋਹਨ। ਬੋਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ,ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ, ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ ਉਠਣ ਵਿਚ ਤੈਨੂੰ ਇਤਨੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਮੈਨੂੰ ਬਲੇ ਦੀ ਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਲਓ ! ਮੋਹਨ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਠ ਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅੰਗੜਾਈ ਲਈ, ਉਬਾਸੀ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਬੋਲਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਖੇਡ, ਭੁਲਕੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਸੁੱਤਾ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਅਤੇ ਮੋਹਨ ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਮੁੜ ਗੇਂਦ-ਬਲਾ ਖੇਡਣ ਲਗ ਪਏ। ਮੋਹਨ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਉਥੇ ਮੌਜੂਦ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਚਮਤਕਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਜੰਗਲ ਦੀ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਗਈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਕ ਸਿੱਖ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਖਾਈ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਹਾਲ ਓਜਪੂਰਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਸਿਆ। ਦਸਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਵੀ ਅਸਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕਿਹਾ : "ਜਿਹਾ ਪਿਤਾ, ਤਿਹਾ ਪੁੱਤਰ, ਕਰਾਮਾਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ।" ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਲਕੁਲ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਰੇਗਾ, ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਉਸਨੂੰ ਸਾਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਲੈਕੇ ਆਉਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਕਿਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਾਂਗੇ, ਅਤੇ ਕਿਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਰਨ ਦੇਵਾਂਗੇ ? ਪਰਮਾਤਮਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੱਖਪਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਭੈੜਾ ਫਲ ਭੋਗਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।"

ਇਸੀ ਸਮੇਂ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ, ਆਪਣੀ ਕਰਾਮਾਤ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ਹਲਚਲ ਤੋਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਬਿਤਾਈ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਦੌੜਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਧੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੋਡਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਨਚਾਹੀ ਥਾਂ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਦਾਸ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਦੱਬਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਆਗਿਆ ਮੰਨਦੇ

DEVENDER SINGH

ਹੋਏ, ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੈਵੀ-ਸ਼ਕਤੀ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਰੋਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ "ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਖ਼ਲ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।"

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਨੀਵੀਆਂ ਕਰਕੇ ਤਾੜਨਾ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਦਿਲ ਪਸ਼ਚਾਤਾਪ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਗੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੁਸੀਂ ਜੁਗ ਜੁਗ ਜੀਉ : ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਲ ਚਲਦਾ ਹਾਂ।" ਇਹ ਕਹਿਕੇ ਉਹ ਚਲ ਪਏ। ਉਹ ਘਰ ਨਹੀ ਗਏ, ਸਗੋਂ ਕੌਲਸਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰੋਵਰ ਵਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਕੌਲਸਰ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਦੀ ਮਨਪਸੰਦ ਠਾਹਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਰੋਵਰ, ਮੂਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਸੀ, ਇਸਦਾ ਨਾਂ ਬੀਬੀ ਕੌਲਾਂ, ਜਿਹੜੀ ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਸਤਮ ਖ਼ਾਨ ਦੀ ਧੀ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸਿਦਕਵਾਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਆਪ ਖ਼ੁਦ ਉੱਚੇ ਅਧਿਆਤਮਕ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਜਿਉਂ ਹੀ ਵਡਾ ਹੋਇਆ, ਅਕਸਰ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਕੱਲ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖੀ ਸਨ, ਨੂੰ ਇਸ ਸੁੰਞੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਹੁਣ ਧਰਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ (Golden temple) ਦੀ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪਰਕਰਮਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ੇਰ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਕੌਲਸਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਆਪਣੀ ਠੋਡੀ ਨੂੰ ਖੂੰਡੀ ਉਤੇ ਟਿਕਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹਰਿ-ਮੰਦਰ ਵਲ ਟਿਕਾਕੇ ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਸੰਸਾਰੀ ਚੋਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਈ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਨੂਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਬਣ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਮਸਾਂ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਹੀ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਚਲਾਣਾ ਕਰਨ ਸਬੰਧੀ ਪਤਾ ਲਗ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੰਝੂ ਨਾ ਕੇਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਗੇ ਕਿਹਾ "ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਰਨਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇਹੋ ਹੀ ਰਜ਼ਾ ਹੈ। ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਹੋ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਨਾਸ਼ਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਟੱਲ ਦਾ ਨਾਂ ਅਤੇ ਜੱਸ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਰਹੇਗਾ।" ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਅਟੱਲ ਜੀ ਨੇ ਨੌਵੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਘਟਨਾ 13 ਸਤੰਬਰ, 1628 ਨੂੰ ਵਾਪਰੀ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸਸਕਾਰ ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰੀਰ ਛੱਡਿਆ, ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਮੌਜੂਦਾ ਨੌਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੋ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰਿਕ ਯਾਤਰਾ ਦੇ ਨੌਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਹੈ, ਦੀ ਉਸਾਰੀ 1778 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ 1784 ਵਿਚ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ਾਸ ਮਹੱਤਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਜ਼ਾਤ, ਨਸਲ ਜਾਂ ਰੰਗ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਲਿਹਾਜ਼ ਸਾਰੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਵਿਚ ਚੌਵ੍ਹੀ ਘੰਟੇ ਲੰਗਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋੜਵੰਦ ਯਾਤਰੀ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਅਤੇ ਭੁੱਖੇ ਮੰਗਤੇ ਉਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ :

"ਓ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ
ਪੱਕੀਆਂ ਪੱਕਾਈਆਂ ਘਲ।"

ਉੱਕਤ ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖ-ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਥਾਨ "ਵਾਰਾਨਸੀ ਵਿਖੇ ਅਨਾਪੂਰਨਾ" ਵਾਂਗ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਥੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਅੰਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਤਿਮ ਸਸਕਾਰ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਤਵਾਲ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਦੀ ਪੱਦਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਆਤਮਾ ਹੈ।

ਗੀਤਾਂ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਹਿਮਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੱਚ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਜੱਸ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਰਹੇਗਾ।

Devender Singh

ਇਕ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਵਲੋਂ
ਇਕ ਮਰੇ ਹੋਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਜਿਵਾਣ ਦੀ "ਕਰਾਮਾਤ"
ਬਾਰੇ ਦਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

'ਕਰਾਮਾਤ' ਵਿਖਾਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣ ਤੇ, ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ

1656 ਈ.—1664 ਈ.

ਪ੍ਰੋ. ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ ਬੜੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠਤਾ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 73 ਵਰਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਈ। ਇਸ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਨਿਭਾਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਜੋਤ ਨੂੰ ਇਤਨੀ ਸੁਚੱਜਤਾ, ਸਿਆਣਪ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਜਗਾਈ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਦਭੁਤ ਬਾਲਕ ਅਤੇ ਯੁਗ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਕਹਿਣ ਲਗੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ, ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਤਕ ਇਕੋ ਜੋਤ ਰੂਪ ਵਟਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਰੂਪ ਵਟਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਓਹੀ ਰਹੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਦੀ ਸੁਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਖੇ ਸਨ 1656 ਦੇ ਜੁਲਾਈ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਬਾਲਕ ਦੀ ਸਹੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ ਰਾਇ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਦਾ ਘਾਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਨੂੰ ਛਡਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁਖਤਾ ਦੇਣੋ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੰਕੋਚ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ

DEVENDER SINGH

ਕਰਤੱਵ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਫਲ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂਗੱਦੀ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉੱਤੇ ਅਮਿੱਟ ਛਾਪ ਛੱਡੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਤੀਬਰ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਧਰਮ ਕਰਮ ਨੂੰ ਨਿਭਾਇਆ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਲੀਨਤਾ ਨਾਲ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਸਦਕੇ ਅਚੇਤਨਾ ਵਸਤੂਆਂ ਉਤੇ ਵੀ ਅਸਰ ਪਿਆ। ਕਵੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਪਲੰਘ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ਸਨ ਉਸ ਦੇ ਪਾਵੇ ਪੰਘਰ ਕੇ ਮੋਮ ਦੇ ਹੋ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੂਈ ਨੂੰ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਲੰਘਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਚੁਣਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਪਿਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬਣਨ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀਅਲ ਅਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਪਾਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੀ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪਰਿਕ੍ਰਮਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਰੂਪ ਵੇਖਣ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸ਼ਰਧਾ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਲਈ ਉਠ ਖੜੋਤੀ।

ਗੁਰੂ ਗੱਦੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਮਮਲੇ ਦੇ ਨਿਪਟਣ ਅਤੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੁਆਰਾ ਗੱਦੀ ਨੂੰ ਕਪਟ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਖਤਮ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਦੂਜੇ ਦਿਨ 6 ਅਕਤੂਬਰ, 1661 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਂ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਸੱਲੀ ਦਿਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਾਣੇ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰੋ ਅਤੇ ਰੋਣਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖੀ ਹੋਣਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਓ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ ਅਨੁਯਾਈ ਨਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡਿਉਂ ਆਉਣ ਲਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬਰਾਜਦੇ। ਉਹ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਉਮਰ ਵਜੋਂ ਭਾਵੇਂ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਸਿਆਣਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹ ਸੀ। ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ "ਸਵੇਰ ਦਾ ਸੂਰਜ ਭਾਵੇਂ ਅਕਾਰ ਪੱਖੋਂ ਨਿੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਯਸ਼ ਅਸੀਮ ਸੀ" ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦਾ ਸੱਚਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਨੋਕਾਮਨਾਵਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਤੇ ਦੁੱਖ ਕਟ ਜਾਂਦੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖਿਆਤ ਮੂਰਤੀ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਮੁੱਖੜੇ ਤੇ ਉਸ ਜੋਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਿਸ ਪਿਆ ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਇਕ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਲ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਸਬਰ, ਦਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਅੱਗੇ ਸੰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰਬਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸ਼ੁਹਰਤ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਅਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਬੁਲਵਾਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਆਪ ਨਹੀਂ ਗਏ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਅੰਬੇਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਏਲਚੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਸਾਹਿਤ ਪੁਜਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਕੁ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ ਕੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਰਾਜ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਾਂ" ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ" ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਏਲਚੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਗੇ।

ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਰੋਪੜ, ਬਨੂੜ, ਰਾਜਪੁਰਾ ਅਤੇ ਅੰਬਾਲਾ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੰਜੋਖਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਸਾਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ-ਪੇਸ਼ਾਵਰ, ਕਾਬਲ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ : ਇਥੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਿਰਾਜੋ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜੋਖਰਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰੁਕੇ।

ਉਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਤ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਕਿਹਾ..."ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋ। ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਕੀ ਗਿਆਨ ਹੈ ? ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਾਲਾ ਕਲੂਟਾ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਛਜੂ ਰਾਮ ਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਝੀਊਰ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਦੂਰਗਾ ਮਲ ਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਛਜੂ ਰਾਮ ਨੇੜੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਹ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦਾ ਸਾਰ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਦਸ ਸਕਦਾ ਹੈ ? ਉਸ ਅਨਪੜ੍ਹ ਪੇਂਡੂ ਨੇ ਧਰਮ-ਪੁਸਤਕ

ਗੀਤਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ਮਈ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਚੰਦ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਟੁਟ ਗਿਆ। ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਉਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਉਹ ਪੰਡਿਤ ਅਤੇ ਛਜੂ ਰਾਮ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ਅਤੇ ਕੁਰੂਕਸ਼ੇਤਰ ਤਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗਏ। ਇਹ ਪੰਡਿਤ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਖਾਲਸਾ ਸਾਜਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 7 ਦਸੰਬਰ, 1705 ਨੂੰ ਹੋਏ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਦਿਆਂ ਵੀਰਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੰਗਲੇ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਥੇ ਹੁਣ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ਼ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ। ਉਹ ਬੰਗਲਾ ਕਾਫੀ ਵੱਡਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਛੇਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਅਨੁਕੂਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਜਥਿਆ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਲਈ ਆਉਣ ਲਗੇ। ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਆਉਂਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਲਿਆਉਂਦੇ।

"ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ" ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਨੌਂ, 1721 ਬਿ. (25 ਮਾਰਚ, 1964) ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਖ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਥਾਲੀਆਂ ਰਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਵਿਚ ਜ਼ੇਵਰ, ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਖਿਡੌਣੇ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਚੋਗ਼ਾ (ਅੰਗਰਖਾ) ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਥਾਲੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ੇਵਰਾਂ ਵਾਲੀ ਥਾਲੀ ਮੋੜ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਚੋਗੇ ਵਾਲੀ ਥਾਲੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਤ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਬੁਲਾਏਗਾ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਤ ਵੇਖੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਬੁਝ ਲਿਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਦਖ਼ਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰੇ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਉਣ ਉਤੇ ਕਿਵੇਂ ਦੰਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਰਾਣੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰਮ (ਜ਼ਨਾਨ ਖਾਨੇ) ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੱਦਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਮਹਿਲ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦੁਆਰ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਆਦਰ ਸਹਿਤ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ, ਕੀਮਤੀ ਗਹਿਣਿਆਂ ਅਤੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਸੱਜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਣਾਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਗੇ ਵਧਦੇ ਗਏ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਸਾਧਾਰਣ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦੇ ਵੇਸ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕੋਲ ਆਏ ਤਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਤੂੰ ਹੀ ਰਾਣੀ ਹੈਂ।" "ਰਾਣੀ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਗੁਝ ਭੇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬੁਖਾਰ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰ ਪੈ ਗਏ। ਉਹ ਬੁਖਾਰ ਮਾਤਾ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਸੂਚਕ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੋਮਲ ਦੇਹ ਮਾਤਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਨਾਲ ਵੂਲੰਧਰੀ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਆਤੁਰ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ,

ਸੁਲਖਣੀ ਜੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ "ਪੁੱਤਰ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਸ਼ਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ਕ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਰਨਾ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਬਿਮਾਰ ਪਿਆ ਹੈਂ।" ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਦੇਹ ਮਿਲੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੁੱਖ ਤੇ ਦੁੱਖ ਦੋਵੇਂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅੰਗ ਹਨ। ਜੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆਂ ਹੈ ਉਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੰਗਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਇਕ ਆਰਜ਼ੀ ਨਿਵਾਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ

ਲਗੇ। ਸਿੱਖ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਦੁੱਖ ਕਿਉਂ ਸਹਿਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ? ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਨੇ ਕਿਉਂ ਘੇਰ ਲਿਆ ਹੈ ? ਉਹ ਸਭ ਨਿਰਾਸ਼ ਅਤੇ ਹੈਰਾਨ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਉਤੇ ਕੌਣ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ, "ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਸਦੀਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਦਾ ਵਧਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਭ ਦੇ ਸਵਾਮੀ (ਗੁਰੂ) ਹਨ। ਜੋ ਮੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਿਓ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਵਕ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗਾ। ਯਕੀਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਜੋਤੀ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਨਿਤ ਉਸ ਅੱਗੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਗੇ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ।"

ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹੰਝੂਆ ਨਾਲ ਭਰ ਗਈਆਂ।

ਤਦ ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਅੱਗੇ ਵਧੇ। ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਹੰਝੂ ਭਰਕੇ ਉਹ ਬੋਲੇ, "ਪੁੱਤਰ, ਤੇਰੇ ਬਿਨਾਂ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਜੀਵਾਂਗੀ ? ਮੇਰੇ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਹਰ ਰਾਇ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਆਈ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਥਾਹ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਘਿਰ ਗਈ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਕੌਣ ਕਰੇਗਾ। ਜਲ ਤੋਂ ਨਿਖੜ ਕੇ ਮੱਛਲੀ ਕਿਵੇਂ ਜੀਵੇਗੀ ?" ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸਰੀਰ ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ, ਜਿਉਂ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਕਰੋਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਮੰਡਲਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਉਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਥਾਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗੀ।"

ਮਾਤਾ ਸੁਲੱਖਣੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਬੋਧ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰਿਕ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਖ਼ਰਾਬ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੌਤਿਕ ਦੇਹ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਿਮ ਖਿਣਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰਸਮੀ ਸਮੱਗਰੀ ਮੰਗਵਾਈ। ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ "ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ" ਹੀ ਕਹਿ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਗਲੇ ਗੁਰੂ "ਬਕਾਲਾ" ਨਾਮੀ ਕਸਬੇ ਵਿਚ ਮਿਲਣਗੇ। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ਬਹਾਦੁਰ ਵਲ ਸੀ। ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣਪ ਭਰਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ 30 ਮਾਰਚ, 1664 ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਂ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਬੱਸੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਦੀਵਾਨ ਦੁਰਗਾ ਮਲ ਅਤੇ ਭਾਈ ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ ਨੂੰ ਦੁਖ ਭਰਿਆ ਸਮਾਚਾਰ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਘੱਲਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮ੍ਰਿਤ-ਸੰਸਕਾਰ ਜਮਨਾ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਥਾਂ ਉਤੇ ਹੁਣ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਲਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ-ਧਾਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਤਲੁਜ ਦੇ ਜਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਅੱਜ ਤਕ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ :—

"ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਧਿਆਇਏ"
ਜਿਸ ਡਿਠਿਆਂ ਸਭ ਦੁੱਖ ਜਾਏ।"

ਬਾਲਕ ਗੁਰੂ ਹਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਦੀਆਂ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਦਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਸਦਾ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਛਾਪ ਸਦੀਵੀ ਹੈ।

ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ

(ਸਰਹੰਦ ਦੁਖਾਂਤ ਵਿਚ ਦਾਦੀ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ)

ਡਾ: ਮੁਲਕ ਰਾਜ ਅਨੰਦ

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ 22 ਦਸੰਬਰ, 1704 ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਜਾਣ ਉਪਰੰਤ, ਛੋਟੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 15 ਨਵੰਬਰ, 1696 ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 23 ਫਰਵਰੀ 1698 ਨੂੰ ਹੋਇਆ, ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਵਿਖੇ 28 ਫਰਵਰੀ, 1704 ਈ: ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨੀਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੱਟੜਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਤਾਂ ਬਚ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਅਪਣਾ ਲੈਣ।

ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਕਸਾਈ ਪੁਣਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕੇਵਲ ਅੱਠ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਖਾਵਾ ਕਰਕੇ ਸਭ ਦਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ, ਇਥੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਬਦਲਾ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਨੇ ਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦ ਇੱਟ ਨਾਲ ਇੱਟ ਵਜਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵੀ ਦੀਵਾਰ ਖੜੀ ਨਾ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤੀ।

ਇਹਨਾਂ ਦੋਨਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਮਨਾਉਣ ਹਿਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਸਾਲ ਇਕ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਘੋਰ ਜੋਸ਼ ਭਰੇ ਘਿੱਘੀ ਬੈਠੇ ਦੁਖੀਲੇ ਰੋਸ ਨਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਵਾਹੀ-ਧਰਤੀ ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ ਪਰੇ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚਕਾਰ ਲਟਕੇ ਡਰਾਉਣੇ ਸੁਪਨੇ, ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੁੱਖ ਦੇ ਇਕ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਸਮੇ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਮੱਧਮ ਨਾ ਪਈਆਂ ਵਾਪਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁੰਨ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅਥਰੂ ਚਮਕ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੁਰਾਤਨ ਸੀਬਲ ਦੀ ਕਰਵੀ ਵਾਂਗ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਤੇ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਭਵਿਖ ਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਇਕ ਸਿਰੇ ਤੇ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਪਰਲਾ ਆਕਾਸ਼ ਕਤਲ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਨਾਲ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਗੂੜ੍ਹੇ ਬਦਲ ਵਾਂਗ ਲਗ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਐ ਮੇਰੇ ਬੱਚਿਓ ; ਐ ਦਹਿਸ਼ਤ ; ਐ ਤਕਦੀਰ
ਮੇਰੀ ਦੁਖ ਭਰੀ ਦਾਸਤਾਂ ਸੁਣੋ

ਮੈਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਜਾਣਿਆ ਹੈ । ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ...ਉਹ ਡੋਲਣਗੇ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਡਰ ਨਾਲ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਕੰਬ ਗਿਆ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਤਕੜਾ (ਪੱਕਾ) ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਠੰਡਾ ਸਾਹ ਭਰਕੇ ਕਿਹਾ "ਜਿਹੜਾ ਖ਼ੂਨ ਡੋਲ੍ਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਜਾਊ ਹੋਵੇਗੀ ..."

"ਪਰ ਮੇਰੀ ਦੁਖ ਭਰੀ ਦਾਸਤਾਂ ਸੁਣੋ ।

"ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੁਖਭਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੋ ਜੋ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ, ਜੋ ਆਪ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਹੀਦ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਸਵੇਂ ਰੂਪ ਹਨ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਇਕ ਸ਼ਾਸਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਵਲੋਂ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀਆਂ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ।

ਪਰ ਦਿੱਲੀ ਸਮਰਾਟ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਦਿਆਲੂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਦੁਖਾਉਣ ਲਈ ਮੌਤ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੱਚ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੁਰੂ ਮਾਂ, ਗੁਜਰੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਰਗੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣਾ ਪਿਆ ।

ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ

ਅਤੇ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁੰਝਲ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਦੁਹਰਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਿਚ ਬੋਲੇ ਸਨ :—

ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੇ ਚਲਤ ਭਯੋ ਜਗਤ ਮੇਂ ਸੋਕ
ਹੈ ਹੈ ਹੈ ਸਭ ਜਗ ਭਯੋ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਲੋਕ

ਫਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੇ ਗਾਇਆ। ਵਿਜੇਤਾ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਵਰਿਆਮ ਮਰਦ ਦੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕਰੋ।

ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਾਂਘ ਮਚਲਦੀ ਹੈ : ਕਿ ਮੈਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਹਾਂ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਕਾਤਲ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਲਈ ਲੜਦੀ ਹੋਈਮਰੀ ਹਾਂ।

'ਪਰ ਚਮਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ, ਜੋ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖੀ, ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ।

ਓ ਮੈਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ।

"ਮੇਰੀ ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਡਰ ਕਿਵੇਂ ਤਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਤੇਲ ਦੇ ਦੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਰਲਗੱਡ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਕੇਵਲ ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆਰ ਭਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਯਾ ਦੇ ਸੁਰ ਛੇੜ ਸਕਦੀ ਹੈ———

ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਹੇਠ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਮੌਤ ਅਪੜ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰ ਬਨਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ, ਬਿਕਰਮੀ ਸਾਲ ਵਿਚ, ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨ ਬੋਲੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਵਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਫੇਰ ਤੋਪਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਡੇਗ ਦਿੱਤੀਆਂ : ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗਾਂ ਦੀ ਗੜਬੜਾਹਟ ਨੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਡਰ ਦੇ ਪੂਰਵ ਚਿੰਨ੍ਹ ਫੈਲਾ ਦਿਤੇ ਸਨ।

"ਆਫਰੇ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ ਨਾ ਬਾਹਰ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। "ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ, ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਬਾਹਰ "ਫੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ" ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਦੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਘੇਰਿਆ ਹੈ

ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਹਰਕਾਰੇ ਦੇ ਹੱਥ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸੌਂਹ ਖਾ ਕੇ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦੇਣ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਸੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਬਚਨ ਤੇ ਪੱਕਾ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਨੀਯਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਲੋਂ ਅਜਿਹੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਦੇ ਰੌਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤੀ ਚਰਿਤਰ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਤਕ ਇਹ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਰਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਡਰ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲੈਣ ਲਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੁਰਖਿਆ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਦੌੜਨਾ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਠੁਕਰਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਨਿੱਜੀ ਖਤਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੁਝ ਕਮਜ਼ੋਰ-ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਬੇਦਾਵਾ ਲਿਖ ਦਿਤਾ। ਆਪਣੇ ਵੱਧੀਆ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਮਹਾਨ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਸਤੇ ਕਿਲ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕਰਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ।

ਪਰ ਭਰੋਸੇ ਕਦੇ ਵੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦਿਵਾਏ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਘਿਰੀ ਹੋਈ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢਣ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲਿਆਕੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਚਾਲਾਂ ਸਨ।

ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਲਣਯੋਗ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾ ਦਿਤੀ। ਜੋ ਕੁਝ ਸੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਉਸ ਨੂੰ

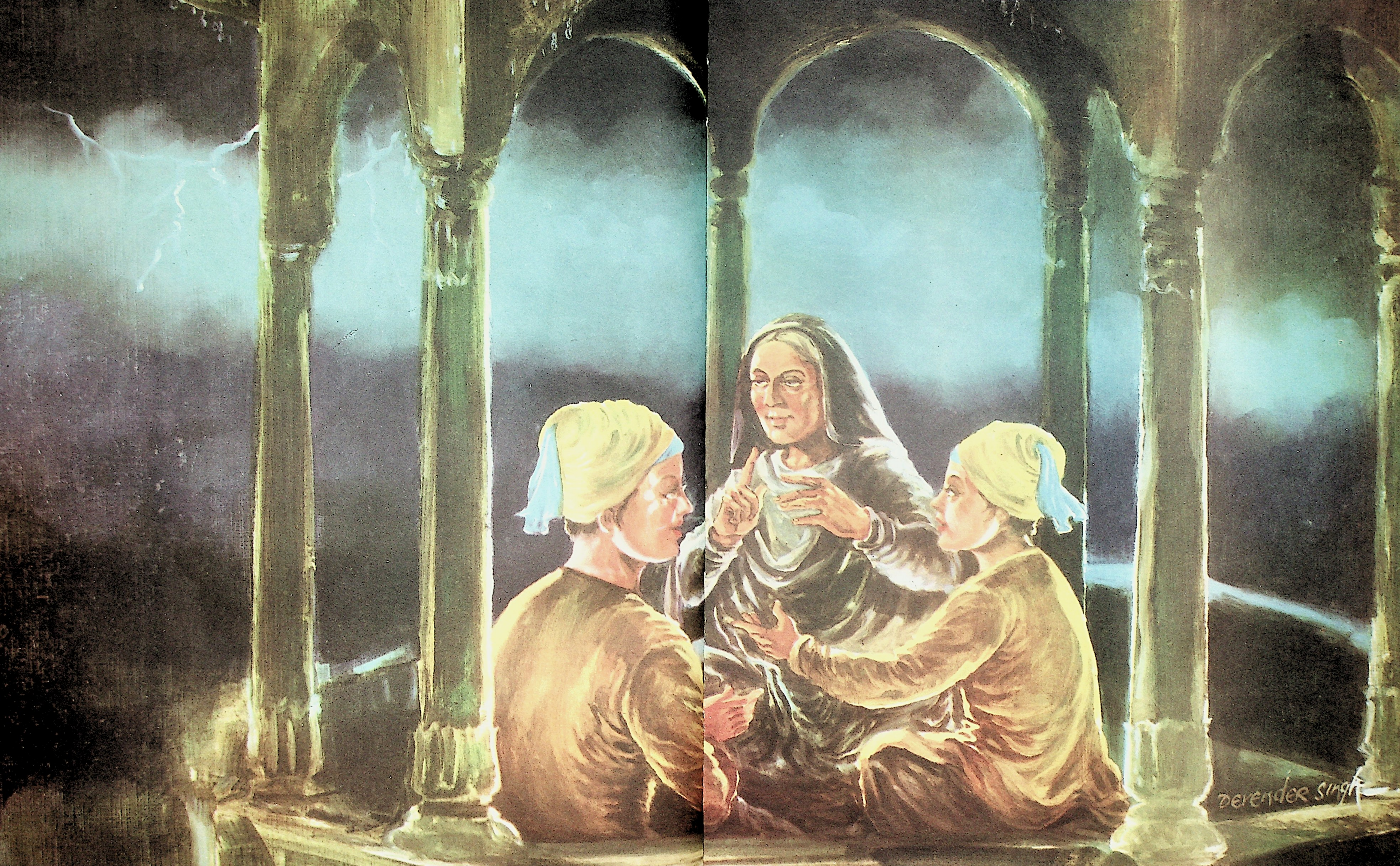

ਜ਼ਮੀਨ ਹੇਠਾਂ ਦਬਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਚਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਅਤੇ ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਵੇ ਉਹ ਪੂਰਬ ਵਲ ਚਲਦੇ ਜਾਣ।

ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ, ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਅੰਤਿਮ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਅਰਪਣ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਇਕ ਪਵਿੱਤਰ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਕਰੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

"ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਛਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

Devender Singh

"ਪਰ ਇਹ ਨੀਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਦੇਖਕੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮਹਾਨ ਪੀੜ ਨਾਲ ਕੰਬ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਗ਼ਦਾਰੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਦਸ ਸਕੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੈ— ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਆਦਮੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਬਾਹਰਲੇ ਸੁਆਰਥੀ ਸੈਨਿਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਮਾਨਵਰ ਸ਼ਬਦ ਭੁਲ ਚੁਕੇ ਸਨ।

ਫੇਰ ਕੁਝ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੇਖਣ ਲਈ ਵਾਪਸ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਥੇ ਕੋਈ ਗਲਤੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਕੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਸੁਰਖਿਅਤ ਰਖਣ ਸਬੰਧੀ "ਜਰਨੈਲ" ਦਾ ਬਚਨ ਸੂਚਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। "ਓ"—ਬਿੱਛੂ ਸੈਨਿਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਰੋਪੜ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਅਤੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਮਿਲੇ। "ਮਾਤਾ ਜੀ, ਖਲੋਣ ਦਾ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਫਰ ਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਜਾਓ'। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਰੋਪੜ ਉਸਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਓਦੋਂ ਤਕ ਸਹੀ ਸੁਰਖਿਆ ਨਾਲ ਰਖੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ।

"ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾ ਵਿਚ ਹਨੇਰਾ ਹੈ –ਮੈਂ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ"—ਜੋ ਮੈਂ ਦਸਿਆ ਹੈ ਇਹ ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਅਫਵਾਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੋ ਗੜਬੜ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਇਕ ਪਾਲਕੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਦਾਦੀ ਮਾਂ (ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ) ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਪੋਤਰੇ ਸਫਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬੇਸਹਾਰਾ ਬੈਠੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਗੰਗਾ ਰਾਮ, ਜਿਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਨਾਂ ਗੰਗੂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਉਸਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਫਿਟ-ਲਾਹਨਤ ਪਵੇਗੀ? ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਉਹ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰਸੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਗੰਗੂ ਨੇ ਕਿਹਾ "ਰਬ ਦਿਆਲੂ ਹੈ, ਮੇਰਾ ਪਿੰਡ ਖੇੜੀ, ਜਿੱਥੇ ਮੇਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਥੋਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ।" ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਦੀਨ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਹੇ, ਮਾਂ ਮੇਰੇ ਗਰੀਬ ਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਆਉ ਅਤੇ ਉਥੇ ਰਾਤ ਬਿਤਾਓ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਿਛਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੰਘ ਜਾਣਗੇ।

ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਬ ਵਲੋਂ ਭੇਜੀ ਹੋਈ ਮਦਦ ਸਮਝਿਆ। ਮੀਂਹ ਰੁਕਿਆ। ਪਰ ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਅਜੇ ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਪਾੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਜਥੇ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਾਸਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਛਾਣ ਮਾਰਨਗੇ। ਇਸ ਰਾਤ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਪਾਲਕੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਖੇੜੀ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਮਾਤਾ ਜੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਏ। ਗੰਗੂ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ, ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੂਲੀ ਨਾ ਸਮਾਈ। ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਵੱਡਾ ਪਲੰਘ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਵੀਹ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੇ ਦਾਜ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਦੋਨੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਵੀ ਉਸੇ ਬਿਸਤਰੇ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਖਾਣ ਲਈ ਜਗਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਨੀਂਦ ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਖੁਰਜੀ ਵਿਚ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਕੁਝ ਕੀਮਤੀ ਗਹਿਣੇ ਸਨ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਥਲੇ ਰਖੇ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਖ ਲਗ ਗਈ। ਗੰਗੂ, ਜੋ ਚੰਗੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਇਕ ਵਫਾਦਾਰ ਘਰੋਗੀ ਨੌਕਰ ਸੀ, ਹੁਣ ਲਾਲਚ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲੀ ਖੁਰਜੀ ਚੁਕ ਲਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਖੁਲ੍ਹੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਖੁਰਜੀ ਥੈਲਾ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਮੇਤ ਗਾਇਬ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਤ ਇਕ ਭੈੜਾ ਸੁਪਨਾ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਥੈਲਾ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਥਲੇ ਮੂੰਹ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਿਸਕੀਆਂ ਭਰਨ ਲਗੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਨਾ ਜਾਗ ਪੈਣ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਆਪਣੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਾਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਤ੍ਰਿਕ ਧਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼ਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਡਿਗਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਰੋਟੀ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਲਈ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਨੌਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ, ਪਛਤਾਵੇ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ..."ਬੇਟਾ ਗੰਗੂ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਥੈਲਾ ਲਿਆਂਦਾ ਸੀ। ਉਹੀ ਥੈਲਾ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦਸਿਆ ਸੀ ਜੋ ਕਿ ਸਫਰ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਇਕ

ਸਾਧਨ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਕੋਲ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਹੈ, ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੁਰਖਿਅਤ ਥਾਂ ਤੇ ਰਖਿਆ ਹੈ ?...

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰੰਗ ਫ਼ਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਫੌਰਨ ਅੱਖਾਂ ਲਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਾਤਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਕਈ ਸਾਲ ਵਖਤ (ਕਸ਼ਟ) ਕਟਣ ਦਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਇਨਾਮ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਨਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਕ੍ਰਿਤਘਣਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹੈ...ਪਰ ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। "ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੈ .."

"ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੀਕਣ ਨਾਲ·ਦੋਵੇਂ ਲੜਕੇ ਜਾਗ ਪਏ।

"ਤੂੰ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੀ ਹੈਂ, ਪਾਗਲ ਔਰਤ।......ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅਤੇ ਤੇਰੇ ਦੋਨੋਂ ਪੋਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਂ ਮੇਰਾ ਕਸੂਰ ਕਢੇਗਾ, ਜਾਂ ਤੈਨੂੰ ਝੂਠੀ ਸਾਬਤ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ "ਸੂਬੇ" ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।"

"ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਥੈਲਾ ਚੁਰਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਪੁਛਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕੀ ਤੂੰ ਇਹ ਕਿਸੇ ਸੁਰਖਿਅਤ ਥਾਂ ਤੇ ਰਖਿਆ ਹੈ...ਇਹ ਬੁਰੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਦਾਖਲ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਾਂ..."

"ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਡਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ ਲਾਏ ਇਲਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਰਹੇ ਹੋ...ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਫਸਰਾਂ ਕੋਲ ਲੈਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਉਹਨੂੰ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਿਓ। ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਣ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਭੀਖ ਮੰਗਦੇ ਹੋਵੋ ਤਾਂ..."

ਦੋਨਾਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ 'ਚੋ ਵੱਡਾ, ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ, ਗੰਗੂ ਦੀ ਇਹ ਗੁਸਤਾਖ਼ੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ "ਤੇਰਾ ਜੋ ਜੀ ਆਵੇ ਕਰ, ਗ਼ੱਦਾਰ, ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਭੀਖ ਮੰਗਾਂਗੇ"। ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਨਾ ਕਰ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਖੰਜਰ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਖ਼ੂਨ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ —ਜਾਹ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ। ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ।" ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਗੰਗੂ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

"ਸੱਪਾ" ਉਹ ਚੀਕਿਆ "ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਛੋਟੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰਵਾ ਦਿਆਂਗਾ।" "ਇਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰ ਦੇ" ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੇ ਗੰਗੂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। "ਇਸਦਾ ਸੁਭਾ ਗਰਮ ਹੈ।"

ਪਰ ਗੰਗੂ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਚੀ ਉਚੀ ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਪੁੱਤਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲੇਗਾ। ਇਕ ਰੰਗੜ੍ਹ (ਇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਜੋ ਮੁਸਲਿਮ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ) ਜੋ ਮੋਰਿੰਡਾ ਦਾ ਕੋਤਵਾਲ ਸੀ, ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਗੰਗੂ ਦੇ ਮਹਿਮਾਨ, ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਲਏ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ, ਤਾਂ ਹੱਟੇ ਕੱਟੇ ਕੋਤਵਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾਅ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਪੁਛੇ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ, ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਬੁਰਜ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਦੋਨਾਂ ਲੜਕਿਆ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੰਝੂਆਂ ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ। ਅਖ਼ੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਖੇੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫੇਰ ਕਦੇ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ......।

ਦੂਜੇ ਮਨਹੂਸ ਦਿਨ, ਦੋਨੋਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਮਗਰਮੱਛ ਅਗੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੜਪਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ

ਸੀ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ, ਬੜੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ (ਧਰਮ) ਬਾਰੇ ਦੰਦ ਪੀਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜੋ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਤੁਰਤ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸੋਚਿਆ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਿਮ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਦਲਕੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਮਾਣ ਤੋੜਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

"ਤੁਹਾਡਾ ਪਿਤਾ ਇਕ ਫਕੀਰ ਹੈ" ਉਸ ਨੇ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ "ਉਸ ਦੇ ਪਖੰਡਾਂ ਕਾਰਨ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਉਸ ਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਣੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਸੂਮ ਬਚਿਓ ! ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ। ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿਆਂਗੇ। ਜਹਾਂ-ਪਨਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਇਹੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਉਸਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਉਹ ਬੜਾ ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋਵੇਗਾ—" "ਜ਼ਾਲਮ !" ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਟੋਕ ਕੇ ਬੋਲਿਆ" "ਸਾਡਾ ਦਾਦਾ ਇਕ ਸੰਤ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਕੁਵਰਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਹਨ। ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਨੇ ਉਸਦੀ ਲਲਕਾਰ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਇਕ ਸਿਰ ਫਿਰਿਆ ਅਫਸਰ ਹੈਂ। ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਟੈਕਸਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਕਰਾਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਪਿਆਰ ਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮਰਨਾ

ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਵਫਾਦਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।'' ਲੜਕੇ ਦੇ ਨਿਡਰ ਜਵਾਬ ਨੇ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਅੱਗ ਬਬੂਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ।

''ਖਾਮੋਸ਼ !'' ਉਸਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ''ਸਾਡਾ ਜਲਾਦ ਤੁਹਾਡੀ ਅਕਲ ਟਿਕਾਣੇ ਲਿਆ ਦੇਵੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੌਤ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗਾ। ਜੇ ਤੁਹਾਡੀ ਉਂਗਲੀ ਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟੱਕ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੁਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ ?—''

ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਸ਼ੇਰ ਦਿਲ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ : ''ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ ਸਿਖਿਆ। ਸਾਡੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਨੇ ਚਾਹੋ ਟੱਕ ਲਗਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਉਤਾਰ ਦਿਓ। ਸਾਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਜਲਾ ਦਿਓ। ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਬਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।''

ਨਵਾਬ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਕੁਤਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਟੁਕੜੇ-ਟੁਕੜੇ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁਸਲਿਮ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਲੜਕੇ ਕੋਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਓ ਗੁਰੂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਮਾਸੂਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਲਾਦ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਵਾਉਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਦੇ ਇਕ ਅਫਸਰ ਜੋ ਅਨੰਦਪੁਰ ਵਿਚ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਦੇ ਦੋ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਵਾਇਆ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਇਹ ਦੋ ਲੜਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ : ''ਇਹ ਉਸ ਸੱਪ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪਿਓ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਅਤੇ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ 'ਚੋਂ ਵੱਡੇ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰੇਗਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟਾ, ਛੋਟੇ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰੇਗਾ।'' ''ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ'' ਉਸ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਲੜਕਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵੱਡੇ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ'' ''ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਲੜਾਂਗੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਲਾਦ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੇ।''

ਨਵਾਬ ਇਸ ਉੱਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕਿਹਾ :

''ਮੁੰਡਿਓ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਛਡ ਦਈਏ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੇ ਜਾਓਗੇ ?''

''ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕੋਲ।'' ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ।

''ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ, ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਸੱਪ ਦੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਰਬਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਲਈ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਗੇ। ਸੱਪ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ —'' ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਕਰਵਟ ਲਈ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬੁੜ-ਬੁੜਾਇਆ ''ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੋਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਠ ਦੀ ਕੀਮਤ ਚੁਕਾਣੀ ਪਵੇਗੀ''।

''ਗਿਰਝਾਂ, ਇੱਲਾਂ ਅਤੇ ਗਿਦੜਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਖਾਣ ਦਿਓ''।

''ਜੇ ਸਾਡਾ ਪਿਤਾ ਸਚਾਈ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ'' ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਇਸ ਦੇ ਹੌਂਸਲੇ ਨੇ ਉਸ ਜਾਬਰ ਨੂੰ ਨਿਵਾਂ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡੇ ਸਿਰਫ ਮੂਰਖ ਅਤੇ ਹੱਠੀ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

''ਸਪੋਲੀਓ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਜ਼ਾ ਦੇਵਾਂਗਾ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੰਨ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਖੜਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਸ ਹਮਣੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ।

ਦੁਪਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਲ ਦੇ ਗੇਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

''ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ''

ਨਵਾਬ ਨੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ।

ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲੇ ਸਪੁੱਤਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, "ਕਦੇ ਨਹੀਂ।"

ਓਹ ਕਿੰਨਾ ਭਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ। ਦੋਨਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।—ਆਹ, ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਕਿਵੇਂ ਸੁਣਾਵਾਂ ਇਹ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਕਹਾਣੀ—ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਸਾਈਆਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਥਰ ਦਿਲ। ਮਾਸੂਮ ਬੱਚੇ ਕੁੱਚਲ ਦਿੱਤੇ।—ਥੋੜ੍ਹਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮੀਂਹ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦਰਦਨਾਕ ਸਾਕੇ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਅੰਬਰ ਵੀ ਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੀਓ ਭੈਣੋ, ਭਰਾਵੋ, ਮੇਰੇ ਸਪੁੱਤਰੋ ਅਤੇ ਸਪੁੱਤਰੀਓ, ਤੁਸੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ ਵਿਖੇ ਚਾਲੀ ਮੁਕਤਿਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ, ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਸ਼ਹੀਦੀ ਸਾਡੇ ਧਰਮ ਦੀ ਜੀਊਂਦੀ ਸਚਾਈ ਹੈ। ਸਾਡਾ 'ਨਾਮ' ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਖ਼ੂਨ ਅਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਇੱਟਾਂ ਅਤੇ ਗਾਰੇ ਵਿਚ ਦਬਾਏ ਗਏ ਸਨ। "ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਅੱਗੇ ਸੁਨਾਣ ਦਿਓ, ਭਾਵੇਂ ਮੈਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਾਲ ਨਿਰਬਲ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਦੀ (ਕਾਇਰਤਾ) ਦੁਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਾਹ ਮਿਲਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀ।"

"ਜ਼ੁਲਮੀ ਨੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਵਲ ਪਰਤਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵਿਅੰਗ ਕੀਤਾ : "ਇਹ ਨਾ ਸੋਚੋ ਮੈਂ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਪੁਛ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜ਼ਿੱਦ ਨਾ ਕਰੋ। ਜੇ ਤੁਸੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਦੀਵਾਰ ਯਕੀਨਨ ਉੱਤੇ ਚੁਕੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਨ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕਿਉਂ ਗੁਆਂਦੇ ਹੋ ?"

"ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਗੁਆ ਰਹੇ ?" ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ। "ਜ਼ੁਲਮੀ ! ਸਚਾਈ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੈ। ਤਸੀਹੇ ਤੇਰੇ ਹਿੱਸ ਆਏ ਹਨ।"

ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਟਾਂ ਤੇ ਇੱਟਾਂ ਚਿਨਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਤ੍ਰਿਕਾਲਾਂ ਪੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਵਾਰ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਦੋ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਤਾਰੇ ਜੜੀ ਰਾਤ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਨਾਲ ਰਲ ਮਿਲ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਇਕ ਚੇਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਅਤੇ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਗੰਗੂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮੌਜਾ ਖੇੜੀ ਦੇ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਦਾਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਨਵਾਬ ਕੋਲ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਜੋ ਨਿਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੀ।

ਧਰਮ ਦਾ "ਸਿਪਾਹੀ" ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀ ਭੇਟਾ ਦੇਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਸਰਹੰਦ ਵਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਵਾਰ ਕੋਲ ਲਿਜਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਦਬਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਬਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ, ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਰਾਹੀਂ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਗਿਆ ਧਰਮ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਭੋਗੀਆਂ ਗਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੇ ਹੰਝੂ ਨਾ ਵਹਾਏ।

ਦੋ ਪਠਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਦੇ ਦੂਤ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ। ਭੈਣੋਂ ਅਤੇ ਭਰਾਵੋ, ਸਪੁੱਤਰੋ ਅਤੇ ਪੁਤਰੀਓ, ਮੈਂ ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਲਵਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਨਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਸਾਗਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਥੇ ਬਜ਼ੁਰਗ "ਮਾਈ" ਨੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦੀ ਉਪਰੰਤ ਲਿਖਤ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ :—

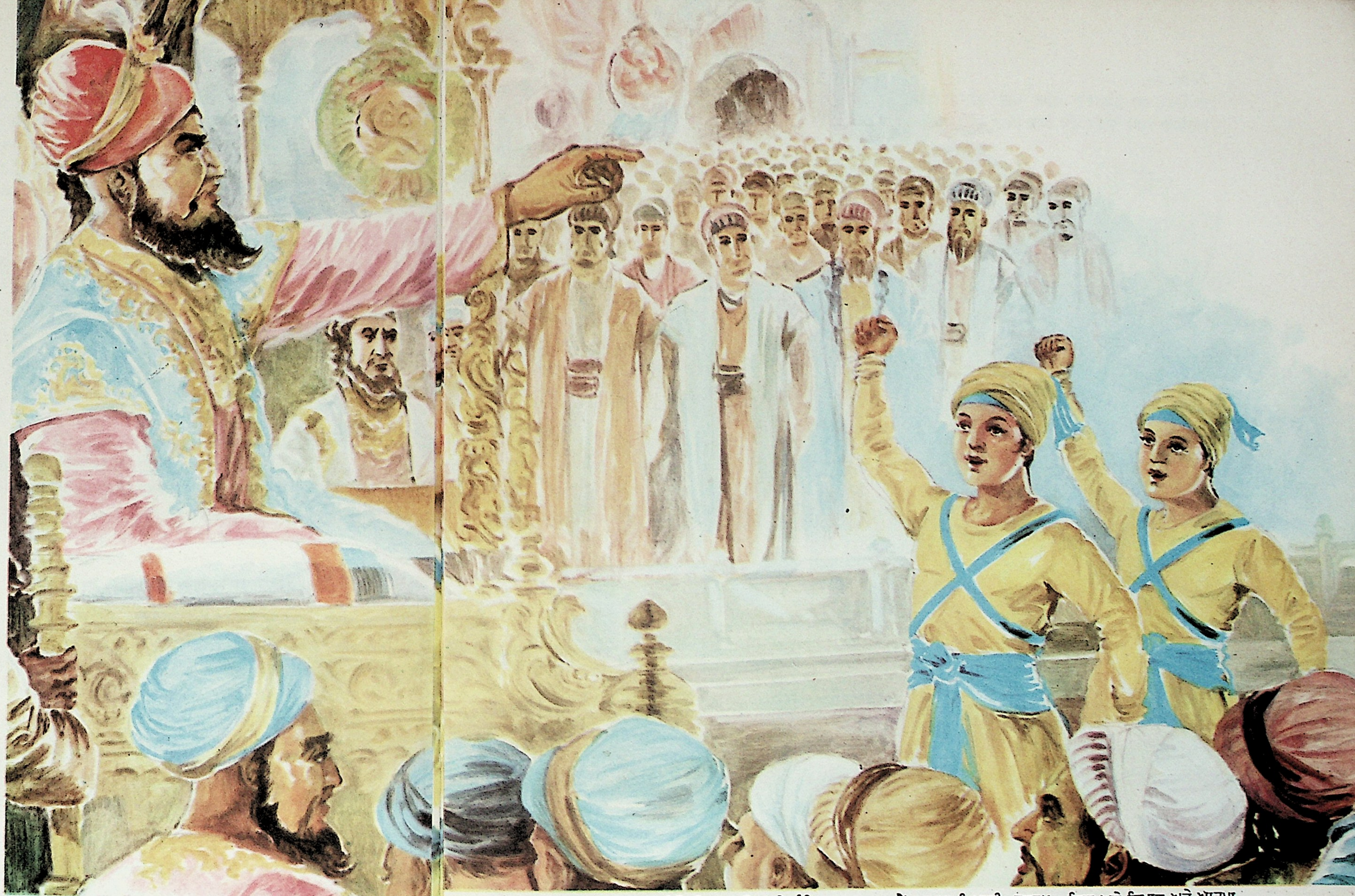
ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੱਟਪੁਰੇ, ਜੋ ਸਰਹੰਦ ਤੋਂ ਲਗਪਗ 50 ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਦੂਤ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਥੇ ਜਗਰਾਉਂ ਅਤੇ ਰਾਏਕੋਟ ਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਰਦਾਰ, ਰਾਏ ਕਲ੍ਹਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਉ ਭਗਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਤ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਸਫਰ ਇੰਨੇ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬੁਰੀ ਖਬਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ ਦਿੱਤੀ। ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਦੱਸੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਖਬਰ ਤੋਂ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਲਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਤੇ "ਪਹਾੜ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵੇ", ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਹਤਿਆਰੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਨੁਕਸਾਨ ਲਈ

ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ। ਟੋਡਰ ਮੱਲ ਨੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਫਤਿਹਗੜ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੁਣ ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਦਬੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ।

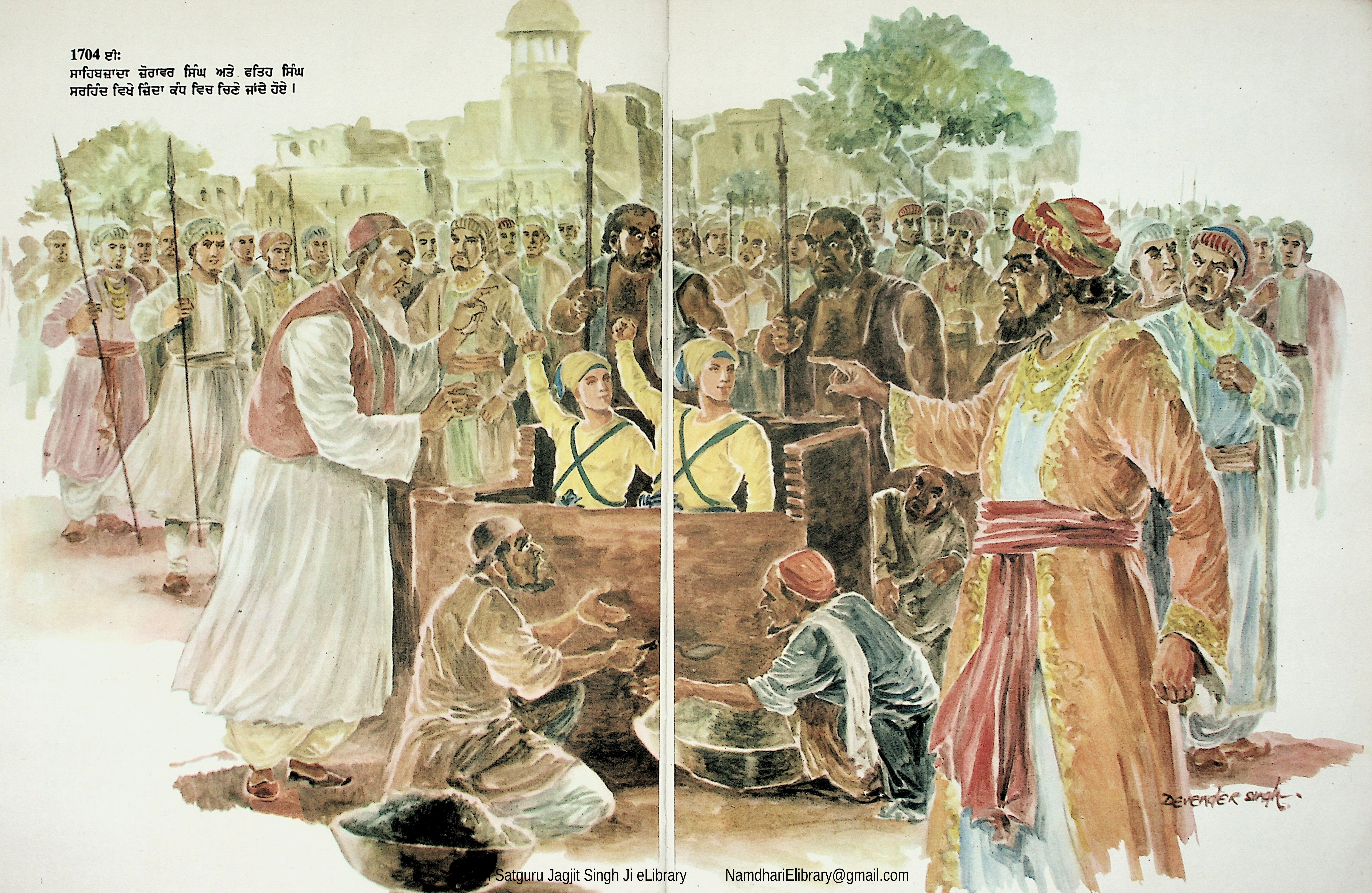
ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇਹ ਦੁੱਖ ਭਰੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸੀਆਂ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਇਕ ਝਾੜੀ ਨੂੰ ਪੁਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇਸ ਝਾੜੀ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪੁਟ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਕਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ ਦੇ ਨਵਾਬ ਸ਼ੇਰ ਖਾਂ ਨੇ ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਵਾਬ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤੁਰਕਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਵਧੇ ਫੁੱਲੇਗਾ।"

ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਤੇ ਕਲੰਕ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁਲਜ਼ਮ ਗੰਗੂ ਨਾਲ ਕੀ ਬੀਤੀ। ਜਿਹੜੇ ਗਹਿਣੇ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਦਬਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿਤੇ ਗਏ! ਉਸ ਨੇ ਉਹ ਥਾਂ ਦਸੀ, ਪਰ ਗਹਿਣੇ ਉਥੋਂ ਗਾਇਬ ਸਨ। ਉਸਤੇ ਵਿਸਵਾਸ਼ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਉੱਡ ਕੇ ਨਰਕ ਵਿਚ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਲਗਾਤਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਤਸੀਹੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਉਸਨੂੰ ਬੁਰਾਈ ਦਾ ਫਲ ਬੁਰਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ।

ਕਲਗੀਧਰ ਦਾ ਉਹ "ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼" ਕੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਮੋੜ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆ ਦੀ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੇਖੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਸ ਦੀ ਲੜੀ ਦਾ ਅਚਾਨਕ ਅੰਤ ਹੋਇਆ। ਜੀਵਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੁਣ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਵਿਤਰ ਪੁਸਤਕ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਰਜ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਧਰਮ ਸੰਬੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਪਾਇਆ ਹਿੱਸਾ ਇਸ ਲੜੀ ਦਾ ਆਖਰੀ ਉਪਰਲਾ ਸਿਰਾ ਮੋਰ ਪੱਥਰ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਪੁਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਖੰਡ ਵਿਖੇ ਮਾਨਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਸ਼ੁਹਰਤ ਦੇ ਹਾਲ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਲਾਜ ਰਖਣ ਲਈ ਸੌਂਪਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਮਾ ਆਈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੰਤਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਸਮਿਆਂ ਲਈ ਸਿਖ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਣ।

ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਓ ਗ੍ਰੰਥ :—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਿਮ ਸ਼ਬਦ ਸਨ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਦਿਮਾਗੀ ਸਵਰੂਪ, ਦਿਲ ਅਤੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਖਾਲਸੇ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ, ਖਾਲਸੇ ਮੈਂ ਹਓ ਕਰੀਉ ਨਿਵਾਸ। ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੱਚੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਗਿਰਜੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਲਾਸਾਨੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨਾਲ ਪੱਕੀਆਂ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹਨ। ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨਾਲ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਫਤਹਿ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਕਰੇਗਾ ਖਾਲਸਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਲੋਂ ਪਿਆਰ ਸਚਾਈ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼, ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦੇ ਦਿਤੇ ਅਮਲੀ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਪਾਵਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1704 ਈ:
ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ
ਸਰਹਿੰਦ ਵਿਖੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੰਧ ਵਿਚ ਚਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ।

1699 ਈ:
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ
ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਾਜਨਾ

ਸਾਕਾ ਚਮਕੌਰ

(ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ)

ਜੀ. ਐਸ. ਖੋਸਲਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਿਸ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਉਹ ਇਕ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਅਧਿਆਤਮਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਵਾਦੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ। ਪਰ ਮੁਗ਼ਲ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਸਿਆਸੀ ਰੰਗਤ ਧਾਰ ਲਈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ (1605 ਈ:) ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ (1675 ਈ:) ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇਣੀ ਪਈ। 13 ਅਪ੍ਰੈਲ 1699 ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਖਾਲਸਾ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਤਾਕਤ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਇਹ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਸ਼ਤਰ ਬਣ ਨਿਬੜਿਆ।

ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜੇ ਤੇ ਸ਼ਸ਼ਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਵਿਚ ਨੂਰੋ ਨੂਰ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਖਿਚਿਆ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, "ਜੇ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਸੱਚਾ ਸਿੱਖ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚੇ ਦੇ ਸਬੂਤ ਵਜੋਂ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਅਗੇ ਆਏ।" ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਦੋ ਤਰਫ਼ੇ ਛਾਏ ਸਨਾਟੇ ਉਪਰੰਤ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਿਆ ਰਾਮ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਨਿਰਮਤਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹੇ ਸਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਦਾ ਹੀ ਆਪਦਾ ਸੀ।"

ਰਵਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੰਬੂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੇ ਬੱਕਰੇ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਿੱਜੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪਰਤ ਆਏ ਅਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਸੀਸ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਕੌਤਕ ਬਾਰ ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਸਾਜੇ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਆਮ ਲੋਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੁਗ਼ਲ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਹੇਠ ਪੀੜੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਈ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਰੁਹਾਨੀਅਤ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਤਾਂ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜੇਓਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪੁਰਸ਼ ਝੁੰਡ ਬਨ੍ਹਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਗੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਵਧਦੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਣ ਲੱਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਇਸ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਬੇਦਾਰ ਈਰਖਾ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ। ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੀ।

ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਦਰ ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਥੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ, ਮੁਗ਼ਲ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਵਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ) ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਸਦਾ ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵਧ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਢਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕੀਤੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਅਸਫ਼ਲ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਤਜਰਬੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲੀ

1704 ਈ: ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਸਿਰ ਤੋੜ ਯਤਨ ਕੀਤਾ। ਫੌਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਲੰਮੇ ਅਰਸੇ ਦੇ ਘੇਰੇ ਕਾਰਨ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੇ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਕਠਿਨਾ-

Devender Singh

ਈਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾ ਰਾਸ਼ਨ-ਪਾਣੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘਟਦਾ ਘਟਦਾ ਭੋਰੇ ਭੋਰੇ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਤਾਂ ਖਾਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਾਜ਼ਾ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਘੇਰਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਚਾਲ ਸਫ਼ਲ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰਕਾਰੇ ਭੇਜੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੌਂਹ ਖਾਧੀ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਲੈਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਬਿਨਾਂ ਰੋਕ ਟੋਕ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚੋਂ ਲਿਜਾ ਸਕਣਗੇ। ਕੁਝ ਕੁ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਅਨੰਦਪੁਰ ਛੱਡ ਦੇਣ। ਉਹ ਇਥੇ ਤਕ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਾਓ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਾ ਇਕਰਾਰਨਾਮਾ ਲਿਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਬਚਨ ਤੇ ਪਾਬੰਦ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰੋਪੜ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਥੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 35 ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਅਤੇ ਚਮਕੌਰ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਕ ਜੱਟ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਕੱਚੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਾਲੀ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛੋਟੇ (ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਗੜ੍ਹੀ) ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪਰਵਰਤਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੱਕਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਮੁਗ਼ਲ ਸੈਨਾ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਰਖਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਜਦੋਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਲੈਕੇ ਇਸਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੜ੍ਹੀ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਲੜਾਈ, 7 ਦਸੰਬਰ, 1704 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

ਚਮਕੌਰ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਡੇ ਲੜਕੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਸਨ (ਸਿੱਖ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ "ਬਾਬਾ" ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ)। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਅਤਿ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ।"

ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮ 7 ਜਨਵਰੀ, 1687 ਈ: ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਅਤੇ ਤੋੜੇਦਾਰ ਬੰਦੂਕ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਸ਼ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਰੰਘੜਾਂ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਰਾਜਪੂਤ) ਅਤੇ ਗੁੱਜਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਇਕ ਜਗਤ ਉਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਦੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਉਹ ਸ਼ਰਮਾਕਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਨਾ ਬੋਲ ਸਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਬਰਜੰਗ ਜੋਧਾ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੌ ਆਦਮੀ ਦੇ ਜਥੇ ਦੀ ਕਮਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਵੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਮਤੀਰੇ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਜਗਤ ਉਲਾ ਦੇ ਮ੍ਰਿਤਕ-ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਲਿਜਾਣ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਬਕ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਦੁਸਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਜਾਨੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪੈਦਲ ਹੀ ਲੜੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਤਰਥੱਲੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਸਾਹਸ ਨੇ ਦੂਜਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਿਚ ਭਾਜੜਾ ਪੈ ਗਈਆਂ।

ਜਦੋਂ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਕੁਝ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਬੱਸੀ ਦੇ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵਾਪਸ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਸੌ ਘੋੜ ਸਵਾਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜਾਣ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਪਠਾਣਾਂ ਤੇ ਅਚਾਨਕ ਹਮਲਾ ਕਰਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਕਸੂਰ ਵਾਰ ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਪਠਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਛਡਿਆ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਅਤੇ ਕਮਾਨ ਲੈਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਪਿਛਲੇ ਦਸਤੇ ਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਭਾਈ ਉਦੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਘੇਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਆਪ ਹੈ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਉਣ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭਾਈ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਯਤਨ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੁੜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ।

ਜਦੋਂ ਦੁਸਮਣਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹੱਟ ਰਹੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ 35 ਚੋਣਵੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਨਾਲ ਰੋਪੜ ਛਡ ਕੇ ਚਮਕੌਰ ਵਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਜਟ ਦੀ ਕੱਚੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾਂ ਧਾਰਿਆ। ਜਦੋਂ 22 ਦਸੰਬਰ 1704 ਈ: ਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ 5-5 ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਉਹ ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਾਰੇ ਗਏ।

ਜਦੋਂ ਸਥਿਤੀ ਗੰਭੀਰ ਤੌਰ ਤੇ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨਾਲ ਅਗੇ ਜਾ ਕੇ ਲੜਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗੇ ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਪੰਜ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਬੜੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੜਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਲੌਕਿਕ ਬੀਰਤਾ ਵਿਖਾਈ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤੀਰ ਬਾਕੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ

Devender Singh

ਨੇ ਨੇਜ਼ੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਵਿਨ੍ਹਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੇਜ਼ਾ ਵੀ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਿਪਾਹੀ ਨਿਹੱਥੇ ਨੌਜਵਾਨ ਉਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਖ਼ੂਨ ਭਰੇ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਏ । ਉਹ ਇਸ ਗਲ ਬਾਰੇ ਪੂਰੇ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੜੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਯੋਗ ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਨੂੰ ਲੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਨ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸੋਗ ਮਨਾਇਆ "ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੁਹੀਉਂ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਲਈ ਲੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਤੇਰੀ ਅਮਾਨਤ ਤੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ ।"

ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਾ ਜਿਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਉਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਜਿਤ ਰਿਹਾ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਅਜੀਤ ਨੂੰ "ਵਾਹਿ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉੱਚਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ।"

ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਮੌਤ ਮਰਦੇ ਵੇਖਕੇ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ । ਇਕ ਕਹਾਵਤ ਹੈ, "ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਉ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਲੇਰ ਅਤੇ ਅਜਿਤ ਆਤਮਾ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਝਲਕਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ।

ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪੁੱਤਰ ਸਨ । ਉਹ ਮਾਰਚ, 1689 ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੀ ਕੁਖ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹ ਵੀ ਘਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਜੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਜੇ ਪੰਦਰਵ੍ਹੇਂ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੈਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਖਿਆ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੇ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰੇ ਪਿਤਾ ਮੈਨੂੰ ਉਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿਉ ਜਿਥੇ ਮੇਰੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਇਹ ਨਾ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪੁਤਰ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਯੋਗ ਸਾਬਤ ਕਰ ਸਕਾਂ । ਸਿਰਫ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੁਲਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹੋਏ ਆਖ਼ਰੀ ਦਮ ਤਕ ਲੜਾਂਗਾ ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹ ਬੀਰਤਾ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਅਤੇ ਪਿਤ੍ਰੀ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਕਮਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਢਾਲ ਦਿਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸਦੀ ਪੱਗ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕਲਗੀ ਲਗਾ ਦਿਤੀ ਜਿਵੇਂ ਲਾੜੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ! ਜਾਓ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਵਿਆਹ

ਕਰਾਓ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤਾਂ ਛਿਣ ਭੰਗੁਰ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸਾਡਾ ਅਸਲੀ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਇਥੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ ਹਾਂ । ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਵਰਗ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਅਸਲ ਘਰ ਹੈ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ । ਜਾਓ ਅਤੇ ਉਥੇ ਜਾਕੇ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦਾ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰੋ । ਤੁਹਾਡੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਡੇ ਭਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੜੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨ ਲਈ ਖੜੇ ਹਨ ।"

ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇ ਅਤ ਦਰਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ। ਪਰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਿਆਸ ਲਗੀ ਅਤੇ ਉਹ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀਣ ਲਈ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਬੱਚੇ ਕੀ ਤੇਰੇ ਸਾਹਸ ਨੇ ਤੇਰਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ? ਕੀ ਬਾਹਰਲੇ ਰੌਲੇ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਖੜਾਕ ਨੇ ਤੇਰਾ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।" ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿਤਾ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀਣ ਲਈ ਆਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਬੜੇ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਰੁੱਖੇ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ, ਇਥੇ ਕੋਈ ਪਾਣੀ ਨਾ ਮੰਗੋ, ਜਾਓ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਰਕਤ ਨਾਲ ਬੁਝਾਓ। ਤੇਰਾ ਭਰਾ ਸਵਰਗ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਥੇ ਹੀ ਪਾਣੀ ਮਿਲੇਗਾ।" ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਬਿਨਾਂ ਰੁਕੇ ਬਾਹਰ ਵਲ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲਣਾ ਬੰਦ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਹਵੇਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਘਮਸਾਨ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵੀ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਉਹ ਹਵੇਲੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਰਹੀ ਘਮਸਾਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਕੁੱਦ ਪਏ। ਉਹ ਉਸੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਲੜਿਆ ਸੀ, ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਾਖੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਜੇ ਖੱਬੇ ਡੌਰ ਭੌਰ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਦੀ ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਮਗਰਮੱਛ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਰ ਕੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿੱਗਣ ਲਗੇ ਜਿਵੇਂ ਜੁਲਾਈ ਅਤੇ ਅਗਸਤ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਮਾਨਸੂਨ ਵਰਖਾ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਯੁਵਕ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰਖਿਆ। ਅੰਤ ਤਕ ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਵੀਰਗਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਗੇ ਲੈ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਇਕ ਵੀਰ ਯੋਧੇ ਦੀ ਮੌਤ ਮਰਿਆ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਮਰ ਹੋਣ ਦੇ ਹਕਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਇਹ ਸਾਕਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਅਦੁੱਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਲਾਸਾਨੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਵੀ ਇਤਨੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੇ ਬਾਲਕਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਨਾ

ਸਾਹਸ ਨ੍ਹੀਂ ਦਿਖਾਇਆ ਹੋਣਾ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਸਾਕਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਲੀਦਾਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰਖ ਸਕਣ ਅਤੇ ਧਰਮ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਤੂਫਾਨ ਉਠਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਉਖਾੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇ। ਸਿਰਫ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਆਪਣੇ "ਮਹਾਨ" ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਹੀਦ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਗਮਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਬਾਲ ਵੀਰ ਦਾ ਅਦਭੁੱਤ ਸਾਕਾ

ਡਾ: ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ

ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਇਕ ਬਹਾਦਰ ਕੈਦੀ ਸਿੱਖ ਯੋਧੇ ਦੀ ਦਿਲ ਹਿਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦਸ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਿਹਾਈ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਠੁਕਰਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਹਾਨ ਬਲੀਦਾਨ ਦੇਣਾ ਚੁਣਿਆ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਮਾਰਚ 1716 ਵਿਚ 5 ਤਾਰੀਖ ਤੋਂ 12 ਤਾਰੀਖ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਘਟੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਕਾ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਰਖ ਸਈਅਰ ਦਾ ਕਾਲ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਚੌਥਾ ਵਰ੍ਹਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਫੁਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸਮਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਉਸਨੇ ਅਪਿਣੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵੈਰੀ ਜਹਾਂਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਤੋੜਵੀਂ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਝਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਪਾਸ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ, ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ, ਉਸ ਦਾ ਚਾਰ-ਸਾਲਾ ਬੱਚਾ ਅਤੇ 700 ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਅਵਸਰ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸੇ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੱਗ ਭਗ ਪਿਛਲੇ 8 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਲੂਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਫੌਲਾਦੀ ਫੰਦਿਆਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਥਿਆਂ ਸਹਿਤ ਉਸਦੇ ਪੂਰੇ ਰਹਿਮ ਕਰਮ ਤੇ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਅਪੜ ਚੁਕੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਿੱਖ ਵਿਦ੍ਰੋਹ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦਾ ਬਹਾਦਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਦਸਵੇਂ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ,ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਆਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਲ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਜਰਵਾਣਿਆਂ (ਜਾਲਮਾਂ) ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਵੇ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਉਹ ਗਿਆ ਸਫਲਤਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਲੰਟੀਅਰ (ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਰਖਣ ਵਾਲੇ) ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਉਸ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਬਲਵਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਚੋਨੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਉਪਲਬਧ ਸਾਧਨ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਜੁਟਾ ਦਿਤੇ। ਪਰ ਉਹ ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਿਆ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੁੜ-ਚਿਰਾ ਅਤੇ ਅਨਿਸਚਿਤ ਅਮਨ ਵਜੋਂ ਸੀ।

ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੀ ਮੁੜ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਤਰਿਆ ਅਤੇ ਲਗਪਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ ਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਕੋਲ ਹਾਰਿਆ ਸੀ।। ਐਪਰ ਸਨ 1715 ਵਿਚ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਵੈਰੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ

ਸੈਨਾ ਨਾਲ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਘੇਰੇ ਨੂੰ ਲਗਪਗ 8 ਮਹੀਨਿਆਂ ਲਈ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਅਨੁਯਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤਕੜੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਦਿੱਲੀ ਘਲਿਆ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋਕਰਾਂ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਪਵਾਏ ਗਏ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਲੱਖਾਂ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਇਸ ਅਪਮਾਨ-ਜਨਕ ਜ਼ੁਲਮ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਵਿਅੰਗ ਅਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਛਾੜ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਮਾਸ਼ਚੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿਰਾਸਾਮਈ ਅੰਤ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਅਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਮੌਤ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੈ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦੀ ਗੰਭੀਰ ਕੜੀ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਪਿਠ ਤੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਕਵਚਧਾਰੀ ਤੁਰਕੀ ਯੋਧਾ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਸਹਿਤ ਖੜਾ ਸੀ ਜੋ ਹੁਕਮ ਮਿਲਣ ਤੇ ਛਿਣ ਮਾਤਰ ਵਿਚ ਵਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਬਰਛਿਆਂ ਉਤੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਟੰਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਦੀ

ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਦੋ ਕਰ ਕੇ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਾਠੀਆਂ ਦੇ ਊਠਾਂ ਉਤੇ ਲਦਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦੇ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਿਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਲਾਲ ਕਿਲੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਬਹਾਦਰ ਸਿੱਖ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ, ਬਾਜ਼ ਸਿੰਘ, ਫਤਹ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਖਾਨ, ਮੀਰ ਆਤਿਸ਼ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸ ਦਾ ਚਾਰ ਸਾਲਾ ਬੱਚਾ ਅਤੇ ਆਇਆ (ਨਰਸ) ਸ਼ਾਹੀ ਹਰਮਾਂ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਦਰਬਾਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ 694 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਰਬਰਾਹ ਖਾਨ (ਕੋਤਵਾਲੀ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ) ਕੋਤਵਾਲ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਗਏ।

ਦਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਾਲੇ ਲਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲ ਕੋਠੜੀਆਂ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਤਕ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਆਦੇਸ਼ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਕਤਲ ਦਾ ਇਹ ਘਿਨਾਉਣਾ ਡਰਾਮਾ 5 ਮਾਰਚ, 1716 ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਹੁਕਮ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਇਕ ਸੌ ਸਿੱਖ ਕੋਤਵਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਆਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਲਾਹੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਲਈ 7 ਦਿਨ ਲਗੇ। ਮੁਸਲਿਮ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਰਖਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਤਲੇ-ਆਮ ਦੀ ਇਸ ਲੜੀ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਵੀ ਡਰ ਜਾਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਈ। ਸਗੋਂ ਹਰ ਇਕ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਾਮ ਪੀਵੇ। ਜਲਾਦ ਨੂੰ ਉਹ "ਮੁਕਤੀ-ਦਾਤਾ" (ਮੁਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ) ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਾਹਸੀ ਆਚਾਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਉਸ ਪਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਮਾਸ਼ਬੀਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਜਾਹਨ ਸਰਮਨ ਅਤੇ ਐਡਵਰਡ ਸਟੀਫਨਸਨ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ-ਨਿਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। 10 ਮਾਰਚ, 1716 ਨੂੰ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਫੋਰਟ ਵਿਲਿਅਮ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ ਮਿਸਟਰ ਰਾਬਰਟ ਹੈਜਸ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਏ, 'ਇਹ ਕੋਈ ਘਟ ਮਹੱਤਵ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਖੀਰ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਧਰਮ ਤੋਂ ਪਤਿਤ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ।'

ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਲੂਣ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਮਾਸੂਮ ਬਾਲਕ ਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਉਹ ਕੌਣ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਇਤਨਾ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕੈਦੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਦਿੱਲੀ ਆਈ। ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਮੁਗ਼ਲ ਅਧਿਕਾਰੀ ਦੀਵਾਨ ਰਤਨ ਚੰਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਅਗੇ ਤਰਸ ਭਰੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਸ (ਵਿਧਵਾ) ਦੀ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਦ੍ਰਵਿਤ ਹੋਏ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਸਯਦ ਅਬਦੁਲਾ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਗੇ ਅਰਜੋਈ ਕੀਤੀ। ਪੁਛੇ ਜਾਣ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੇ ਆਜਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁਤਰ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਿੰਘ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਜਬਰਦਸਤੀ ਦਿੱਲੀ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗਲ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਪਾਇਆ। ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਬੁਢੀ ਇਸਤਰੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਲੈਕੇ ਤੁਰਤ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਹ ਠੀਕ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਹੁੰਚੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤਰ ਬੜੀ ਬੇਤਾਬੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਹ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਜਿਥੇ ਚਾਹੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬਿਨਾਂ ਛਿਣ ਭਰ ਸੋਚੇ ਉਸ ਸੁਝਾਵ ਨੂੰ ਅਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਖੜ੍ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਕੋਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ ਪਰ ਮਾਤਾ ਦੇ ਤਰਲੇ ਅਤੇ ਅਰਜੋਈਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਫੈਸਲੇ ਤੋਂ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾਂ ਵੀ ਨਾ ਹਿਲਾ ਸਕੀਆਂ। ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਮੁਗ਼ਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਉਤੇ ਚਲਣ ਲਈ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ। ਪਰ ਉਹ ਸਭ ਵਿਅਰਥ ਸਿਧ ਹੋਇਆ। ਬਾਲਕ ਨੇ ਤੁਰਤ ਪਿਠ ਮੋੜਦੇ ਹੋਇਆਂ ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ—ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਝੂਠ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਪੱਕਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤੁਰਤ ਮੇਰੇ ਸਿੱਖ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਓ, ਆਪਣੀ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਮਾਤਾ ਵਲ ਪਿਛੇ ਵੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦਿਨ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ

ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਲ ਅਗੇ ਵਧ ਗਿਆ । ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਜਲਾਦ ਪਾਸ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੂਨੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵਾਰ ਖਾਣ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆ ਗਈ । ਜਦੋਂ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਠੀਕ ਪਲ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਆਪਣੀ ਗਰਦਨ ਨੀਵੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਜਲਾਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਂਹ ਉਲਾਰੀ, ਇਕ ਝਟਕੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵਢਿਆ ਹੋਇਆ ਸਿਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਤੜਪਣ ਲਗਾ । ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਵੀਰਤਾ ਦਾ ਜੋ ਜੋਸ਼ ਉਸ ਨੇ ਵਿਖਾਇਆ ਉਸ ਨਾਲ ਪਾਸ ਖੜੋਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫ਼ਤ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਗਏ । ਕੇਵਲ ਇਤਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਯਾਦ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਬਹਾਦਰੀ ਅਤੇ ਸਾਹਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਾ ਅਮਿੱਟ ਸਰੋਤ ਬਣ ਗਈ ।

ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ

ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ

(ਕਲਪਣਾ ਸ਼ਕਤੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਇਕ ਸੋਹਣੇ ਸੁਡੌਲ ਬੱਚੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਮਸਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਆਪਣੇ ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਫ਼ਿਰਕੇ ਦੇ ਆਗੂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਨਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਣ-ਦੰਡ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੀ ਪਕੜ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਛਡਵਾਈ ਜਾ ਸਕੀ। ਲੜਕੇ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਇਹ ਬਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ, ਜਿਸਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫਸਰ ਹੈ, ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਈ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਹੈ।

ਇਹ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਭਰੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀਵਤ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੋਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਵਾਲੇ ਵਿਅੱਕਤੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਲਾਅਨਤ ਸੀ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਸਵਰਾਜ ਪਿਛੋਂ ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਉਤੇ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ।)

27 ਜੂਨ, 1839 ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਸ਼ੇਰੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣ ਤੋਂ ਸਤ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਹੀ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤ ਨਾਜ਼ਕ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਕ ਹੁਕਮਰਾਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੂਜੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਹੀ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਨੇ 29 ਮਾਰਚ, 1849 ਦੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਵਿ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਰਹੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਖੋਹਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਈ ਚਿਰ-ਕਾਲੀ ਅਧੀਨਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸਦੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਸਾਹਘਾਤ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਖਾਨਦਾਨੀ ਵੈਰਾਂ ਦੀ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤਸਵੀਰ ਸ. ਧੰਨਾ ਸਿੰਘ ਗੁਲਸ਼ਨ, ਸਾਬਕ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਰਾਜ ਮੰਤਰੀ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ "ਅੱਜ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ" ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਇਸ ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਆਪਣੀ ਮਾਤਭੂਮੀ ਵਾਸਤੇ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰ-ਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਲੈਕੇ ਉਭਰੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਮਿਸਾਲ ਦੀ ਰੀਸ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨਗਿਣਤ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕੀਤੀਆਂ।

ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਮੁੜਨਾ ਹੈ ? ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਸਿਖਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਛਡਣ ਦੀ ਥਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਸਾਰਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਸੰਘਰਸ਼ ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਕਾਲ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਘਲੂਘਾਰੇ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਤਸੀਹਿਆਂ ਦੇ ਅਗੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜਾਨ ਵਾਰ ਦੇਣ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਦੁਖ-ਦਾਈ ਸੀ।

ਸੂਝਵਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੂਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਕ ਸਦੀਵੀ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਸੀ। ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਭਰੇ ਗਏ. ਜੂਝ ਮਰਨ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੇ ਸੈਨਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਮਾਣਯੋਗ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਵਿਚੋਂ ਕਢਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਾਲਸਾ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾ ਦਿਤੇ ਹੋਣ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਕਦੀਰ ਦੇ ਚੁਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ; ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਕ ਆਜ਼ਾਦ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਇਜ਼ਤ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਪਨਾਉਣੀ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਅਗੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੌਂਪਣਾ ਸੀ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਇਕ ਖਲਾਅ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਚਰਣ ਵਿਚ ਇਕ ਦਮ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਗਈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦਰਬਾਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਜੋ ਉਸ ਵਲ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਦਦੇ ਸਨ, ਸਵੈਮਾਣ ਅਤੇ ਇਜ਼ਤ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਚਾਪਲੂਸੀ ਵਿਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾਉਣਗੇ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਰਿਤ੍ਰ-ਭਰਿਸ਼ਤਤਾਂ ਨੰਗੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਥੇ ਉਥੇ ਅਜਿਹੇ ਮਾਣਯੋਗ ਮਰਦ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਅਜਿਹੀ ਇਕ ਵਿਰਲੀ ਆਤਮਾ ਸੀ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਨੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਨਵੀਂ ਪਧਰ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ ਜਿਸ ਤਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਿਖਾਂ ਦਾ ਆਚਰਣ ਗਿਰ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਗਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਧਾਰਮਕ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਅਤੇ ਕੁਰੀਤੀਆਂ, ਜੋ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਆਨ ਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਜਿਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਕੱਟੜ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਸੰਜਮ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਹਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਲਈ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਥੇਬੰਦ ਰਖਣ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਪੁਨਰ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਅਥਾਹ ਪਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾ ਨੇ ਉਹ ਇਲਾਕੇ, ਜਿਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖੀਆ ਥਾਪਿਆ ਜੋ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼-ਪਾਤਰ ਨੇਪਾਲ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੀ ਭੇਜੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਹੱਦ ਇਸ ਤਥ ਨਾਲ ਨਾਪੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਕੂਕਾ ਰਜਮੈਂਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੁਕਮਰਾਨ ਇਸ ਨਾਲ ਘਬਰਾ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰ ਲੈਪਲ, ਐਚ. ਗਰਿਫਨ, ਸਕਤਰ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਸਕਤਰ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਪਤਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਆਚਰਣ, ਡੂੰਘੇ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਵਾਲ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਿਸ਼ਚੇ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਨਿਡਰ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਬਣਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਿਆਰ, ਸਚਾਈ ਅਤੇ ਆਪਾ ਵਾਰਨ

ਦੇ ਗੁਣ ਭਰ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਰਨ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰਨ। ਇਕ ਸਾਧਾਰਨ ਕੂਕਾ ਮੌਤ ਨੂੰ ਇਕ ਰੂਪ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਗਊ ਰਖਿਆ ਨੂੰ ਧਾਰਮਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਗਊ ਰਖਿਆ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪਖ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ 1871 ਵਿਚ ਚਾਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬੁਚੜਖਾਨੇ ਦੇ ਚਾਰ ਕਸਾਈਆਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਦਲੇ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਭੈ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ ਪੁੱਤਰ ਹਾਕਮ ਸਿੰਘ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਚਾਰ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ। ਅਜਿਹਾ ਜਜ਼ਬਾ ਸੀ ਜੋ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਫੇਰ ਰਾਇਕੋਟ ਵਿਖੇ ਬੁਚੜਾਂ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਕੂਕੇ ਹਸ ਹਸ ਕੇ ਫਾਂਸੀ ਚੜ੍ਹੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਚੁਕੰਨੇ ਹੋ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਗਊ ਹੱਤਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਮੁਹਿੰਮ ਹਿੰਦੂ ਜਨਤਾ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਿਤ ਲਵੇਗੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਸ਼ਮੀਰ ਉਪਰ ਉਸ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਟ ਵਲੋਂ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਕੂਕਾ ਰਜਮੈਂਟ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਾਸੀਆਂ ਦਾ ਕੂਕਿਆਂ ਤੇ ਤੋੜਵਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਲਹਿਰ ਜੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਦਬ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਲਹਿਰ ਉਸ ਹਰ ਕਦਮ ਨਾਲ ਅਗੇ ਵਧਦੀ ਗਈ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਚੁਕਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਉਸੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨਾਲ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। 1857 ਅਤੇ 1871 ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਤਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਸਾਲ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘਟਨਾ ਕਰਨ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਸਨ; ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਜਤਾਉਣ ਲਈ ਕਿ ਕੂਕੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਗਊ ਰਖਿਆ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਦ ਤਕ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਜੂਲੇ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਰੌ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ।

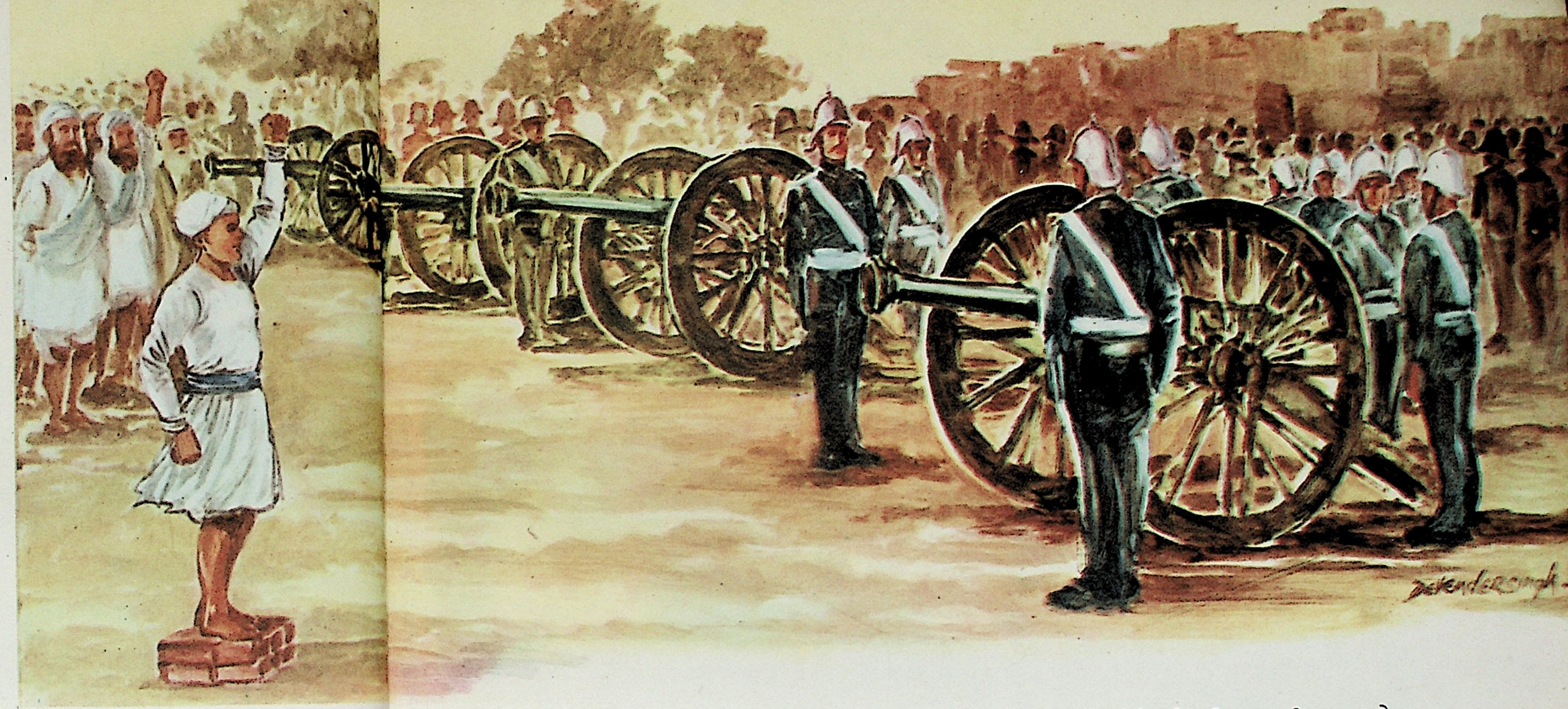
ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੁਕਮਰਾਨ, ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੌਖਲਾਏ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਟਾਂ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅੰਦਰ ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਸਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਿਕਰ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਸੀ। ਇਕ ਰਿਪੋਰਟ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, "ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੂਕੇ ਕਿਥੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਵਾਂਗਾ ਅਤੇ ਇਸ ਉਠਦੀ ਬਗਾਵਤ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਹੀ ਦਬਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।"

13 ਜਨਵਰੀ, 1872 ਨੂੰ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਤਰਫੋਂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਦੇਣ ਤਾਂ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਮਰ ਵੀ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਤਸਕੀਨ ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਖੀਰਲਾ ਖਾਣਾ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖਾਧਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰ ਪਾਈ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਖੀਰੀ ਘੜੀ ਆ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵਕਤ ਇਹੋ ਹੈ। 140 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੇ ਹਥ ਖੜੇ, ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਗਊ ਰਖਿਆ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਤੱਤਪਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਿਛਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਿਸਟਰ ਕੋਟਨ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਅਤੇ ਮਿਸਟਰ ਫੌਰਸਿਥ ਅੰਬਾਲਾ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੀ ਇਹ ਪੱਕੀ ਰਾਇ ਸੀ ਕਿ ਮਾਲੇਰਕੋਟਲੇ ਵਾਲਾ ਹਮਲਾ ਕੂਕਾ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸੀ।

15 ਜਨਵਰੀ, 1872 ਨੂੰ ਕੂਕਿਆਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸੌ ਦੇ ਇਕ ਜਥੇ ਨੇ ਮਲੌਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਦੋ ਵਿਅਕਤੀ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਜੱਥਾ ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ, ਮੁਸਲਮਾਨ ਨਵਾਬ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਗਿਆ ਅਤੇ 7 ਬੁਚੜ ਗਊ ਹਤਿਆ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵਜੋਂ ਕਤਲ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਪਟਿਆਲਾ, ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਦੇ ਸੈਨਿਕ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਜਥੇ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੁਪ ਚਾਪ ਖਿੰਡ ਪੁੰਡ ਗਏ।

ਪਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਧਿਕਾਰੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਾਇਸਰਾਏ ਲਾਰਡ ਮੇਓ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਦਿਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਕੂਕਾ ਪੰਥ ਤੋੜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੈਭੀਤ ਹੋਕੇ ਤਾਰਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਕਿ "ਅਮੋੜ ਸਾਜ਼ਿਸ਼" ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਾਂਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਕੋਵਨ ਜੋ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਨ ਮੌਕੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ। ਸਰਸਰੀ ਸਮਾਇਤ ਪਿਛੋਂ 49 ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਫੋਰਸਿਥ ਨੇ ਸੋਲਾਂ ਹੋਰ ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਦੰਡ ਦੇਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਹਿਤ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ।

ਸੰਕਟ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਛਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਖਤਰਾ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਕੂਕਾ ਬਗਾਵਤ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਵੇਲਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕੋਵਨ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੀ ਲਾਜ ਕਾਇਮ ਰਖਣ ਲਈ "ਕੂਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ" ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦੁਰਲੱਭ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਦਲੇਰੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਿਸਾਲਾਂ ਕੂਕਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ।

ਆਪਣੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, "ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਠਾਹਠ ਕੂਕਿਆਂ ਨੇ 16 ਜਨਵਰੀ, 1872 ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦਿਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਵੀਰਾਂਗਣਾਂ ਕੂਕਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਮਾਤਾ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਖੇਮ ਕੌਰ ਵੀ ਸਨ। ਉਹ ਕੂਕਾ ਜਥੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਛਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋ ਮਹਾਨ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੇ 49 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਉਣ ਦਾ ਸਾਰਾ ਖ਼ੂਨੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਮਾਤਾ ਖੇਮ ਕੌਰ ਦਾ 12 ਸਾਲ ਦਾ ਲੜਕਾ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕੌਵਨ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜੀ ਸੀ।

ਫਾਂਸੀ ਲਗੇ 49 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਵਨ ਨੇ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਛਡਣਾ ਚਾਹਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਪਟਿਆਲਾ ਤੋਂ ਇਕ ਸੂਚਨਾ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕੀ ਸੀ ਕਿ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਉਸਦਾ ਦੂਰ ਦਾ ਇਕ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੈ। ਸੋ ਕੌਵਨ ਦੀ ਹਿਦਾਇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਤੋਪਚੀ ਨੇ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਛਡ ਦਿਤਾ ਜਾਏਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਕੱਦ ਛੋਟਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਤੋਪ ਦੀ ਮਾਰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਬਹਾਦਰ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਚੀਕਿਆ "ਇਹ ਕਿਉਂ ? ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਮੈਨੂੰ ਪਿਛੇ ਕਿਉਂ ਛਡਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।" ਉਹ ਨੇੜੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਗਿਆ, ਕੱਦ ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਧਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇੱਟਾਂ ਇਕੱਤਰ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਤੋਪਚੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਉਡਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਵਿਚ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਇਕ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜੋ ਮਾਤਾ ਖੇਮ ਕੌਰ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁਤਰ ਸੀ ਤੋਪ ਨਾਲ ਉਡਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਹ ਬੜੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੋਵਨ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸ ਦਾ ਮਾਸੂਮ ਚਿਹਰਾ ਵੇਖ ਕੇ ਪਸੀਜ ਗਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਖਿਮਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਨਾ ਕੁਝ ਹਾਨੀ

ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਉਸਨੇ ਕੋਈ ਹਾਨੀ ਪਹੁੰਚਾਈ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਉਮਰ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਗੋਂਦਾਂ ਗੁੰਦਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਲੜਕੇ ਲਈ ਕੋਵਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਲੋਂ ਰਹਿਮ ਦੀ ਅਪੀਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੇਣ ਲਈ ਰਜ਼ਾਮੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਐਲਾਨ ਕਰੇ ਕਿ ਉਹ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਰਤ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਦੇ ਕੰਨ ਵਿਚ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਕੋਵਨ ਵਲੋਂ ਉਸਦੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਿ ਨਿੰਦਮਈ ਟਿਪਣੀ ਨਾਲ ਭੜਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜੀਵਨ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਰਹਿਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਠੁਕਰਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਲੜਕੇ ਅਗੇ ਕੰਠ ਕਰਨ ਲਈ ਝੁਕਿਆ, ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜ ਲਈ ਅਤੇ ਸੰਘ ਪਾੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, "ਤੂੰ ਬਿਲਿਆ (ਫਰੰਗੀ) ਕੀ ਫੇਰ ਇਹ ਕਹੇਂਗਾ ਕਿ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨਹੀਂ ਸੀ।" ਇੰਨੀ ਪਕਿਆਈ ਨਾਲ ਉਸਨੇ ਕੌਵਨ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਕੜ ਤਾਂ ਹੀ ਛਡਾਈ ਜਾ ਸਕੀ ਜਦੋਂ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਕੋਵਨ ਨੇ ਆਪ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕੀਤਾ, "ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਭਿਅੰਕਰ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜਕੇ ਗਲਾ ਘੁਟਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।"

ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਈ. ਪਰਕਿੰਨਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ—"—ਉਨੰਜਾ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਟੁਕੜੇ ਟੁਟੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ।"

ਕੂਕਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਸ. ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ... "ਉਸ (ਕੌਵਨ) ਨੇ

ਉਨੰਜਾ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸ ਉਤੇ ਸਰੀਰਕ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਅਡੋਲ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਮੰਗਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਕਾ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲਵੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਭਿਆਨਕ ਡਰ ਅਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਡਰਾਉਣੀ ਗਰਜ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗੰਧਕ ਦਾ ਦੋਜ਼ਕੀ ਧੂੰਆਂ ਸਭ ਕੁਝ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਸਦੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਲਾ-ਮਿਸਾਲ ਸੀ । ਇਹ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦੀ ਇਕ ਸ਼ਲਾਘਾ ਯੋਗ ਉਦਾ-ਹਰਨ ਮੰਨੀ ਜਾਵੇਗੀ । ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਾਬਰ ਵੀ ਆਪਣਾ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਹੱਥ ਪਿਛੇ ਖਿਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ । ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਵਫਾਦਾਰੀ ਉਸਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਸੀ । ਅਜਿਹੀ ਸਿਖਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਦੀ । ਇਸ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸਭ ਉਮਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਤੀਬਰ ਅਤੇ ਉਚ ਦਰਜੇ ਦਾ ਜ਼ਜਬਾ ਭਰਿਆ । ਅਜ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਰਗੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਭਰੀ ਅਗਵਾਈ ਅਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਲਈ ਇਕ ਉਚਿਤ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ ।

ਸਾਕੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਇਕ ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਧਮਿਆਨ

ਮੇਜਰ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ (ਰਿਟਾਇਰਡ)

ਜ਼ੁਲਮਾਂ, ਕਸ਼ਟਾਂ ਅਤੇ ਪੀੜਾਂ ਰਾਹੀਂ
ਤੁਹਾਡੇ ਨੌਕਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੀ, ਜ਼ੰਜੀਰਾਂ ਰਾਹੀਂ,
ਅਸੀਂ ਪਿਆਰੀਆਂ ਨਾੜਾਂ ਦਿਆਂਗੇ ਨਿਚੋੜ,
ਉਹ ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਬੰਧਨ ਦੇਣਗੇ ਤੋੜ।

(ਰਾਬਰਟ ਬਰਨਜ਼ ਨੇ ਬਾਨਕਬਰਨ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਰੂਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਖਵਾਇਆ।)

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਣ ਸ: ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਧਮਿਆਨ ਨੇ ਕੀਤੇ ਜੋ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਨਿਰਭੈ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਦੇਸ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਜੱਥਾ ਸੀ ਜੋ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਅਹਿੰਸਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰੀ ਬਗਾਵਤ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਬਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸੰਭਵ ਹੋਣ ਤਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਚਮਚਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪੁਲਸ ਦੇ ਗ਼ੱਦਾਰ ਮੁਖ਼ਬਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਧਮਕਾਉਣ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਈ।

ਧਮਿਆਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ, ਇਥੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ 1907 ਈ. ਦੇ ਲਗਭਗ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਇਕ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਸਾਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਕੋਲ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਦੇ ਸਾਧਾਰਨ ਜਿਹੇ ਸਾਧਨ ਸਨ, ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਮੀਨ ਚੋਅ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਸੀ। ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਸੀ, ਅਤੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪ ਅਨਪੜ੍ਹ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਧਮਿਆਨ ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਾਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਦਲੀਪ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਲਾਗਲੇ ਵੱਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰਖਦਾ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਭਗੌੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰੋਜ਼ ਸਕੂਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਛੋਹਲਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਵਤੀਰਾ ਨੇਕ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨਰਮ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਭੈ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਹ ਦਿਨ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਕਾਮਾ-ਗਾਟਾ-ਮਾਰੂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ, ਅਤੇ ਬੱਜ ਬੱਜ ਦੇ ਕਤਲਾਮ ਅਤੇ ਗ਼ਦਰ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭੜਕਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਗ਼ਦਰੀ ਆ ਕੇ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਛੋਟੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਯੋਗ ਮਨ ਤੇ ਅਸਰ ਪਏ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ, ਘਰ ਵਿਚ ਦਿਹਾਤੀ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਹ ਸੀਮਤ ਰਹਿਕੇ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘੁਸਰ ਮੁਸਰ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਹਥ-ਠੋਕੇ ਹਰ ਥਾਂ ਸਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣਾ ਖਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਹਾਲੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਗਭਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੁਜਕਾ ਵਜਿਆ। ਅੰਗ਼ਰੇਜ਼ ਬ੍ਰਿਗੇਡਿਅਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਇਕੱਤ੍ਰਤਾ ਵਿਚ ਨਿਹੱਥੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦਾ ਕਤਲਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਲਾਮ ਭਾਰਤ ਉਤੇ ਅੰਗ਼ਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲੋਕ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਲੋਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀਆਂ ਭਰਦੇ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਭਰੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ, ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਅਟੁੱਟ ਹੌਂਸਲੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜ਼ਾਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਲੁਟੇਰੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਹੂ ਦਾ ਆਖਰੀ ਕਤਰਾ ਤਕ ਵਹਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਛੋਟਾ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ-ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਕੌਮ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਬਿਧੀਚੰਦ, ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ, ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਲਵਾਨ ਵਰਗਿਆਂ ਦੀ ਬੀਰਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮੇ ਉਸ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਹਕੀਕਤ ਰਾਇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸਨ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੋ ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿਖ ਧਾਰਮਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਪ੍ਰਤਿ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਅਧੀਨ ਰਬ ਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਆਸਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਖਰਚ ਵਾਲਾ ਵਿਲਾਸੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮੁਕਤਾ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ਼ਾਂਤੀਮਈ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਕਤਲਾਮ ਦੀ ਗੱਲ ਫੈਲ ਗਈ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਨਿਹੱਥੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਵੱਢ-ਟੁਕ

ਕੀਤੀ ਗਈ। ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੁੱਭੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ੀਲੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਰੋਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਜੇ ਇਹ ਸ਼ਸਤਰ ਅਕਾਰਣ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਉਠਾਏ ਨਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਅਤੇ ਅਬਦਾਲੀ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭੂਮੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕਹਵਾਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਉਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ? ਦੂਰ ਦੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਉੱਤਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬਾਗ ਵਿਖੇ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਬੇਰਹਿਮ ਕੁਟ-ਮਾਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਵਿਆਕੁਲਤਾ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਕੱਟੜ ਸਿਖ ਸਨ ਜੋ ਅਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜ਼ਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੁਲਾਰੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਹੁਲ ਛਕਣ, ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹਿੰਸਾ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਦੇ ਸਨ। ਬਬਰ ਅਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਪੁਲਸ ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਲਭਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭੈੜੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਬਰ ਬਣਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹ 16 ਫਰਵਰੀ, 1923 ਨੂੰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਨੀ ਜੱਥੇਦਾਰ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦਸੀਆਂ, ਉਹ ਸਨ :—

(1) ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, (2) ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਹੀਂ ਰਖਣੀ, (3) ਕਿਸੇ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੇੜਨਾ, ਪੈਸਾ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਚੁਕਣੀ, ਸਿਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿਤੀ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ (4) ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਪਾਲਣਾ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਯਮ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਏ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਸਾਂ 16 ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨਰਮ ਉਮਰ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਅਜਿਹੇ ਕੰਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨੀ, ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅਖਬਾਰ, ਬਬਰ, ਅਕਾਲੀ, ਦੋਆਬਾ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੁਵਰਕੀਆਂ ਵੰਡਣ ਦਾ ਕੰਮ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੁਖੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਂਸਲੇ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਸਲ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੇ ਪਖੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਸਮਝਿਆ। ਉਹ ਹੁਣ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਗ ਪਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਮੁਖਬਰਾਂ ਅਤੇ ਝੋਲੀ ਚੁਕਾਂ ਭਾਵ ਬ੍ਰਤਾਨਵੀ ਹੱਥ ਠੋਕਿਆਂ ਅਤੇ ਟੋਡੀਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨਾਮਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ, ਉਹ 11, 12 ਮਾਰਚ 1923 ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੰਗਲ ਸ਼ਾਮਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲੰਬਰਦਾਰ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਸੀ।

ਜੂਨ 1923 ਵਿਚ ਬਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਮਾਰਸ਼ਲ ਲਾਅ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲਟਰੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਓ ਅਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਲਾਕਾ ਹੀ ਛਡ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ, ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਖੁਸਰੋਪੁਰ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਪਰਾਗਪੁਰੀ ਨੇ ਜੋ ਮਾਲਵਾ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੁਕਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਰਖਿਅਤ ਥਾਵਾਂ ਲਭਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਸੰਤ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਹਮਦਰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਸੂਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ 20 ਜੂਨ, 1923 ਨੂੰ ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਤਪਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਖਬਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਨੂਪ ਸਿੰਘ ਦੁਆਬੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਏ। ਪਰ ਪੁਲਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਬਰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰੀ ਮੁਜਰਮ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਲਈ ਭੂਮੀ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਖੇ ਇਨਾਮਾਂ ਨੇ ਮੁਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਸਰਗਰਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਇਕ ਦਰਜਨ ਬਬਰ ਅਕਾਲੀ ਕੁਝ ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਏ ਗਏ ਅਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਸ ਨੇ ਗੋਲੀ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੁਣ ਪਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ, ਬਾਰ, ਵਿਚ ਭੱਜ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਉਹ ਦੁਆਬੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਮਦਰਦਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਜੀਆਂ ਵਾਲ ਦੇ ਜੁਆਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਜਵਾਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਦੋਸਤ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਗੱਦਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੁਲਤਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇਕ ਦੂਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਉਥੇ ਠਹਿਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਵਾਪਸ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਊਠ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮੀਆਂ ਚੰਨੂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਛਡ ਆਵੇ। ਅਕਤੂਬਰ 1923 ਵਿਚ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੀਆਂ ਚੰਨੂ ਗਏ। ਉਸ ਗੱਦਾਰ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਤਜਵੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਨ। ਸਬ ਇਨਸਪੈਕਟਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਮਾਹਲਪੁਰ ਥਾਣੇ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੀਆਂ ਚੰਨੂ ਵਿਖੇ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾਂ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਲਈ ਮੁਲਤਾਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉਸਨੂੰ ਅਲੜ੍ਹ ਨੌਜਵਾਨ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਪੁਲਸ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਅਪ੍ਰਾਧ ਮਨਵਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਔਖ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ਨੌਜਵਾਨ ਕੈਦੀ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਕੋਈ ਬਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਤਸੀਹਾ ਧਮਕੀ ਜਾਂ ਲਾਲਚ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਨਾ ਅਖਵਾ ਸਕਿਆ, ਸਿਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੈਕਾਰਿਆਂ, ਜੋ ਉਹ ਹਰ ਕੋਰੜੇ ਜਾਂ ਸੋਟੀ ਦੀ ਮਾਰ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਜਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਗੁਸੇ ਹੋਕੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੈਂਟਰਲ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਜਿਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਜਨੀਕ ਆਗੂਆਂ, ਜਥੇਦਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਬੂ ਸੰਤਾ ਅਤੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ।

ਸਮਾਇਤ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲਗਿਆ। ਤਫ਼ਤੀਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੈਜਿਸਟ੍ਰੇਟ ਨੇ 4 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1924 ਨੂੰ 91 ਬੱਬਰ ਅਕਾਲੀ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਮਿਸਟਰ ਜੇ. ਕੇ. ਟੈਪ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਸ਼ੀ ਕੇਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਅਡੀਸ਼ਨਲ ਸੈਸ਼ਨ ਜੱਜ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਕੇਸ 2 ਜੂਨ, 1924 ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਚਾਰ ਜੱਜ ਉਸਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਬਹਾਦਰ ਪਿੰਡੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਰਕਾਰੀ ਵਕੀਲ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਠ ਹੋਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਸਮੇਤ ਅਦਾਲਤ ਨੂੰ ਮਿਲਵਰਤਣ ਨਾ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚੇ ਤੇ ਵੀ ਵਕੀਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅਦਾਲਤ ਦੀ ਕਾਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਉਹ ਇਕ ਵਿਖਾਵਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਮਿਸਟਰ ਟੈਪ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਵਿਵੇਕ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਰਹਿਮਦਿਲ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਨੌਜੁਆਨ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਮਾਸੂਮ ਚਿਹਰੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਉਸਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵਕੀਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹ ਅਕਸਰ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦੇ ਗਵਾਹਾਂ ਨਾਲ ਉਤਾਵਲਾ ਪਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਅਖੀਰ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੱਜ ਨੂੰ ਕਿਹਾ "ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗੌਰ ਅਤੇ ਕਿਰਪਾਲਤਾ ਲਈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਬਿਆਨ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰ ਲਵੋ। ਜੋ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਦੋਸ਼ ਲਾਏ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮੈਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਅਜ ਛਡਿਆ ਵੀ ਜਾਵੇ ਮੈਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੁਬਾਰਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਚਿੰਤਿਤ ਕਿਉਂ ਹੋ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਫੰਧਾ ਚੁੰਮਣ ਲਈ ਬੇਚੈਨ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਅਜ ਤਕ ਪਾਪ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਹੈ। ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਭਾਰਤ ਮਾਤਾ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁਰਬਾਨ ਹੋ ਜਾਵਾਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਭਵਿਖ ਵਿਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਸੂਮਤਾ ਨਾ ਗੰਵਾ ਬੈਠਾਂ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦੇਵਾਂ।"

ਜੱਜ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਅੱਖਾਂ ਭਾਵਕਤਾ ਵਿਚ ਗਿੱਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਗਵਾਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੋਸ਼ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਬਿਆਨ ਨਾ ਵੀ ਦਿੰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੱਜ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਪੂਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਜੈਕਾਰੇ ਗਜਾ ਕੇ ਕੀਤਾ। 27 ਫਰਵਰੀ, 1926 ਦੀ ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਉਹ ਆਮ ਵਾਂਗ ਤੜਕਸਾਰ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੇ ਤਖਤੇ ਵਲ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਘਬਰਾਹਟ ਦਾ ਕੋਈ ਚਿੰਨ੍ਹ, ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਸੀ।

ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਾਪ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਰੀਰ ਮਾਤ ਭੂਮੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਭੇਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸਦਾ ਜੀਣਾ ਵੀ ਸਾਰਥਕ
ਸੀ, ਹੁਣ ਇਸਦਾ ਮਰਨਾ ਵੀ ਸਾਰਥਕ ਹੈ। ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਦਮਾਂ ਨਾਲ ਤਖ਼ਤੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫਾਂਸੀ ਦਾ ਰੱਸਾ
ਚੁੰਮਿਆ। ਦਿਨ ਦੇ ਛਿਪਾਉ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਧਾਮ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛੇ ਉਸਦਾ ਅੰਤਿਮ
ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਅਗ ਨੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸੁਬਕ ਸਰੀਰ ਭਖ ਲਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਅਮਿਟ ਭਾਵਨਾ
ਅਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਜੋ ਸਦਾ ਚਮਕਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਸਦਾ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਸਾਰੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਸਵੈਮਾਣ ਅਤੇ ਨਿਆਂ
ਲਈ ਸੈਨਤਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹੇਗੀ।

ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਜੋਤ

(ਬਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ)

ਪ੍ਰੋ. ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ

ਬੱਚੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਘਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਉਸ ਲਈ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸੰਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਅਸਰ ਕਬੂਲਣ ਵਾਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ, ਉਹ ਨੀਝ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਵਰਤਾਉ ਦਾ ਅਸਰ ਵੇਖਦਾ ਤੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਨਕਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਵੱਡਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੀ ਨਕਲ ਉਤਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਭਾਈ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਮਿਲੀ। ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਿਤਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਇੰਨੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਸੀ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕਠਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਗਾਇਆ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਤਕ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਚਲੇ। ਉਹ ਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਸਨ। ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਮਹੰਤ ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਦੇ ਭਾੜੇ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਹਥੋਂ ਭਠਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾੜੇ ਗਏ। ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦੁਖਾਂਤ ਵਜੋਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ।

ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਵਿਚੋਂ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਇਕ ਗਰੀਬ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸੀ ਤੇ ਪਾਇਲ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਜਰਮ ਜੋ ਉਦੋਂ ਪਟਿਆਲਾ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਸੀ, ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀਵਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਗੁਰਸਿਖ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰਾਂ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਨਾਮ ਜਪਦੇ, ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ, ਨਿਰਮਲ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਆਪਣੇ ਗਰੀਬ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਅਰਥਾਤ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਮਤਿ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਇਕ ਸੂਰਬੀਰ ਯੋਧਾ ਨੌਜੁਆਨ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਰੰਗ ਰੂਪ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਕੇਹਰ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸ਼ੇਰ ਹੈ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਰੂਪ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਸ਼ੇਰ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕੇਹਰ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਭਾਵ ਬੱਬਰ ਸ਼ੇਰ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਨਾਮੀ ਪਹਿਲਵਾਨ ਅਤੇ ਵੇਟ-ਲਿਫਟਰ ਵਜੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਆਚਰਣ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਕਰ ਕੇ ਸਲਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ

Devender Singh

ਸਾਥੀਆਂ ਲਈ ਸੁਹਿਰਦ ਨਿਘੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਾ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ 1887 ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪਲਾਟੂਨ ਨੰ: 2 ਵਿੱਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੋਹਾਟ ਵਿਖੇ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪਛਮੀ ਸਰਹੱਦੀ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਾਲ 1897 ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਹੌਲਦਾਰ, ਦੇ ਔਹਦੇ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦਿਤੀ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਗਾਵਤਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰਾਲ, ਬੰਨੂੰ, ਟੌਂਕ ਬਿਜੋਰ ਅਤੇ ਮੁਲਾਹ ਪਾਇਵੰਦ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਸੱਤ ਤਗਮੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ।

ਚੰਗਾ ਸਿਪਾਹੀ ਹੋਣ ਤੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ੁਕੀਨ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਚੰਗਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਬਾਜ਼ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮਹਾਨ ਦਲੇਰੀ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫ਼ਸਰ ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਇਕ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਉਹ ਦਰਖਤ ਉਤੇ ਬਣਾਏ ਮਚਾਣ ਉਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਾ ਚੜ੍ਹ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖਰਛਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ, ਜੋ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ—ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਖਤ ਉਤੇ ਛੇਤੀ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਪਰ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ "ਮੋੜਵੀਂ ਆਵਾਜ਼" ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਸਾਹਿਬ, ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਮੈਨੂੰ ਦਰਖਤ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਕੇਹਰ ਹਾਂ, ਉਹ ਵੀ ਕੇਹਰ ਹੈ, ਹੁਣ ਤਕ ਮੈਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਦਰਖਤਾਂ ਉਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਮਾਰਾਂਗਾ।

ਜਦੋਂ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਗਰਜ ਕੇ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਉਤੇ ਪੰਜੇ ਨਾਲ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਰਛਾ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗੱਡ ਦਿਤਾ। ਸ਼ੇਰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਲਾ ਦਿਤੀ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾਇਆ। ਬਰਛਾ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸਾਹ ਵਾਲੀ ਨਾੜੀ ਵਿਚ ਖੁਭ ਗਿਆ। ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਦੈਵੀ-ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਫ਼ਲ ਹੋਇਆ। ਕਮਾਂਡਿੰਗ ਅਫਸਰ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਝੜਪ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਕੈਮਰੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਖਿਚੀ। ਇਹ ਫੋਟੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੁਸਤਕ "ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੀਵਨ" ਜੋ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਝਬਾਲੀਆ ਵਲੋਂ ਸਾਲ 1938 ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫ਼ਸਰ ਦਰਖ਼ਤ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਿਆ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਗਲੇ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿਤੀ। ਇਸ ਕਾਰਨਾਮੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਿੱਸਾ ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਮਸ਼ਹੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਰੁਚੀ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਾ ਨਿਤਨੇਮੀ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼, ਰਜਮੈਂਟ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਂਦਾ, ਖਾਸ ਧਾਰਮਿਕ ਦਿਨਾਂ ਉਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਂਦਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਤੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੇ ਲਾਭ ਹਿੱਤ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਵਿਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ, ਕਥਨੀ ਅਤੇ ਕਰਨੀ ਦਾ ਸੁਚਾ ਸਿਖ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਇਆ ਉਸਨੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫ਼ੌਜ ਵਿਚ 20 ਸਾਲ ਨੌਕਰੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਦੋਂ ਤਕ ਵੀ ਕੰਵਾਰਾ ਸੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ 39 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ਟਪੁਸ਼ਟ ਸੀ ਤੇ 18 ਸਾਲ ਦੇ ਗਭਰੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਆਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪੈਨਸ਼ਨ ਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਵਾਰਦਾਤ ਵਾਪਰੀ। ਉਸ ਦੀ ਰੈਜਮੈਂਟ ਵਿਚ ਇਕ ਹਵਾਲਦਾਰ ਮਰ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਵਿਧਵਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਧਵਾ ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਸੌਹਰੇ ਘਰ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਮੁਸ਼ਕਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰ ਲਈ। ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਜੀ ਆਇਆਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ।

ਰਤਨ ਕੌਰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ਾਂ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਸੀ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਲਿਆ। ਪਰਵਾਰ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਹੀ ਲੰਘ ਗਏ। ਤਦ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਅਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰਤਨ ਕੌਰ ਨੇ ਸਾਲ 1912 ਵਿਚ ਇਕ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਹਾਲਾਂ ਕੇਵਲ 21 ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਰਤਨ ਕੌਰ ਦਾ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਸਬਰ ਦਾ ਘੁੱਟ ਭਰਿਆ।

ਦਾਦੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਲੈ ਲਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪਵਿਤਰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਵਾਕ ਲੈਕੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਇੰਜ ਕੀਤੀ ਜਿਵੇਂ ਪਤਨੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਕਿਸੇ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਅਗੇ ਪਿਛੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਵਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਖ਼ਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਤਰ ਦੇ ਭਵਿਖ ਲਈ ਕਈ ਕੁਝ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁਖ ਭੁਲਾਉਣ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਭਵਿਖ ਚੰਗਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸੋਚਿਆ। ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਮਾਂ, ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਡੱਲਾ ਚਾਂਦ ਸਿੰਘ, ਚੱਕ ਨੰ: 85, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂ ਪੁਰ ਵਿਚ ਜਾ ਆਬਾਦ ਹੋਇਆ। ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਠੇਕੇ ਉਤੇ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਗਏ। ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੁਧਾਰ ਗਈ।

ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਖੂਬਸੂਰਤ, ਚੁਸਤ ਤੇ ਸਿਹਤ ਮੰਦ ਬੱਚਾ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਸਰਪਰਸਤ ਪੂਰਨ ਸਿਖ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਅਸੂਲ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁਧੀ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਇਕ ਵਾਰ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫਤਹਿ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਕਲਪਨਾ ਮਈ ਮਾਨਸਿਕ ਰੁਚੀ ਦੇ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਤੇ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਹਾਲਾਂ ਕੇਵਲ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ 13 ਅਪ੍ਰੈਲ, 1919 ਨੂੰ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ਼ ਦਾ ਖ਼ੂਨੀ ਸਾਕਾ ਵਾਪਰਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਿਰੁਧ ਡਰ ਤੋਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਲਹਿਰ ਫੈਲ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬਹੁਤ ਭਾਵਕ ਸਿਆਸੀ ਭਾਸ਼ਣ ਵੀ ਸੁਣੇ। ਜਦੋਂ ਬੁਲਾਰੇ, ਮਸੂਮ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ੇ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਵਰ੍ਹਾ-ਉਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਲਬਲੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਬਣਾਈ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਏ।

ਛੇਤੀ ਹੀ ਪਿਛੋਂ, ਜਿਵੇਂ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ਼ ਦੇ ਸਾਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਪਿਛੋਂ ਅਕਾਲੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਹੰਤ ਬੇਈਮਾਨ ਅਤੇ ਬਦ-ਇਖਲਾਕ ਸਨ। ਅਯਾਸ਼ੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ ਅਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਚੜ੍ਹਾਏ ਗਏ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਆਪਣੇ ਜ਼ਾਤੀ ਕੰਮ ਅਤੇ ਐਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਲਈ ਖ਼ਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਇਹ ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਰਕਾਰ ਲਈ ਜੋ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਦੀ ਸੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਜਨਕ ਹਾਲਤ ਸੀ।

ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਣ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰੀ ਮਹੰਤਾ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਢ ਦੇਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜ ਗਈ। ਸਾਲ 1920 ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਤੇਜਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਅਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਵਿਖੇ ਹਨ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬੇਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਖੇ ਹੈ, ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਏ। ਸਾਲ 1921 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਚੂਹੜਕਾਣਾ ਅਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਮੁੜ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜ ਗਈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਚਮੁਚ ਬੜਾ ਅਯਾਸ਼ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ 18,000 ਏਕੜ ਬਹੁਤ ਉਪਜਾਊ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਆਮਦਨ ਜੋ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਵੇ ਭੇਟਾ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨੂੰ ਮਨਮਾਨੀਆਂ ਕਰਕੇ ਲੁਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਕਠਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਕਾਲੀ ਲੀਡਰਾਂ ਵਲੋਂ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ । ਮਹੰਤਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ।

ਭਾਈ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜਥਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਪਵਿਤਰਤਾ ਲਈ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦੀ-ਜਥੇ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਵਾ ਦਿਤਾ ।

ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਮਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਕਰੀਬਨ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਜੋ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਵਾਪਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਸਬੰਧੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਉਤਸੁਕ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ "ਦੀਵਾਨਾ" ਵਿਚ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਭਾਵ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਹੀਦੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ ਅਜਿਹਾ ਮੌਕਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫਿਰ ਸ਼ਾਇਦ ਨਾ ਮਿਲੇ, "ਸ਼ਹੀਦ ਅਮਰ ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ "ਸੱਚ ਖੰਡ" ਵਿਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।

ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੱਥੇ ਵਿਚ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਗਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਉੱਤਰ ਦਿੰਦਾ "ਪਿਆਰੇ ਬੱਚੇ, ਹਾਲਾਂ ਤੂੰ ਛੋਟਾ ਹੈਂ, ਵਡਾ ਹੋ ਲੈ", ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਰਾ ਜੁਆਬ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਲਕ ਸਾਥੀਆਂ, ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਜਲਾਲ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਲਗਦਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੱਥੇ ਨੂੰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਕੂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸਦਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਤੋਂ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈਣ ਲਈ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫਤਹਿ ਗਜਾਈ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਬੱਚੇ ਨੇ ਕੁਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾ ਲਈ। ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, ਪਿਤਾ ਜੀ, ਹੁਣ ਮੌਕਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਚਲੋ, ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਲਾਹੀ ਹੁਕਮ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ, ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨਾਂਹ ਨਾ ਆਖ ਸਕਿਆ। ਦਾਦੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਤੋਂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਲੈ ਕੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣ ਦੀ ਇਛਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਇੰਜ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਵਿਚਕਾਰ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕੋਈ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰਤਿਗਿਆ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਸਮੇਤ ਜੱਥਾ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ 5.45 ਵਜੇ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ। 20 ਫਰਵਰੀ, 1921 ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਗੇ ਕੂਚ ਗੀਤਾ। ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਾਬੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਕੀਮ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡੇ ਮਾਰ ਲਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਜੱਥਾ ਨਾ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇ।

ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਲ ਜਥੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਖਤਰਨਾਕ ਸਾਜ਼ਸ਼ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਭਾੜੇ ਤੇ ਲਏ ਗੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹ ਦੇ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਤਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਾਕੀ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਈ ਲਕੜਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਅਤੇ ਮਿਟੀ ਦੇ ਤੇਲ ਦੇ ਕਨਸਤਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਰਖੇ ਸਨ।

ਮਹੰਤ ਨੇ ਖਾਸ ਖਾਸ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਗੁੰਡੇ ਖੜੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਜੱਥਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਆਉਣ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਅਰਪਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਆਹ ਭਰੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਉਹ ਉਚੀ ਉਚੀ ਸ਼ਬਦ "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ" ਉਚਾਰਨ ਲਗ ਪਏ।

ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਿੱਖ "ਚੋਖੰਡੀ" ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ-ਸਥਾਨ ਤੇ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ ਜਿਥੇ ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ "ਚੋਖੰਡੀ" ਦੇ

ਦੋਹਾਂ ਦਰਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕੁੰਡੇ ਮਾਰ ਲਏ ਅਤੇ "ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ" ਉਚਾਰਨ ਲਗ ਪਏ। ਕਾਤਲਾਂ ਨੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਹਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਚੌਖੰਡੀ ਦੇ ਇਕ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਿਚ ਵਡੀ ਸਾਰੀ ਮੋਰੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਭਾਈ ਲਛਮਣ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ "ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਮੇਂ ਗੋਲੀ ਮਾਰਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਖੂਨ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ ਉਤੇ ਪਏ।

ਜਦੋਂ ਇਕ ਗੋਲੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਗਰਜਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਬਚੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਜੋ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸਿੰਘ ਉਸ ਅਲਮਾਰੀ ਦੇ ਅਗੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਅਲਮਾਰੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਵਿਚੋਂ ਉਚੀ ਉਚੀ ਕਹਿਣ ਲਗਾ, ਕਿ "ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵਾਂਗਾ"।

ਆਖਰਕਾਰ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਕਾਤਲ ਗੁੰਡੇ "ਚੌਖੰਡੀ" ਦੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਏ। ਦਰਬਾਰਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਲਈ ਓਦੋਂ ਤਕ ਅੰਦਰੋਂ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਘਸੀੜ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਢ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਕ ਕੇ ਉਸ ਚਿਤਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੁਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਹੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਲਈ ਬਾਲੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਜੋਤ ਦੁਨਿਆਵੀ ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਵਿਚ ਰਲ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਆ ਰਹੀ ਸੀ "ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਵਾਂਗਾ।"

ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ

ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਲ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਇਹ ਪੁਸਤਕ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਇਕ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਲਈ, ਮੈਂ ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਮੰਤਰੀ, ਸਰਦਾਰ ਆਤਮਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਧਨਵਾਦੀ ਹਾਂ।

ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇਕੀ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮੁੱਖ-ਬੰਧ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਿਖਾਈ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਸਰਦਾਰ ਆਰ. ਐਸ. ਗਿੱਲ ਦਾ ਵੀ ਧਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾਨੀ ਹੇਠ ਇਹ ਵੱਡਮੁਲੀ ਪੁਸਤਕ ਤਿਆਰ ਹੋਈ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸਰਦਾਰ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ, ਜਾਇੰਟ ਡਾਇਰੈਕਟਰ, ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉੱਦਮ, ਵਿਉਂਤ ਅਤੇ ਜਤਨਾਂ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਧਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਦਲਾ ਬਣਾਇਆ। ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਆਰ. ਜੀ. ਵਰਮਾ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖਰੜੇ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਵੀ ਧਨਵਾਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਦਾਰ ਦੇਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆਰਟਿਸਟ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਸਚਿੱਤਰ ਕਰਨ ਦਾ ਜੋਖਮ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਿਆ, ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੇ ਪਾਤੱਰ ਹਨ।

ਸਰਦਾਰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੀਆ, ਕੰਟਰੋਲਰ, ਛਪਾਈ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਮਹਿਤਾ ਆਫਸੈਟ ਵਰਕਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਛਪਾਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰ: ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਲੀ, ਐਡੀਟਰ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤੇ ਤਰਤੀਬ ਵਿਚ ਉਚੇਚੀ ਮਦਦ ਦਿਤੀ ਹੈ।

ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ
ਆਈ. ਏ. ਐਸ.
ਕਮਿਸ਼ਨਰ, ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬ

ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕੰਟਰੋਲਰ, ਛਪਾਈ ਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰੀ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ਮਹਿਤਾ ਆਫਸੈਟ ਵਰਕਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ—110028 ਤੋਂ ਛਪਵਾਇਆ ਗਿਆ।

